

CENTRE D'ESTUDIS DE LA
BIBLIOTECA-MUSEU BALAGUER

BUTLLETÍ
DE LA
BIBLIOTECA-MUSEU
BALAGUER

SISENA ÈPOCA

VILANOVA I LA GELTRÚ
1983 - 85

El contingut dels articles correspon exclusivament a l'opinió de llurs autors.

Dipòsit Legal: B-33.991-86

Impressió: Gràfiques Ferpala
Pare Gari, 53
VILANOVA I LA GELTRÚ

SUMARI

DADES INÈDITES DEL LLOC D'ADARRO: UBICACIÓ DE LA NECRÒPOLIS DE LA «VILLAE» ROMANA. Per J. Bellmunt	9
LOS ENTERRAMIENTOS IBERICOS Y ROMANOS DE DARRO Per Robert Risch i Josep Carbonell	19
SITJA AMB DOS ENTERRAMENTS BAIX-IMPERIALS A «ALLO EN ROS» Per Antoni Ferrer, Robert Risch, Magí Miret i Josep Carbonell	45
CONTEXT GEO-CLIMATIC DELS RINOCERONTIDS I «FELIS (PANTHERA) PARDUS» LINNE, FOSSILS A LA COMARCA DEL GARRAF Per Lluís Mormeneo i de Najas	67
PROBLEMÀTICA ECOLÒGICA DE LES CENTRALS NUCLEARS Per Josep M. Jansà i Martí	77
¿QUE ES LA CONTAMINACIÓ RADIACTIVA? Per Josep M. Jansà i Martí	81
SIMBOLISME I RITUAL AL CARNAVAL VILANOVÍ Per Ricard Belascoain	87
DUES NOVES CAVITATS EN LA COMARCA DEL GARRAF Per Josep Castell, Jordi Sànchez i Josep Rojàs	97
COM ÉS L'ESPERANTO Per Pierre Janton. Traducció i adaptació: Joan Inglada i Roig	103
VILANOVA I LA GELTRÚ: BRESSOL DE L'ESPERANTO A CATALUNYA Secció d'esperanto	125
EL REGLAMENT I EL CATÀLEG DE L'EXPOSICIÓ REGIONAL DE VILANOVA I LA GELTRÚ 1882 Per Angel Olivé i Gatell	131
L'ESTRUCTURA SOCIO-PROFESSIONAL A VILANOVA I LA GELTRÚ (S. XVIII). Per Miquel Angel Martínez Rodríguez	141
ELS TRENTA-UN HOMES DEL SALÓ SILVELA Per A. Virella i Bloda	151
ELS OLIVA DE VILANOVA Per Albert Virella i Bloda	159
QUIN ÉS L'ORIGEN DE L'ERMITA DE SANT CRISTÒFOR Per Antoni Ferrer i Martí	171
ELS ORÍGENS DE LA CAVALLERIA: ESBOÇ D'UNA EVOLUCIÓ EN ELS INICIS	179

PRESENTACIÓ

Teniu a les mans un nou «Butlletí». Aquest, com podreu veure, recull treballs realitzats al si del Centre d'Estudis en el període comprès entre 1982 i 1985. Aquest llarg interval implica que, una de les principals funcions de la nostra institució com a lloc d'investigació i recerca —donar llum a aquests treballs— s'ha vist interrompuda malauradament, durant un seguit d'anys. Això ens ha forçat a recopilar en aquest número articles que avui tenen força temps, —havent estat les investigacions que els generaren, en alguns casos, revisades i evolucionades—, juntament amb d'altres de recent elaboració, malgrat aquest desfas ens hem cregut en l'obligació de reproduir-los aplegats tractant de premiar per damunt de tot l'esforç de realització que porten implícits.

Sembla prou clar que una política de publicacions d'aquest tipus, per un grup com el nostre requereix un esforç econòmic força intens. Els pressupostos que indirectament aconseguim aplegar no arriben per dur a terme una activitat igualment atesa en tots els fronts, llavors és lògic, que sense menyspreu ni culpabilitats una o altra parcel·la es ressenteixi.

Malgrat tot considerem que una política de publicacions es imprescindible pel funcionament de qualsevol institució cultural que premia l'investigació i la recerca. D'una banda, la seva mancança desestimula el treball en aquests camps, però d'altra, i encara més negativa, pot subsimir a tot el grup en un perillós ostracisme cultural. Evitar aquestes situacions mantenint un periòdic espai de divulgació i sortida dels treballs, i aconseguir que aquesta divulgació sigui lo més extensa possible ens semblen unes funcions imprescindibles a les que dedicar uns esforços necessaris.

DADES INEDITES DEL LLOC D'ADERRO: UBICACIO DE LA NECROPOLIS DE LA «VILLAE» ROMANA.

Per J. Bellmunt

Nota Preliminar: Aquest treball que publiquem en el present butlletí és, en realitat, la comunicació que fou presentada pel Sr. J. Bellmunt a la XIX Assambla Intercomarcal d'Estudiosos celebrada a Vilanova i la Geltrú l'any 1975 i no es publicà en el seu moment degut a un extraviament.

Es de domini general l'existència d'un poblat ibèric i una vil·la romana en el lloc conegut com ADARRO (1); però no pel que fa a la situació de les seves necròpolis. Així doncs, considerem, respecte a la de la vil·la, que ja tenim prous testimonis per a justificar el seu emplaçament.

Totes les troballes, i especialment les necròpolis, són degudes a la casualitat; però en aquest cas també a l'observació continuada del lloc en el decurs dels anys. Tota aquesta tasca endegada des del any 1940 ens ha permès poder presentar, suara, aquest treball.

En primer lloc, tenim de fer esment que, ja d'antic, hom deia d'haver-se trobat restes humans «amb un clau clavat al cràni...» però d'això no en tenim cap prova arqueològica. Quan comencem de veritat és al any 1952 al trobar, en el camí que paral·lel a la via ferrea mena vers a Sant Gervasi, en el vèrtex d'un marge —i al nivell del mateix camí— de la finca «Torres de l'Escardó», una **sepultura doble**, i no dues sepultures com esmenta Albert Ferrer (2), les quals degut al lloc en què es trobaren sols van ésser possible —i amb molta cura— d'extreure els dos crànis (fot. n° 1) ja que hi havia el pegill, si s'haguessi fet d'una altra manera, de provocar l'ensulsiament del marge de contenció del terreny que en aquell lloc sobrepuja més de dos metres del camí la qual cosa no ens va permetre dur a terme un bon treball pel que fa a una acurada observació de la seva posició exacta ni tampoc poder recollir cap objecte. Per altre banda, sempre he diferit de l'opinió del malograda amic Albert, ja que per mi és un

enterrament neolític per l'orientació i disposició de lo poc que s'ha pogut observar (lo que en el pas dels anys i de les demés troballes encara em fa opinar més fermament). Així doncs, no donarem aquesta sepultura com a corresponent a la Necròpolis de la vil.la romana.

Abans de començar a situar la localització i descriure les esmentades sepultures, opinem que és necessari fer una descripció i petita història del lloc que utilitzarem per a inhumar els habitants de l'esmentada vil.la romana.

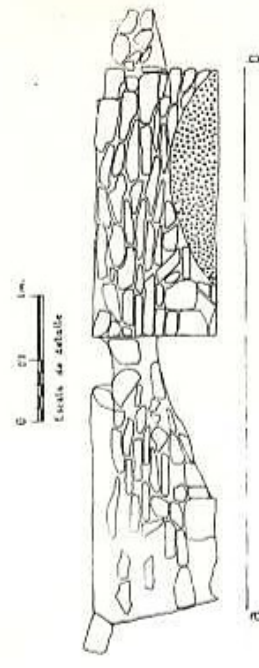
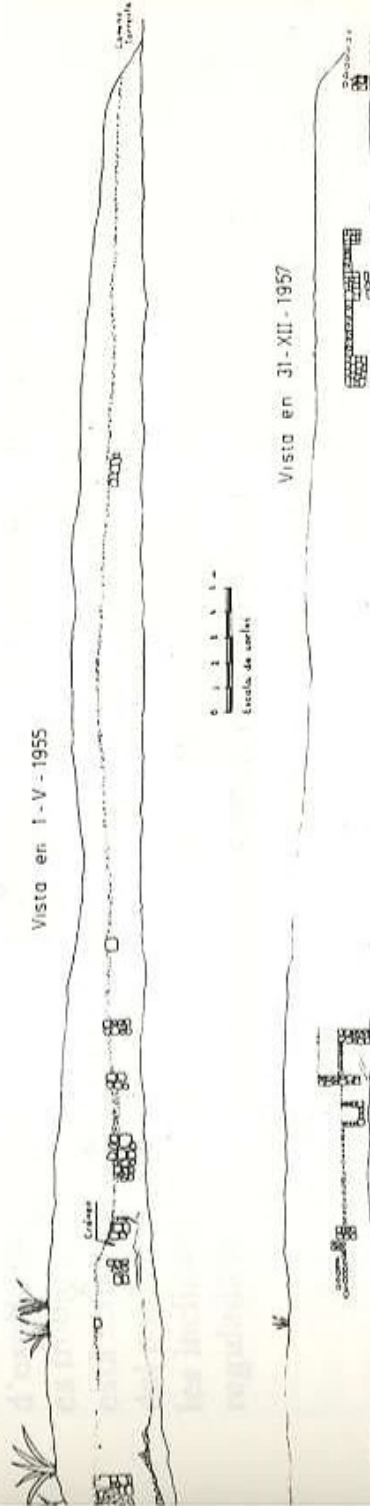
En el promontori de Sant Gervasi i en especial tota la vertent Est i fins a un lloc indeterminat i envers la platja endinsant-se, com a mínim, uns 50 metres cap a l'aigua del límit actual, existí un poblament «ibèric». (3)

Apart de les troballes quan es construí la via ferrada i de les petites cates fetes a l'estiu del 1951 junt amb l'Albert Ferrer, és el mar qui s'encarrega de donar importància quan pel seu compte es posa a fer d'excavador.

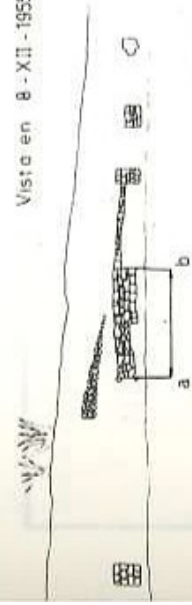
Des del camí-torrent que passant per dessota la via feia cap a la platja, el mar al anar menjant-se la terra posava al descobert restes de construccions fins a les roques (plànol n° 1). Així tenim que ja al mes de febrer del 1955, en un reconeixement i recull de material, es féu la primera troballa de restes humans consistents en un sol cràni ja que lo demés s'ho havia emportat el mar. (4)

Com detalla perfectament el plànol de la fig. n° 1, podem comprovar el canvi que es va operant en **el tall de terra** que deixa el mar i què foren dibuixats a escala en les següents dades: 1-V-1955 en el que s'indica el lloc del cràni; 8-XII-1955 i 31-XII-1957. Els llocs intermitjos que no s'observen construccions no vol pas dir que no hi haguessin puix que l'erosió del mar no s'efectuava en línia recta ans al contrari formava entrants i sortints adoptant, en general, la forma d'una gran «mitja lluna» la qual cosa ocasionà els «espais buits» del

Vistas frontales desde el camino-torrente hasta las rocas.

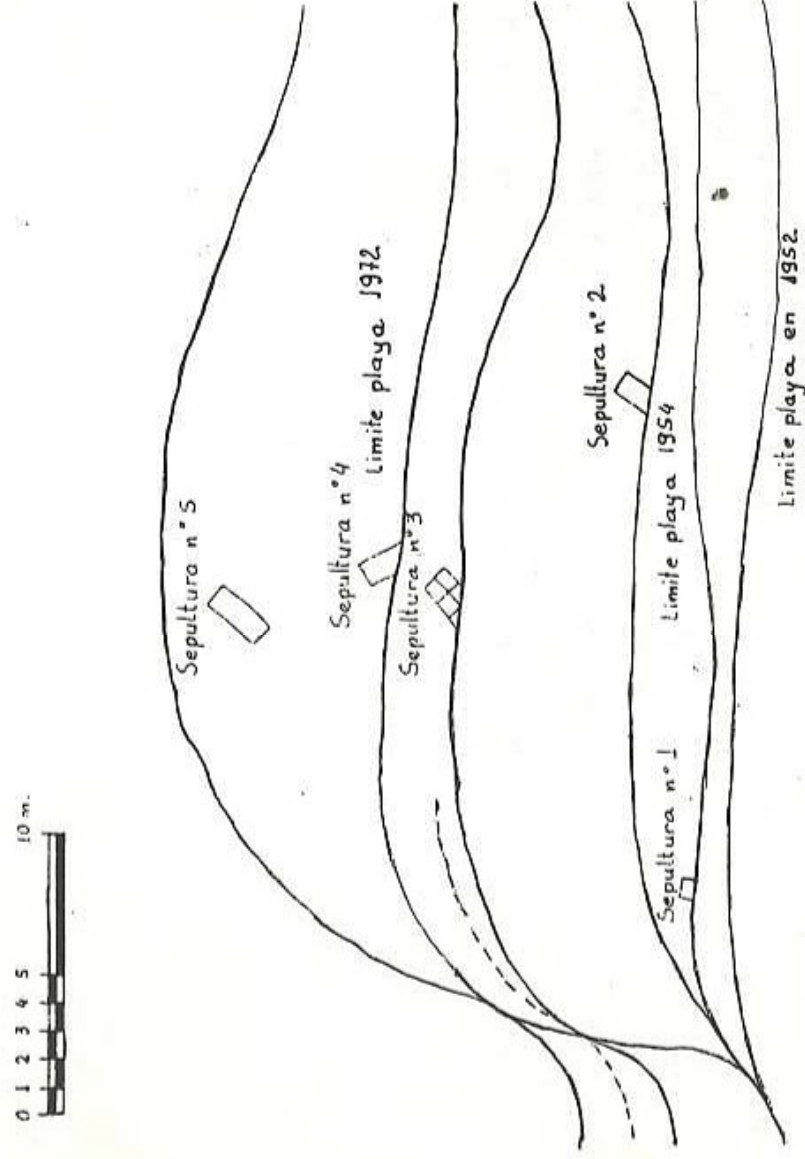
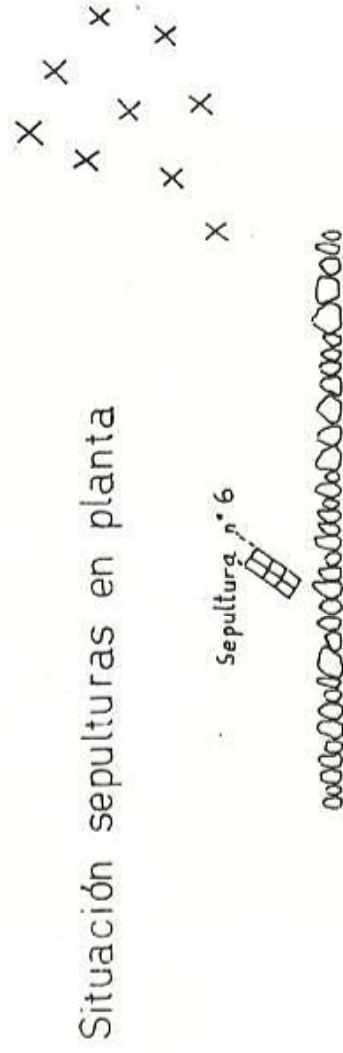
Vista en 8-XII-1955

plànol. Es de destacar també el gran gruix de terra per damunt dels restes de parets formades amb pedres posades en sec i tot això junt amb els tipus de terrissa recollida (kilix àtic, fosca de cordons aplicats, campaniana, gris ampuritana, pintada, sandwich, àmfores de coll plà) ens classifiquen el lloc com a un clar «habitat» ibèric. Cal fer esment també que entre la gran quantitat de terrissa recollida sols es troba algun escadusser fragment de «romana». No així en el lloc de la vil·la que surt a l'inversa: sigillata, sigillata clara, amb gran profusió de la vulgarment anomenada «del borde fumat»; també de sandwich i campaniana la qual cosa ens demostra ací una superposició d'elements absents totalment en el poblat que estava ja esbucacat i aplanat el terreny com podem comprovar seguidament al fer la descripció de la Necròpolis.

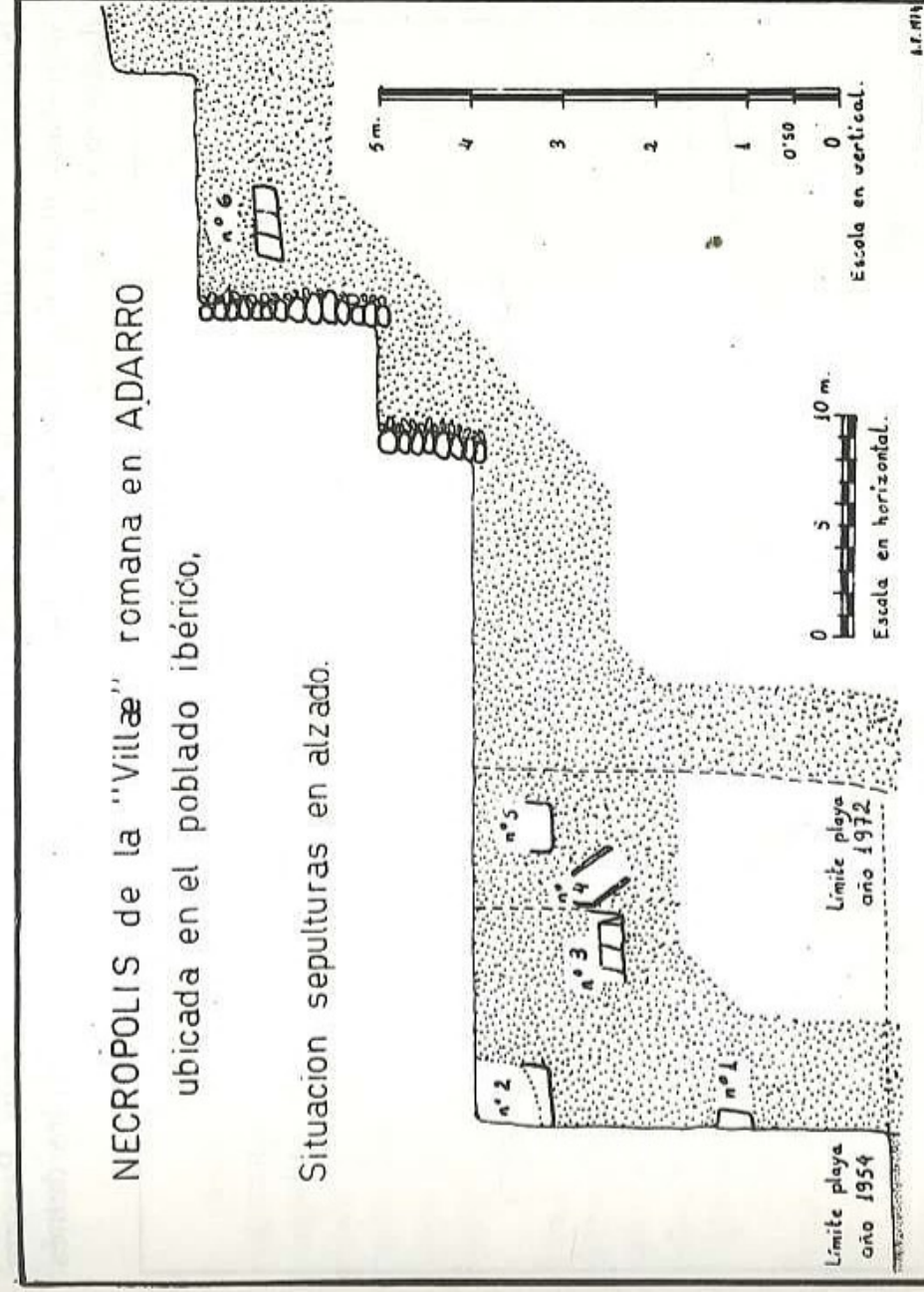
NECROPOLIS de la "Villae" romana en ADARRO

ubicada en el poblado iberico.

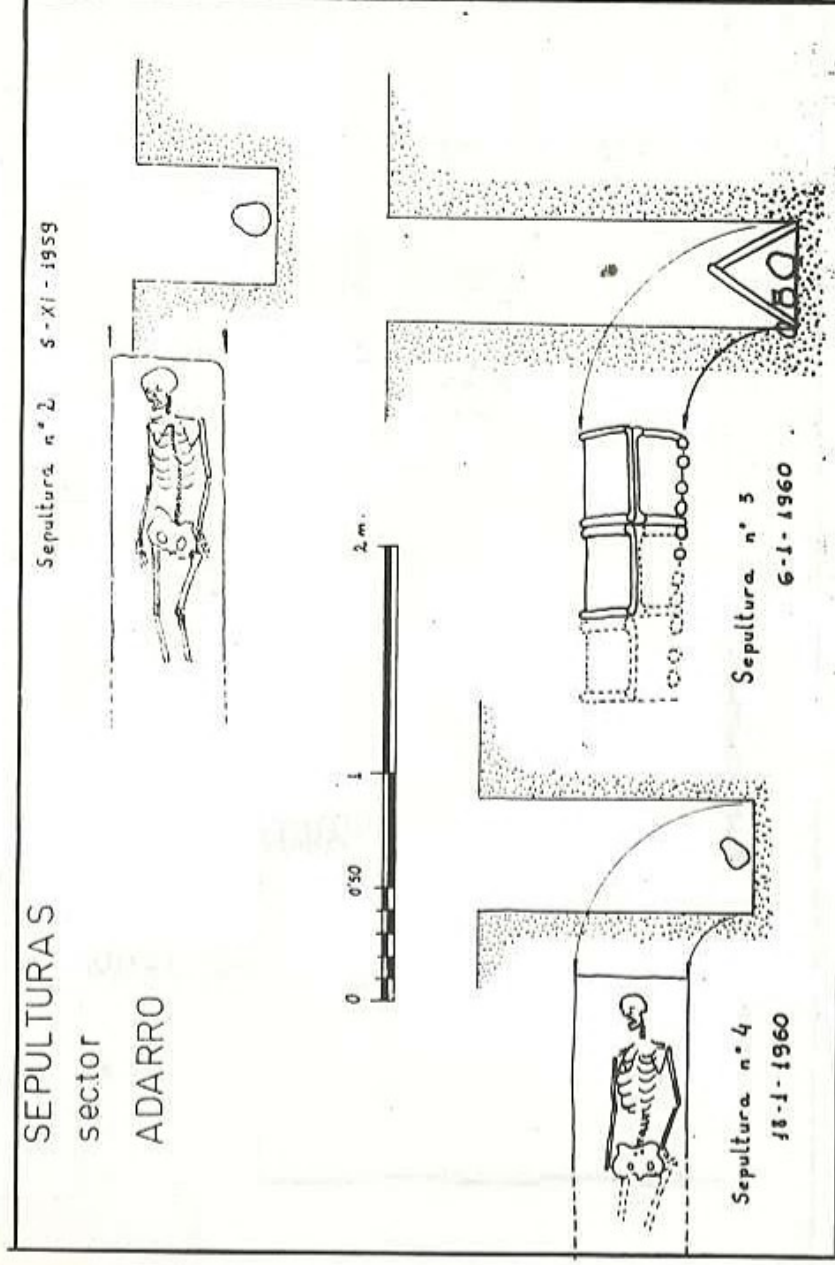
NE. 11

Tota aquesta petita descripció apuntada ens permet ja tenir una petita noció, en general, del lloc on han estat, en el decurs del temps, les sis sepultures que tenint en compte el terreny que ocupen podem donar-li el nom de necròpolis (plànol II). En aquest plànol podem veure divuixats en planta «grosso modo» com el mar anava excavant el terreny detallant-nos l'orientació —cosa important— de les sepultures que anaven sortint. Tan sols la sepultura n° 6 no correspon a les esmentades circumstàncies i la n° 5 tan sols en part molt petita puix que la última erosió que marca el plànol fou feta un temps després d'excavada la mateixa tota vegada que com es pot veure en el plànol n° III, no es trobaren a la mateixa altura (5). Tenim de tenir en compte, també que el lloc està situat en terres més o menys sobreposades (que reomplenaven les restes del poblat ibèric) al Est del promontori de Sant Gervasi i que per tant agafaven les inclinacions de Nord a Sud i d'Oest a Est; essent més sobtada, encara que regulada mitjançant en sec de contenció de Nord a Sud (Vegeu plànols I i III).

Tenim, doncs, ja el lloc de les sepultures i mitjançant les seves característiques podem, quasi amb seguretat, procedir a la seva datació. Si prescindim de la n° 1, que solament fòu trobat el cràni arran el tall de la terra i que per lo tant no ens donà prou seguretat de la seva orientació, i de la n° 4 que és NO. SE., les demés n° 2, 3, 5 i 6 estan totes clarament orientades al NE.SO.

Per lo tant la n° 4 té d'ésser de l'època Tardo-romana per la seva orientació al mateix temps que un xic sobre-posada i en un nivell superior a la n° 3, que de totes és l'única que ens donà un petit vas, junt a la part esquerra del cràni dins la sepultura formada amb «tegulae» corresponent al s. I-II. Quasi amb tota seguretat, puix que les seves característiques coincideixen en la n° 6, també devia haver-hi algun element d'ofrena; però com que dissortadament, al asseblar-nos de la troballa feta al efectuar una rasa per a la canalització, ja estava completament destruïda la part corresponent al cap. Per altra banda, no ens va ser possible trobar, entre la terra treta, restes del cràni ni de terrissa, però si en canvi de les «tegulae», la qual cosa ens fèu suposar que fòu recollit per alguna persona que es va donar compte, abans que nosaltres, de l'interès que tenia. Les n° 2 i 5 foren senzillament excavades a la terra i també sense troballes. En la nostra opinió, les sepultures exhumades ens assenyalen des del canvi d'Era a l'època Tardo-romana i que d'haver-nos estat possible fer una excavació en tot el sector (no troballes casuals com les que describim) s'hauria pogut precisar l'inici i el final de la utilització del lloc com a necròpolis. Passem seguidament a fer la descripció detallada de les sepultures així com les demés dades complementàries.

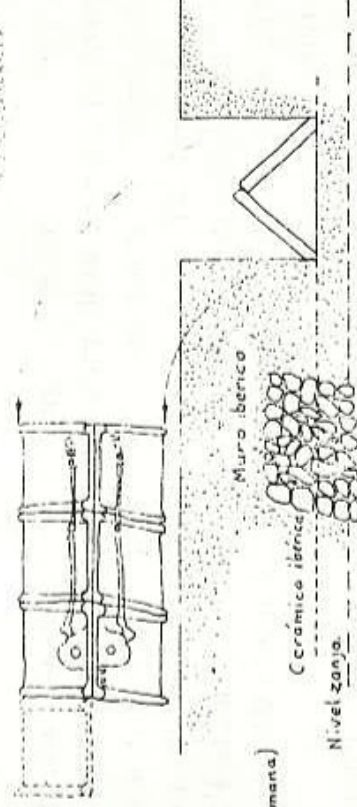

SEPULTURAS sector ADARRO

Sepultura n° 5
20-IV-1965

Sepultura n° 6 (romana)
4-V-1965

AF 1114

Sepultura n° 1: (Per a totes elles veure plànols del I al V). Trobada en un reconeixement que junt amb el meu germà efectuarem el dia 1 de maig del 1954 consistent tan sols en un cràni d'infant (ha estat recollit en bon estat de conservació) en posició vertical i mirant al sud; per dessota i al coltant es trobaren molts fragments de terrissa campaniana i àmfora ibèrica, en nivell quelcom inferior restes de murs del poblat ibèric. El cràni sortí per dessota dels dos metres del nivell superior del terreny.

Sepultura n° 2: Descoberta i excavada el 15-XI-1959 junt amb el meu germà i en F. Sorní i Carreras. Senzillament excavada en la terra a uns 0,60 metres de profunditat orientada a NE.SO. Correspon la part excavada, des del cap a la pelvis, els restes ossis es desfan al intentar recollir-los; a uns 0,40 metres del cap es marcavem restes de murs en sec i formant angle. Negatiu en troballes inclòs en la terra dels voltants.

Sepultura n° 3: Descoberta el 6-1-1959 per A. Ferrer Martí junt amb ell en Joan Serra i el meu germà fou excavada la tarda del mateix dia (ja que el mar fent d'excavador batia per sota fent témer l'ensulsiament). Sepultura amb «tegulae» de les que en foren recollides tres de senceres; a una profunditat de 2,50 m. del nivell superior i orientada al NE.SO., el cap mirant al sud i la cara

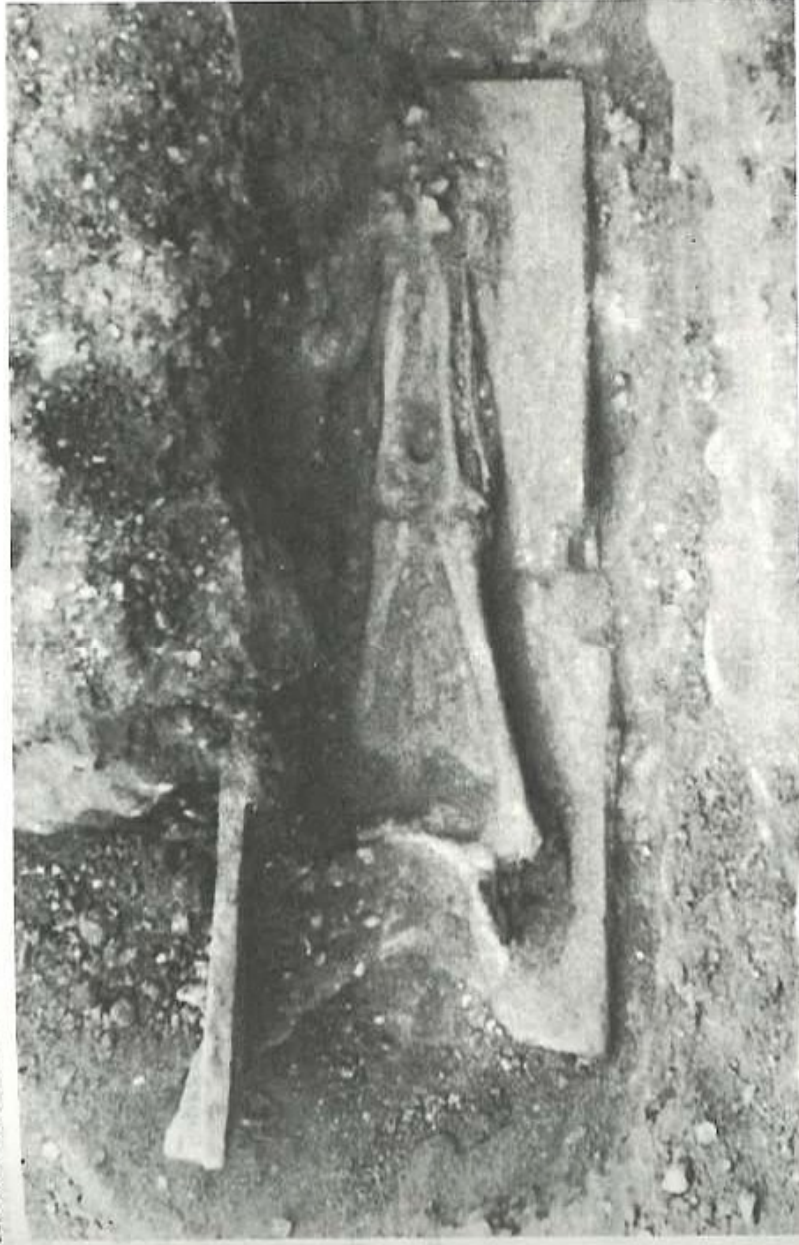
decantada al costat dret, prop la mateixa i en el costat esquerra, de boca per avall i mancada d'uns troçets, sortí un petit vas d'ofrena, de pasta fina i rogenca, fet a torn amb engalva marrons a l'exterior, de 15 cm. alta per 12 cm. la part més ampla de la part ventral; corresponent al segle I-II, essent l'únic objecte trobat a l'interior que estava completament plena de terra filtrada de les sepultures que estudiem i que ens dóna una data certa (fig. n° 4). El pla de la sepultura explanat amb algunes pedres així com en el costat de les lloses hi havia posades, regularment, unes pedres com a trabes, com així també en la part que formava la unió de les mateixes per la part superior. Al construir la sepultura es toparen en un mur, el que en part desferen, per lo que la part central descancava per damunt el mur d'una casa ibèrica, tanmateix, també es recollí el cràni i alguns ossos. (6)

Sepultura n° 4: El dia 18, i degut a idèntiques causes, junt amb els mateixos companys i encara amb més dificultats (per tenir de treballar penjat amb cordes) procedirem a fer un estudi de la seva construcció. Aquesta fou excavada senzillament a la terra a uns 0,60 m. per damunt, i en part sobreposada a la n° 3 i així doncs de totes les sepultures és la que té l'orientació oposada, sia NO.SE., el cap mirant al sur, la cara girada a la dreta i l'ossamenta fins quasi a la pelvis però en estat impossible de recuperar.

Sepultura n° 5: Notificada pel Dr. J. Rius Cutillas, el meu germà, en J.Mª Rovirosa i Franquet i jo mateix procedirem a la seva excavació el dia 20-IV-1965. Tan sols amb uns 0,50 m. de terra per damunt i en un senzill clot i també orientada al NE.SO. cràni mirant al sud, cara decantada a la dreta i ossamenta fins quasi als genolls, però en molt mal estat i sense objectes a l'interior. Cal remarcar la terrissa trobada en la terra dels costats i dessota. Aquesta esmentada terrissa consistia en un gros fragment, el fons junt amb part de l'ança, de kilix àtic (segle IV A.C.), fragment d'urna amb botó i ranura al centre, voreres d'àmfora ibèrica etc., anterior al canvi d'Era, troços de bronze entre ells un que sembla un troç d'anell i també una clau de ferro forjat però en molt mal estat.

Sepultura n° 6: El dia 1 de maig del 1965, junt amb el meu germà, en J. Carbonell Olivari i en S. Llorach Santis, procedirem a excavar una sepultura amb «tegulaes» que dies enrera malmeteren, just a la part del cap, al obrir una rasa per instal·lar la conducció d'aigua del sector i que passarà, aproximadament, a uns 30 cm. de la voravia del carrer concretament al sud. La sepultura tenia solament uns 5 centímetres de terra per damunt, ja que amb anterioritat a la rasa s'efectuà una explanació del terreny. Orientada al NE.SO. estava feta amb lloses bipedals. Tres d'elles posades pel llarg formant el sòl i quatre posades per l'ample a cada cara i sense cap altra protecció als extrems. Malauradament nosaltres excavarem tres ja que les altres havien estat destruïdes al fer la rasa, però en recuperarem dues i les demés incloses les que formaven la solera així com els ossos es trossegaren de tal manera que obtaïrem, una vegada, fetes totes les observacions i fotografies, per deixar-ho tot colgat allí mateix com veureu en la foto n° 2. Aquesta fotografia presenta com no troba-

rem res en absolut ja que cas d'haver-hi tenia d'ésser en la part destruïda. Al est de la sepultura, paral·lel a la mateixa i a 0,50 m. hi havia un mur en sec de 60 centímetres de gruix al est del mateix observarem una escombrera amb restes de tallines ceràmica de la que recollirem molta quantitat tota ella anterior al canvi d'Era, campaniana, indígena de cordons aplicats, pintada ibèrica, gris ampuritana i d'altres. A tot el llarg de la rasa que s'iniciava en el lloc a on el any 1956 s'efectuaren les excavacions i prop de l'actual passeig observarem 5 fonaments en sec més en alguns hi recollírem terrissa. No ens fou possible explorar-ho més per quant hi tornàrem trobarem la rasa completament tapada.

ADDENDA:

Com sigui que durant el temps transcorregut des de la presentació d'aquestes dades fins a la seva publicació s'han dut a terme unes excavacions sistemàtiques al lloc on es centra aquest petit treball i s'ha confirmat, segons la meua opinió, la ubicació de la necròpolis. En la part excavada i sempre per damunt de les restes ibèriques s'han posat al descobert vint-i-vuit sepultures de varis tipus d'enterrament «tegulae», àmfora, cista i fossa; donant-se la particularitat de què totes elles corresponen a infants les quals senyalen la seva situació en el plànol.

NOTES:

(1) Sobre Adarró hi han bastantes coses publicades, però lo més important és lo referent a les campanyes d'excavacions realitzades en els anys 1956 i 1957 sota la direcció del Dr. Antoni Arribas i publicades per ell mateix al «Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer, Quinta época. Tomo IV, 1956, pp. 23-48. Aquest article amb profusió de plànols, dibuixos de material i fotografies pertanyents a la campanya del 1956. En quant a la següent solament s'ha publicat un resum al «Tomo V» de dita publicació, anys 1957-58, i en la «Crónica de la Sección Arqueológica», pp. 132-133 per J. Bellmunt dels treballs fets, i extret del «Diari d'Excavacions» i degut al mateix.

(2) A. Ferrer i Soler: Bol. Bib. Mus. Balaguer. Quinta época. Tomo I, 1953, p. 39. Concretament l'article titolat «Sepulturas romanas en San Gervasi». Indica els noms dels descobridors i fa referència a dues sepultures quant en realitat és una doble.

(3) Avui dia ja no es possible fer-se càrrec de com estava, degut en primer lloc a la gran erosió feta pel mar, després als blocs de pedres posats com a protecció del terreny i finalment a la urbanització actual del sector. Recordo perfectament quan en la meua infantesa, anys 1921-23, anaven alguns dijous a la tarda junt amb els demés alumnes del col·legi a jugar a les grans dunes de sorra i canyes que hi havia i que des de les roques s'extenien fins, aproximadament, a l'altura del lloc que ara hi ha el «Universo Park Hotel».

(4) J. Bellmunt. «Bol. Bib. Mus. Balaguer. Quinta época. Tomo III, 1955, pp. 57-58», i també en «Informes y Memorias N° 32 - Madrid 1956 - VIII Reunión de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona. Celebrada en Badalona el 22 de Octubre de 1955, pp. 175-180» i que en làmina fora de text publica una fotografia del cràni.

(5) Aquest plànol, com es pot veure, està fet a «dues escales» horitzontal i vertical, amb la finalitat de guanyar espai, ja que sols es tracta de donar una idea de conjunt de les diferents altures. De totes maneres podem tenir un error de localització ja que moltes de les vegades es tenia d'actuar de manera molt urgent per a poder salvar lo poc que quedava; en especial les sepultures 3 i 4 que es recuperaren penjats amb cordes tota vegada que el mar continuava encrespat, socavant la part inferior. Per aquesta recuperació agraïm l'especial ajuda de l'amic Antoni Ferrer i Martí.

(6) Al castell de la Geltrú hi ha reconstruïda una sepultura amb «tegulae» part d'elles, així com el cràni, ossos i gerreta són els autèntics d'aquesta sepultura.

(7) Tots els materials recollits es guarden al Museu Balaguer i estan alguns exposats a la sala d'arqueologia del Castell de la Geltrú.

LOS ENTERRAMIENTOS IBERICOS Y ROMANOS DE DARRO

(Vilanova i la Geltrú)

- Estudio Osteológico -

Per Robert Risch i Josep Carbonell

VILANOVA I LA GELTRÚ, Diciembre 1983

INTRODUCCIÓN

Desde su redescubrimiento en julio de 1977 se están llevando a cabo excavaciones periódicas en un pequeño sector del yacimiento ibérico y romano de Darró. En las siete campañas de excavación se han encontrado una serie de enterramientos, claramente diferenciables en dos grupos:

El primero consiste en inhumaciones pertenecientes a lo que parece ser una necrópolis bajo-imperial. Fué fechada gracias a unas ánforas que en algunos casos sirvieron como lechos para los muertos a finales del siglo IV, principios del V d.n.e. (1). En este momento se había producido un cambio funcional en esta parte de Darró: las viviendas fueron abandonadas y la zona pasó a ser la necrópolis del resto del poblado de Darró, del cual desconocemos la localización exacta. Es posible que esta necrópolis tuviera alguna relación con la villa parcialmente excavada por A. Arribas en 1956. (2) Está compuesta de una serie de 30 inhumaciones, de las cuales la mayoría son de fetos a término y recién nacidos.

El segundo grupo está formado por enterramientos en el interior de viviendas ibéricas, confirmando lo que se ha podido observar en otros yacimientos ibéricos (ver nota 6).

Su cronología es aún insegura, pues ninguno de ellos lleva ajuar. Sin embargo parece seguro que pertenezcan a un periodo de ocupación ibérico en el siglo II y III a.n.e. (Fig. 2). Tampoco las inhumaciones ibéricas corresponden a un mismo momento, así como el primer grupo, que aparece en un claro conjunto, horizontal como verticalmente (Fig. 1, 2 y 3). Habría que hablar de un fenómeno o una costumbre que se viene repitiendo a lo largo de la ocupación ibérica.

La mayor parte de estos enterramientos no lleva ni ajuar ni ritual funerario apreciable para el arqueólogo.

Generalmente el muerto en ambos grupos se encuentra boca arriba, excepto en el enterramiento 18, de posición fetal, y en pocos casos va protegido con tegulae, ímbrices, piedras o ánforas.

Los escasos ajuares encontrados son pulseras de bronce en el brazo superior, una campanilla como colgante, una moneda perforada, una pequeña aguja de hueso o algunas jaras.

Aún se estudiarán detalladamente los rituales funerarios y los ajuares para completar lo ya publicado. (3)

Este análisis osteológico trata de completar la visión insuficiente y puramente arqueológica-descriptiva sobre los enterramientos ibéricos y romanos, para así intentar explicar algunos aspectos sobre la demografía y población en un yacimiento de este tipo.

Sin embargo debemos advertir una serie de problemas que surgieron durante la labor de investigación. El primer problema está relacionado con la excavación de estos enterramientos. Una gran parte de los enterramientos infantiles fueron identificados después de su extracción, no siendo posible la reconstrucción exacta del lugar del hallazgo como del posible ajuar y ritual, por simple que estos fueran.

Los últimos en identificarse, señalados con un signo de interrogación, fueron separados al analizar los restos faunísticos del yacimiento. Algunos de ellos podrían corresponder a enterramientos cercanos. Sin embargo se prefirió inventariarlos por separado para no producir una menor fiabilidad dentro de la muestra. Además no contribuyen a falsificar la visión general del conjunto. También es posible que algún enterramiento se perdiese íntegramente durante el transcurso de las excavaciones.

Cuidadosamente se intentaron reparar estos errores; sin embargo, creemos necesario en nuestro deber como científicos, informar sobre estos problemas.

A pesar de esto, la muestra, aún siendo muy pequeña, puede considerarse como fiable en un 90 % de los casos y es suficiente para aportar algunos datos sobre aspectos osteológicos ahora poco estudiados.

Por supuesto será imposible con tan pocos individuos y desconociéndose el poblado correspondiente a esta necrópolis bajo-imperial, reconstruir la población de Darró, pero también nos parece importante señalar algunas cuestiones metodológicas, al tratarse los enterramientos infantiles de un aspecto poco estudiado dentro de la paleoantropología. No conocemos, por tanto, ningún

estudio efectuado sobre el mundo ibérico, con el cual podamos contrastar nuestro propio estudio.

Por esto queremos destacar que a pesar de ser un trabajo muy laborioso, puede aportar interesantes datos para el entendimiento de un yacimiento y su población. Sirva así este breve estudio como estímulo a los investigadores para futuros análisis en este sentido.

Este estudio no hubiera sido posible sin la inestimable colaboración del coodirector de la excavación de Darró. Antoni Ferrer i Martí, al facilitarnos el material óseo y del Dr, Alfred Czarnetzki, prestándonos sus consejos y ayuda en problemas antropológicos.

INVENTARIO DE LOS ENTERRAMIENTOS ROMANOS

1.) Sector CI-B (Enterramiento 1):
Edad: 5 años Sexo: masculino

2.) Sector Alineación silos (Enterramiento 2):
Edad: 2 años Sexo: ---

3.) Sector Sitja N° 1, 1977 (?):
Edad: Recién nacido Sexo: ---

4.) Sector C3-A. Estrato 2 (Enterramiento 16):
Edad: Recién nacido Sexo: ---

5.) Sector C3-A. Estrato 2 (Enterramiento 5):
Edad: Recién nacido Sexo: ---

6.) Sector C3-A. Estrato 3, 1979 (?):
Edad: Feto a término Sexo: ---

7.) Sector C3-B. Estrato 2 (Enterramiento 4):
Edad: 1 año Sexo: masculino

8.) Sector C3-B. Estrato 2 (Enterramiento 7):
Edad: Feto a término Sexo: ---

9.) Sector C3-B. Estrato 2 (Enterramiento 7):
Edad: Feto a término Sexo: ---

- 10.) Sector C3-B. Estrato 2 (Enterramiento 8):
Edad: Recién nacido Sexo: ---
- 11.) Sector C3-B. Estrato 2 (Enterramiento 9):
Edad: Feto a término Sexo: femenino
- 12.) Sector C3-B. Estrato 3 (Enterramiento 10):
Edad: Feto a término Sexo: ---
- 13.) Sector C3-B. Estrato 3 (?):
Edad: Recién nacido Sexo: ---
- 14.) Sector C3-C. Estrato ?, 1977 (?):
Edad: Recién nacido Sexo: ---
- 15.) Sector C3-D. Estrato 7 (?):
Edad: Recién nacido Sexo: masculino
- 16.) Sector C3-G. Estrato 5. Elemento 8:
Edad: Recién nacido Sexo: ---
- 17.) Sector C3-G. Estrato 5. Elemento 9:
Edad: Feto a término Sexo: ---
- 18.) Sector C3-G. Estrato 5. Elemento 7:
Edad: Recién nacido Sexo: femenino
- 19.) Sector C3-G. Estrato 11. Elemento 15:
Edad: Feto de 7 meses Sexo: femenino
- 20.) Sector C3-G. Estrato 11. Elemento 16:
Edad « Recién nacido Sexo: ---
- 21.) Sector C3-G. Estrato 11. Elemento 17:
Edad: Feto a término Sexo: ---
- 22.) Sector C3-G. Estrato 11. Elemento 18:
Edad: Feto a término Sexo: ---
- 23.) Sector Entre Testigo C3-G y C7-A:
Edad « Adulto Sexo: ---
- 24.) Sector C4-B. Estrato 2 (Enterramiento 3):
Edad: 6 meses Sexo: ---

- 25.) Sector C4-C. Estrato 2 (Enterramiento 12):
Edad: Feto a término Sexo: ---
- 26.) Sector C4-C. Estrato 2 (Enterramiento 13):
Edad: 25-30 años Sexo: femenino
- 27.) Sector C4-C. Estrato 2 (Enterramiento 14):
Edad: 15 años Sexo: femenino
- 28.) Sector C4-C. Estrato 2 (Enterramiento 15):
Edad: 6-7 años Sexo: femenino
- 29.) Sector C4-C. Estrato 2 (Enterramiento 17):
Edad: Adulto Sexo: ---
- 30.) Sector C7-B. Estrato 7. Elemento 8:
Edad: Feto a término Sexo: masculino

Inventario de los enterramientos ibéricos

- 31.) Sector C3-Bb. Estrato 5 (Enterramiento 11):
Edad: Recién nacido Sexo: femenino
- 32.) Sector C3-F. Estrato 30. Elemento 31:
Edad: Recién nacido Sexo: femenino
- 33.) Sector C3-G. Estrato 27. Elemento 32:
Edad: Feto de 7 meses Sexo: masculino
- 34.) Sector C3-H. Estrato 24. Elemento 28:
Edad: Feto a término Sexo: ---

Tabla osteológica

Para no dar este tipo de listado excesivamente extenso, pesado y poco práctico de todos los restos óseos conservados en los 34 enterramientos, hemos preferido buscar un medio que facilite más el trabajo con estos datos. Siendo los inventarios óseos de cada individuo por si solos de poca utilidad, hemos intentado reunir todos los datos en una tabla osteológica. (Fig. 4, 5 y 6).

La numeración horizontal corresponde a la numeración de los enterramientos (ver Inventario de los enterramientos). En la numeración vertical aparecen todos los huesos conservados mayoritariamente en enterramientos infantiles, presentando estos la mayoría de la muestra.

A - Huesos craneales:

1. Mandíbula
2. Maxilla
3. Dientes insisivi y caninus
4. Dientes premolares y molares
5. Orbita superior (parte del os frontal)
6. Pars petrosa (parte del os temporal)
7. Condilus occioitalis con pars lateralis (parte del os occipital)
8. Os zygomaticum
9. Os sphenoidale
10. Huesos planos

B - Cintura escapular:

1. Scapula
2. Clavicula

C - Caja Torácica:

1. Costae
2. Vertebrae

D - Cintura pélvica:

1. Os Ilium
2. Os ischium/os pubis
3. Os sacrum

E - Extremidades:

1. Humerus
2. Radius
3. Ulna
4. Femur
5. Tibia
6. Fibula
7. Metacarpus/metatarsus
8. Phalanges

Se han elegido estos huesos para el listado, en favor de otros porque aparecen con más frecuencia y mejor conservados en los enterramientos infantiles. En los esqueletos de adultos y adolescentes lógicamente también se han con-

servado otros huesos, pero sobre el total de la muestra carecen de significado.

En la tabla se mencionan numéricamente los fragmentos conservados de los huesos planos, costillas y vértebras. Con huesos planos nos referimos a todas aquellas partes, generalmente muy fragmentadas por su extrema fragilidad en esqueletos infantiles y carentes de significado, pertenecientes a los parietales, así como a zonas de frontal, occipital y temporal.

Para los huesos metacarpus/metatarsus y phalanges se menciona cuantas unidades se han conservado.

En el caso de los dientes se menciona de cual se trata, su localización según la señalización establecida (I, C, P, M - 1, 2, 3) y en que estado de irrupción se encuentra (una raya debajo significaría que el respectivo diente aún no se ha desarrollado totalmente).

Los demás huesos están señalados con círculos negros mas o menos completos según su estado de conservación. Cuando se trata de huesos pares irá en

Los demás huesos están señalados con círculos negros mas o menos completos según su estado de conservación. Cuando se trata de huesos pares irá en negro siempre al lado existente. En caso de mitades o partes proximales, distales o mediales quedará reflejado con un cuarto de círculo superior, inferior o medio, respectivamente.

El sexo queda representado en los os ilium suficientemente conservados con la señalización convencional.

El total numérico de cada hueso se refiere al número de huesos existentes de este tipo, sumando todas sus partes y mitades. El total porcentual sin embargo refleja la frecuencia con la cual aparece dicho hueso sobre el total de los enterramientos, no teniendo en cuenta el grado de conservación. En otras palabras, se trata en el primer caso de un dato más bien cualitativo y en el segundo de un dato cuantitativo.

Conservación

Como hemos mencionado anteriormente existe una serie de huesos que aparecen en la mayor parte de los enterramientos infantiles, dominando sobre todos los demás.

Así las órbitas se conservan en un 56% de los casos igual que la pars petrosa, que sin embargo se encuentra en un mejor estado de conservación con un total de 17.5. Merece especial atención el condilus occipitalis con un 47%, dado su buena conservación, seguido por el sphenoidal y el zygomaticum.

Debido al reducido número de enterramientos y el mal estado de conservación las medidas de estas partes craneales no han dado relación alguna. Sin embargo con una muestra mayor debería ser posible sacar provecho de las mismas, sobre todo de la pars petrosa, condilus occipitalis y órbita, tan resistentes a la destrucción.

En cuanto se disponga de seriaciones mayores, proveniente de otros yaci-

mientos, se podría a partir de medidas concretas intentar detectar relaciones existentes con la edad u otro tipo de incidencia. Las extremidades y la escapula se conservan con mayor frecuencia pero en peor estado (excepuando el humerus) que los huesos craneales.

Medidas

En algunos casos fue posible tomar las medidas de los huesos de las extremidades, pero la mayoría no se encontraban en su estado completo.

Estas medidas solamente corresponden a las diáfisis, al no conservarse en edades tan tempranas las epífisis.

Nº 1:	Ulna = 101,5 mm	
Nº 3:	Fibula = 63 mm	
Nº 6:	Radius = 51,5 mm	
Nº 8:	Femur = 73 mm	
Nº 1:	Ulna = 101,5 mm	
Nº 3:	Fibula = 63 mm	
Nº 6:	Radius = 51,5 mm	
Nº 8:	Femur = 73 mm	
Nº 7:	Humerus = 86 mm	
Nº 14:	Humerus = 67 mm	
	Ulna = 62 mm	
Nº 15:	Humerus = 71 mm	
Nº 19:	Femur = 73 mm	
	Radius = 48 mm	Tibia = 62,5 mm Ulna = 48 mm
Nº 20:	Humerus = 69,5 mm	
Nº 24:	Humerus = 75,5 mm	
Nº 25:	Humerus = 62,5 mm	
	Femur = 72 mm	Tibia = 65 mm
Nº 27:	Femur = 3352 mm	
Nº 28:	Humerus = 127 mm	
	Ulna = 105 mm	
Nº 30:	Humerus = 66 mm	
	Ulna = 59 mm	Radius = 51 mm Femur = 78 mm
Nº 31:	Humerus = 68 mm	
Nº 33:	Humerus = 60,5 mm	
	Fibula = 56 mm	Radius = 48 mm
Nº 34:	Humerus = 65 mm	
	Ulna = 61 mm	Radius = 52 mm Femur = 76 mm

Todas estas medidas excepto las correspondientes al nº 27, por no tratarse de un enterramiento infantil, han sido reunidas en un gráfico (Fig. 7 a) para su mayor utilidad y un trabajo más fácil (las diferentes extremidades están

señalizadas del mismo modo que en la table osteológica).

Resumiendo estas medidas (Fig. 7 b) nos encontramos ante una secuencia de crecimiento entre enterramientos, diferenciable en cinco grupos:

1. Fetos de 7 meses
2. Fetos a término
3. Recién nacidos
4. Pocos meses de vida
5. De un año y más años

SEXO Y EDAD

Como ya hemos advertido, diferenciar el sexo en los enterramientos infantiles solamente es posible midiendo el ángulo interior en el os ilium ya que las demás características diferenciales para el sexo en un esqueleto adulto aún no se encuentran desarrolladas.

La determinación de la edad se ha efectuado a través de las osificaciones en la mandíbula, las órbitas y las piezas dentarias para los niños y en las extremidades y suturas craneales para los adultos.

Con respecto a la edad, resulta sorprendente la sobre-representatividad de los enterramientos infantiles con un 70% en la época romana. El grupo de los no adultos llegan a alcanzar hasta un 90% del total de la muestra.

En el conjunto ibérico esta relación se presenta más extrema aún, tratándose en su totalidad de recién nacidos o fetos a término. Nos parece excesivamente alta una mortalidad infantil (0-14 años) del 83% en la época bajo imperial, considerando siempre la posibilidad de que no todos los individuos de corta edad fueron detectados, siendo para el mundo ibérico con un 100% francamente imposible. Las razones de un índice tan elevado no pueden encontrarse en la mortalidad natural de una sociedad sino en causas diferentes.

Para el grupo bajo imperial debemos considerar que solo ha sido excavada una parte de la necrópolis y que desconocemos hasta el momento sus límites. Sin embargo existen datos que afirman que durante la construcción del ferrocarril y de casas vecinas fueron descubiertas algunas tumbas ya mencionadas en trabajos de A. Ferrer y Soler y por parte del señor Bellmunt. (5) Así creemos que la necrópolis, observando también el marco geográfico en el cual parece encontrarse, debía de tener una extensión considerable, de la cual solamente se ha excavado una parte que puede oscilar entre un 10 y un 20% del total.

Resulta extraño que los enterramientos adultos (nº 26 y 29) y juveniles (nº 27) fueron hallados al margen sur de la excavación, encontrándose todos los esqueletos infantiles de modo totalmente homogéneo (Fig. 1, 2 y 3) en la restante zona prospectada. Podría tratarse de una hipotética delimitación espacial entre una zona reservada para la inhumación infantil y el resto de la necrópolis. Así, un espacio reservado dentro de la necrópolis para este tipo de enterra-

mientos podría ser la explicación para el índice tan alto de inhumaciones infantiles y el carácter exclusivo de la zona.

En lo sucesivo hará falta comprobar esta hipótesis ampliando la zona de excavación para demarcar bien este espacio aparentemente reservado. Respecto a los enterramientos ibéricos en la vivienda, la problemática se presenta de modo diferente. No se trata en este caso de un espacio reservado, sino de un ritual reservado a los enterramientos infantiles. Desde hace algunos años se viene observando en algunas excavaciones de yacimientos ibéricos la costumbre de depositar solamente a niños de temprana edad, generalmente recién nacidos en el interior de la viviendas. 6) A pesar de tratarse de un tema aún poco estudiado se puede afirmar que Darró representa un yacimiento más en los que se ha advertido este fenómeno.

Gran importancia tiene el estado positivo de conservación del os ilium a pesar de solo estar representado en un 36% de los casos. Solo de él se puede deducir el sexo para los enterramientos infantiles. Todos se han dibujado (Fig. 8 y 9) con el fin de poder ser comparados, exepctuando el n° 20 por conservarse solamente la crista iliaca y el n° 18. Este enterramiento ha sido extraído en su bloque de tierra para su mejor conservación y posterior esposición como muestra ejemplar para todos los demás individuos. La razón por la cual el os ilium aparece solamente en poco mas de un tercio de la muestra, hasta el momento no tiene explicación, pero en estos casos se encuentra en buen estado de conservación.

En los cuatro casos observados se trata de fetos a término y de recién nacidos. El único advertido en el mismo momento de su excavación (n° 31) apareció cerca de un muro de habitación, cubierto por una losa de piedra. Ambas, son típicas de este ritual de enterramiento.

Siendo la muestra poco significativa es muy limitado lo que se puede decir acerca de una reconstrucción de este ritual funerario del mundo ibérico. En los cuatro casos el ajuar es inexistente y solamente en el enterramiento n° 31 se pudo advertir algun tipo de ritual. El recién nacido, orientado 57° E, iba cubierto por una losa de piedra apoyada en algunas piedras de tamaño pequeño. Los demás individuos fueron advertidos después de su extracción, lo cual al menos parece indicar que el ajuar y ritual debieron de ser no detectables arqueológicamente.

Lo que sí se puede decir a partir del estudio osteológico es que no existía una preferencia de sexo en dicha costumbre. Según los tres casos en los que una determinación fue posible (Fig. 9 y 10) obtenemos una representación de ambos sexos. De esto deducimos que el único requisito necesario, detectable hasta ahora, para la participación en este ritual es la muerte producida al cabo de nacer.

De todas formas parece evidente que debería existir algún otro criterio de elección para la participación en este ritual. De otro modo no se explicaría que

durante todo el momento de ocupación ibérico y en las 11 habitaciones excavadas, aún teniendo en cuenta la posibilidad de haberse perdido alguno, solo se hayan enterrado cuatro individuos. No es posible decir de momento si se trata de una elección del primogénito o si existían preferencias genéticas, familiares o clanistas, etc.

Analizando a continuación los datos recogidos sobre el sexo y sus relaciones para la época romana, parece existir una dominación del sexo femenino sobre el masculino. Sin embargo en el grupo de los juveniles y adultos esta observación tiene poca relevancia al solo existir dos individuos determinados (nº 26 y 27) y por esto los excluimos de estas consideraciones (Fig. 10). Esta reducción supondría para las edades «infans I» (0-6 años) y «infans II» (6-14 años) una relación entre ambos sexos del 50% al 50% para la época bajo imperial con una muestra de ocho ejemplares y del 66% al 33% para la ibérica con una muestra de tres.

Consideramos estos datos como representativos pues más de un tercio de los individuos están determinados y no existe razón por la cual podría pensarse en una preferencia de conservación del os ilium de un sexo u otro. Así se presenta una relación equilibrada entre hombres y mujeres sin existir una preferencia sexual en la mortalidad infantil.

Resumiendo estos datos de la época romana en un gráfico (Fig. 10b) aparece una línea de vida con una mortalidad infantil extremadamente alta que termina de un modo abrupto en la edad de «infans II» (6-14 años), estabilizándose durante todo el periodo juvenil, para volver a ascender en los adultos (a partir de los 25 años). Esta curva en líneas generales refleja la mortalidad esperada hasta los treinta años en sociedades de esta época: una mortalidad infantil alta (en este caso extrema por las razones ya expuestas), una buena supervivencia durante la juventud y un nuevo ascenso de la mortalidad entre los 20 y los 30 años. Aún no se tiene explicación para este hecho, ya que resulta extraño que a partir de los 30 años hasta los 60 nos encontramos con una mortalidad mucho menor, o sea que muy pocos individuos llegan a estas edades, pero una vez superada la barrera de los 30 años, las posibilidades de defunción disminuyen.

Como posible causa para esta no supervivencia a los 30 años se ha propuesto una alta carga física sobre el organismo entre los 20 y 30 años. 7) En cuanto a las mujeres recordemos que en nuestra muestra están sobrerrepresentadas a partir de los 14 años, se ve la causa para tan alto índice de mortalidad en las consecuencias del embarazo. Las esperanzas de vida suelen ser de 8 a 10 años menores para las mujeres que para los hombres, no sobrepasando éstas una media de 30 años. Esto parece indicarnos una posible razón para el mayor número de enterramientos femeninos de esta edad en la necrópolis de Darró del siglo IV y V d.n.e. Sin embargo todas estas suposiciones, basadas en estudios realizados en otras poblaciones de esta época, aún deberán ser comprobadas al excavar la necrópolis restante. Nuestra muestra, a pesar de parecer confirmar estas tendencias generales, es demasiado reducida para afirmar algo definitivamente.

Patología

No se han podido detectar defectos patológicos en ninguno de los enterramientos. Solamente en la joven de 15 años (n° 27) se ha reconocido perioritis, una infección del periorio, en las extremidades inferiores.

Conclusión

En las excavaciones de Darró se han podido diferenciar dos conjuntos de enterramientos. Al darse la casualidad de que en ambos se trata mayoritariamente de inhumaciones infantiles ha surgido la pregunta si podría existir una continuidad de enterramientos de individuos de corta edad en esta zona del poblado.

Hasta ahora parece imposible tal afirmación. En primer lugar porque estratigráficamente existe una gran diferencia de profundidad (entre uno y dos metros) entre ambos grupos (Fig. 2).

En segundo lugar porque es imposible hablar de una sucesión de enterramientos infantiles en esta zona, pues se desconoce que parte se está excavando y que funcionalidad e importancia tenía ésta dentro del poblado. No puede pensarse en una zona diferenciada sin existir posibilidad de contraste.

También podrían pertenecer todos los enterramientos a la época bajo-imperial, ya que no existen ajuares que permitirían fechar a los ibéricos, si aceptamos simplemente una diferente profundidad de fosa. Contraria a esta suposición se encuentra el hecho de que todos los enterramientos romanos están localizados de un modo muy homogéneo dentro de dos estratos por toda la zona. No existe razón ante una muestra de 30 individuos, de pensar que en cuatro casos las fosas de enterramiento fuesen uno o dos metros más profundas que las demás. (Fig. 2). No creemos en una sucesión de enterramientos infantiles, sinó parece más lógica la explicación de «ritual de inhumación infantil en vivienda» para el grupo ibérico y de «zona reservada» en el caso de la necrópolis romana. Tampoco está fundada la división que se ha hecho para el grupo bajo-imperial en dos momentos. 8) En la habitación denominada C3-G, que presentó una estratigrafía intacta, los enterramientos aparecieron en dos niveles sucesivos (5 y 11) (Fig. 2 y 3). Sin embargo se trata solamente de una diferencia de profundidad de pocos centímetros (10 a 20 cm.), y no debemos de cometer el error de creer que un enterramiento corresponde al momento que señala el nivel dentro del cual es encontrado, suponiendo que los muertos no se extendían simplemente en el suelo, sino que se cavaba una fosa. Como mínimo una tumba tiene que corresponder al estrato superior y el máximo estaría limitado por la costumbre de profundidad de fosa que se tenía en la época. Por esto los estratos y las profundidades, con tan mínima diferencia, no tienen importancia pues la excavación de una fosa traspasa estratigrafías, pero no se atiene o ve limitada por ellas.

Esto no quiere decir que todos los enterramientos se efectuaron en un mismo momento, sino que a lo largo de un tiempo entre el siglo IV y V d.n.e. esta zona es usada sin interrupción como necrópolis infantil.

La imposibilidad de dar una datación más exacta para ambos conjuntos, se encuentra en la falta de ajuar en la mayoría de las tumbas. Este hecho sin embargo no permite hablar gasta el momento de pobreza 9) en esta época, desconociendo la población correspondiente a la necrópolis romana. Puede ser que las necesidades ideológicas y sociales no imponían la existencia de un ajuar, o simplemente que éste no es observable con métodos arqueológicos.

Hasta el momento los datos son demasiado escasos e imprecisos para entender la situación social, económica e ideológica en el Garraf durante el Bajo Imperio. No es posible afirmar si se trata de un momento de pobreza o de una descentralización de los grandes núcleos como Darró en favor de los establecimientos rurales. 10)

Esperamos que en el futuro aparezcan más datos para contrastar las hipótesis aquí expuestas y así entender y explicar esta zona geográfica del Garraf durante la época ibérica y romana.

Notas

- 1.- Se trata de los enterramientos n° 24, 25 y 28, que se encontraban en el interior de una ánfora. Respecto a su tipología véase: A. López i Mullor i A. Ferrer i Martí, *Avenç dels resultats obtinguts a les excavacions de l'establiment ibèric i Romà de Darró (Vilanova i la Geltrú) Campanyes de 1977 a 1981*. Boletín del Centro de Estudios de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, 1982, págs. 12-33.
- 2.- A. Arribas. La primera campaña de excavaciones en el poblado ibérico y «villa» romana de Adarró. Boletín del Centro de Estudios de la Biblioteca-Museo Víctor Balaguer, IV, 1956, págs. 23-48.
Ibid.; El poblado ibérico y la villa romana de Adarró (Villanueva y Geltrú). *Ampurias* XXI, 1959, págs. 323-329.
- 3.- A. López i Mullor i A. Ferrer i Martí, opus citada.
- 4.- Por equivocación esta medida está mal anotada en la fig. 7.
- 5.- A. Ferrer Soler, Restos de una villa romana en Villanueva y Geltrú. *Ampurias* VI, 1944, págs. 334-336.
- Ibid.; El poblamiento ibérico del Panadés y extensiones. *Ampurias* IX-X, 1947-48, págs. 272-286.
- 6.- M. Tarradell. Enterramientos infantiles en el interior de habitaciones ibéricas. *Pyrenae* 1, 1965, págs. 174-175.
F. Gusi. Enterramientos infantiles ibéricos en vivienda. *Pyrenae* 6, 1970, págs. 65-69.
F. Gusi i Jener. Enterramientos infantiles ibéricos. I Congreso de historia del País Valenciano. Valencia 1980.
- 7.- M. Beltrán Lloris. Enterramientos infantiles en el poblado ibérico de la Romana (La Puebla de Híjar, Teruel). *Ampurias* 38-40, 1976-78.
- 8.- A. Czarnetzki, C. Uhlig, R. Wolf, *Menschen des frühen Mittelalters im Spiegel der Anthropologie und Medizin*. Stuttgart 1983.
- 8.- A. López Mullor, A. Ferrer Martí. Avance de los resultados de las excavaciones en el establecimiento ibérico y romano de Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona). Homenaje al prof. Martín Almagro Basch, tomo III, 1983, págs. 109-119.

Pág. 111 «...la estratigrafía del ámbito C 3-G, uno de los más intactos, ha permitido distinguir con claridad dos momentos sucesivos de enterramiento, al constatare la distinta profundidad de sendos grupos de tumbas.»

9.- A. López Mullor, A. Ferrer Martí, 1983 opus citado: Pág. 110 «...., siendo las tumbas de una

pobreza generalizada.»

10.- A. Ferrer i Martí, R. Risch, M. Miret, J. Carbonell. Un establecimiento bajo-imperial en Sant Pere de Ribes. Boletín del Centro de Estudios de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, 1984.

ZUSAMMENFASSUNG

Seit 1977 wird wieder in Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona), einer iberischen und römischen Siedlung, ausgegraben. Bei den Arbeiten sind eine Reihe von Bestattungen, in ihrer Mehrzahl bestehend aus Kinderskeletten, gefunden worden, die sich deutlich in zwei Gruppen unterteilen lassen.

Die erste Gruppe besteht aus 30 Individuen, die durch das Vorhandensein einiger Amphoren, in denen die Kinderskelette bestattet waren, auf das IV und V Jahrhundert n.u.Z. datiert werden konnten. Die zweite Serie besteht aus vier iberischen Kinderbestattungen, wahrscheinlich aus dem III bis II Jahrhundert v.u.Z. Beigaben sind selten uns werden, wie auch die erkennbaren Bestattungsriten, demnächst in einer weiteren Bearbeitung erscheinen.

Bei der osteologischen Studie ist zuerst eine Tafel aller Knochen angefertigt worden, um die besseren Erhaltungsbedingungen einiger Knochen beim Kinderskelett gegenüber anderen darzustellen und auf sie bei künftigen Grabungen aufmerksam zu machen.

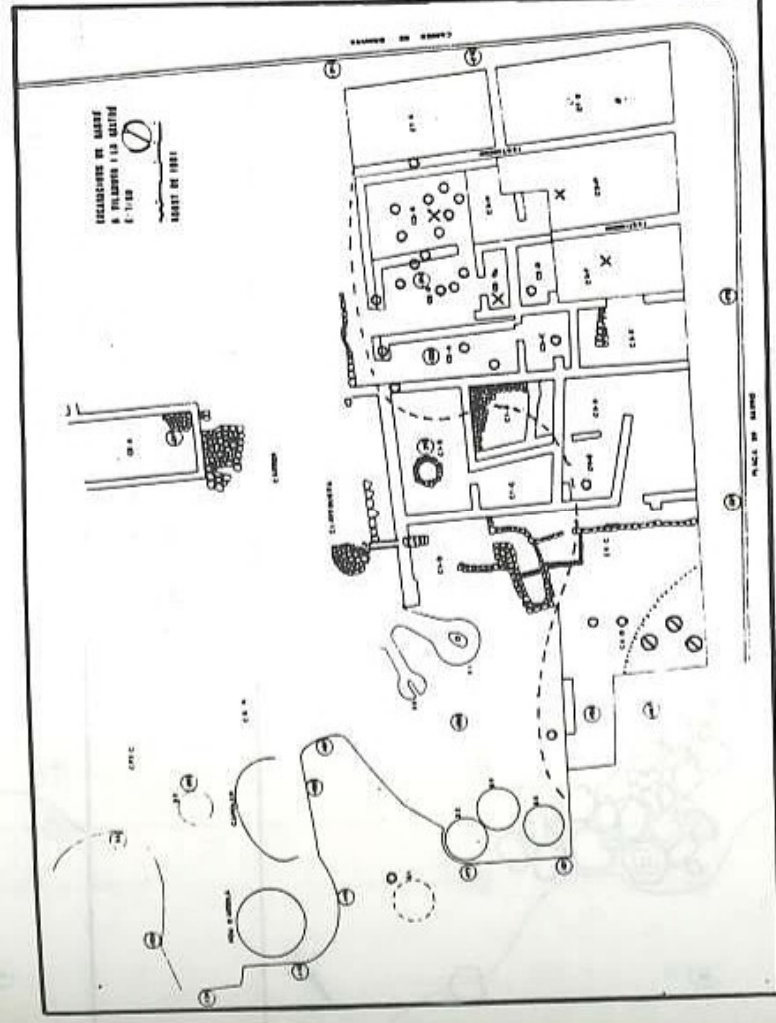
Bei der Geschlechtsanalyse erhielt man ein ausgeglichenes Verhältnis für die Kinderbestattungen beider Gruppen. Die Überrepräsentation der Frauen zwischen dem 14. und 30. Lebensjahr ist nicht relevant, da nur vier Individuen für diese Altersstufe vorliegen.

Bei der Suche nach den Ursachen für die extreme Überrepräsentation der Kinderbestattungen in beiden Gruppen konnte eine Kontinuität dieser Bestattungssitte seit der iberischen Zeit aus stratigrafischen und territorialanalytischen Gründen ausgeschlossen werden.

In der spätrömischen Periode findet ein Schrumpfen der Siedlung statt und ind dem derzeitig untersuchten Gebiet vollzog sich eine Funktionswandlung mit der Aufgabe der Wohnstätten und dem Entstehen einer Nekropole. Der in den letzten Jahren untersuchte Teil dieser Nekropole scheint einen für Kinderbestattungen exklusiven Charakter gehabt zu haben, und bildete so einen getrennten Raum innerhalb der gesamten Stätte. Diese Annahme scheint sich durch die Tatsache zu bestätigen, daß alle älteren Individuen am Rande der jetzigen Grabung zum Vorschein kamen wie auch durch die Verbreitung der in früheren Zeit entdeckten Bestattungen.

Bei der iberischen Serie handelt es sich um ein Ritual, das in den letzten Jahren in mehreren iberischen Siedlungen ion Erscheinung getreten ist. Es scheint eine Selektion unter den Verstorbenen vorgenommen worden zu sein, bei der kurz nach der Geburt verstorbene Kinder das Recht hatten, im Hause selbst entlang der Seitenmauern bestattet zu werden. Im Sinne einer Rekonsolidation dieses noch weitgehend un bekannten Rituals konnten die Funde aus Durró nur zeigen, daß geschlechtliche Unterschiede bei dieser Bestattungssitte keine Rolle spielten. Dennoch muß irgendein Selektionskriterium vorgelegen haben, sei es familiärer, klanistischer, gentilizischer oder sonstiger Art, da sich sonst die geringe Anzahl der Individuen nicht erklären liesse. So wurden z. B. noch vor kurzem im Baskenland ausschließlich die Erstgeborenen, wenn kurz nach der Geburt verstorben, unter dem Hausschelf bestattet.

Diese kurze Arbeit soll neben seiner osteologischen Analyse dazu ermutigen, das Interesse uns die Aufmerksamkeit auf diese Art von Funden, die bisher in Spanien äußerst selten untersucht worden sind, zu richten uns zeigen, welche Möglichkeiten und Grenzen diese Art von Arbeiten bieten können.

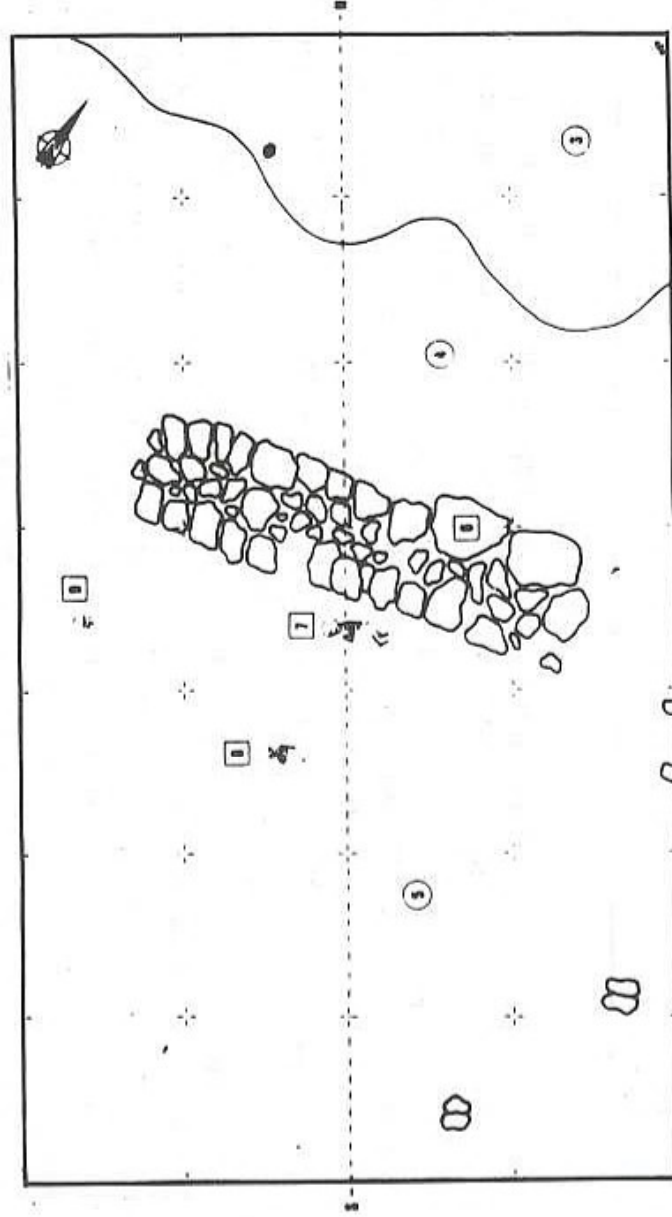
Enterramientos infantiles bajoimperiales.

Enterramientos juveniles y adultos bajoimperiales

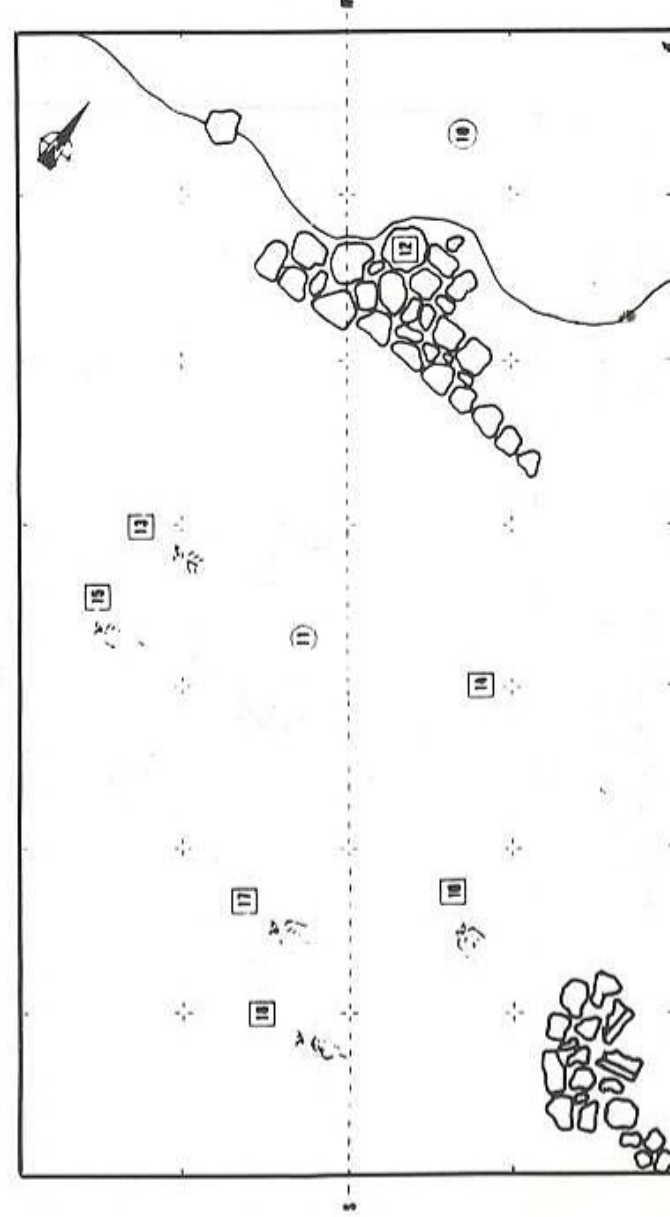
Enterramientos infantiles ibéricos

----- Zona donde fueron destruidas las capas superiores por la excavadora en 1977

..... Posible línea divisoria para la zona reservada a enterramientos infantiles dentro de la necrópolis bajoimperial.

DARRO 1980
C3-G PLANTA N° 1

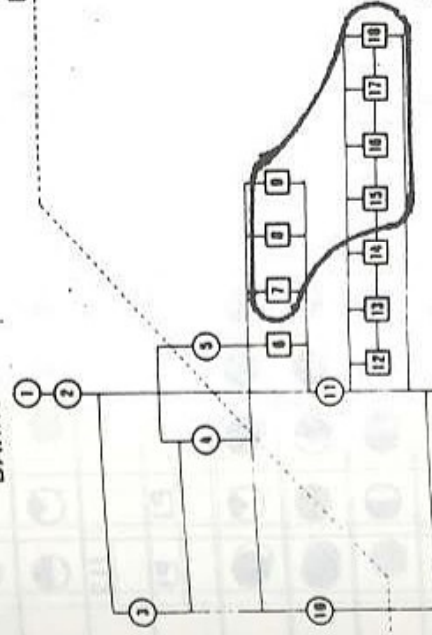

DARRO 1980
C3-6 PLANTA N° 2

FIG. 2

DARRO 1980 C3-6

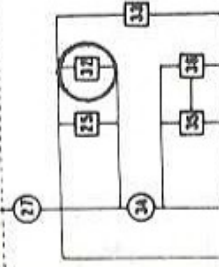
EPOCA MODERNA

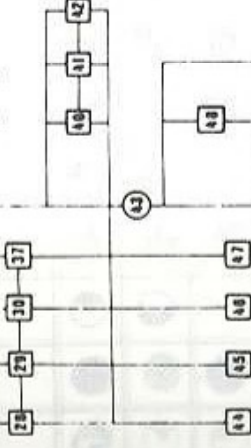
APORTACION HACIA MEDIADOS
S. III Y NECROPOLIS S. IV-V A.J.C.

TERCERA OCUPACION IBERICA
PRIMER CUARTO S. I A.J.C.

SEGUNDA OCUPACION IBERICA
A LO LARGO DEL S. II A.J.C.

PRIMERA OCUPACION IBERICA
ULTIMO CUARTO S. III A.J.C.

FIG. 3

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
A	1	●					◐	◐			◐	◐			
	2	●			◐			◐			◐	◐			
	3	I1,2 C					I2 C	I C				I1,2			
	4	P1,2 M1	P1					P1			P1	P1			
B	5	●						◐	●	●	◐	●		◐	
	6	●					●	●	●	◐	●	●			
	7	◐			◐			●	◐	◐	◐				
	8	●			◐			◐			●	●			
C	9							●	◐	◐	◐	◐		◐	
	10	64	92		115			60	82	119	48	123	1	9	
	1	◐				◐		◐				◐		◐	
	2		●								◐				
D	1	49	24	1			22	5		2	23	15		2	
	2	21	2	1			8	7			15	15		6	
	1	♂					♂				♀				♂
	2														
E	3														
	1	●	◐				◐	◐	◐		◐	●	◐	◐	
	2	◐				◐	◐		◐		◐			◐	
	3	●		⊗		◐	●	◐				●		◐	
	4	●				◐	◐	●			◐	●		◐	
	5	●				◐		◐			◐	●			
	6	●		◐		◐		◐			◐			◐	
	7	5													
	8	6					4				7				1

FIG. 4

	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
A	1			●	◐		◐		◐	◑	●		●		
	2			●	●						●		●		◑
	3			I12	I2				I		●		I		
	4				P1				C		●		C		
	5			●			◐				●		P		
	6			●	●		◐		◐		●		M12	◐	◐
	7			●	●		◐				●		●		●
	8			●	●		◐				●		●		
	9			◐	◐						●		●		◐
	10	16	64	133	102	11	34	12	22					12	
B	1		◐	●	◐		◐				●	⊗	●		◐
	2								◐		●		●		
C	1	3	13	50	66	1	6	1	9	14	41	50	●		7
	2	1	8	31	49	4			6		20	26	●		3
D	1		⊗	⊗	⊗						♀	♀	♀		♂
	2										●	●	●		
	3				◐							●	●		
E	1	◐	◐	●	●				◐	◐	◐	◐	●		◐
	2	◐	●	●	◐		◐		◐	◐		◐	●	◐	◐
	3	◐	◐	●	◐		◐		◐	◐		●	●		●
	4	⊗	◐	●	◐				◐	◐		●	●	◐	●
	5	◐	◐	●		◐				◐		●	●		◐
	6	◐	◐	◐			◐					●	●		◐
	7											2	20		
	8		2		10							13	60		1

FIG. 5

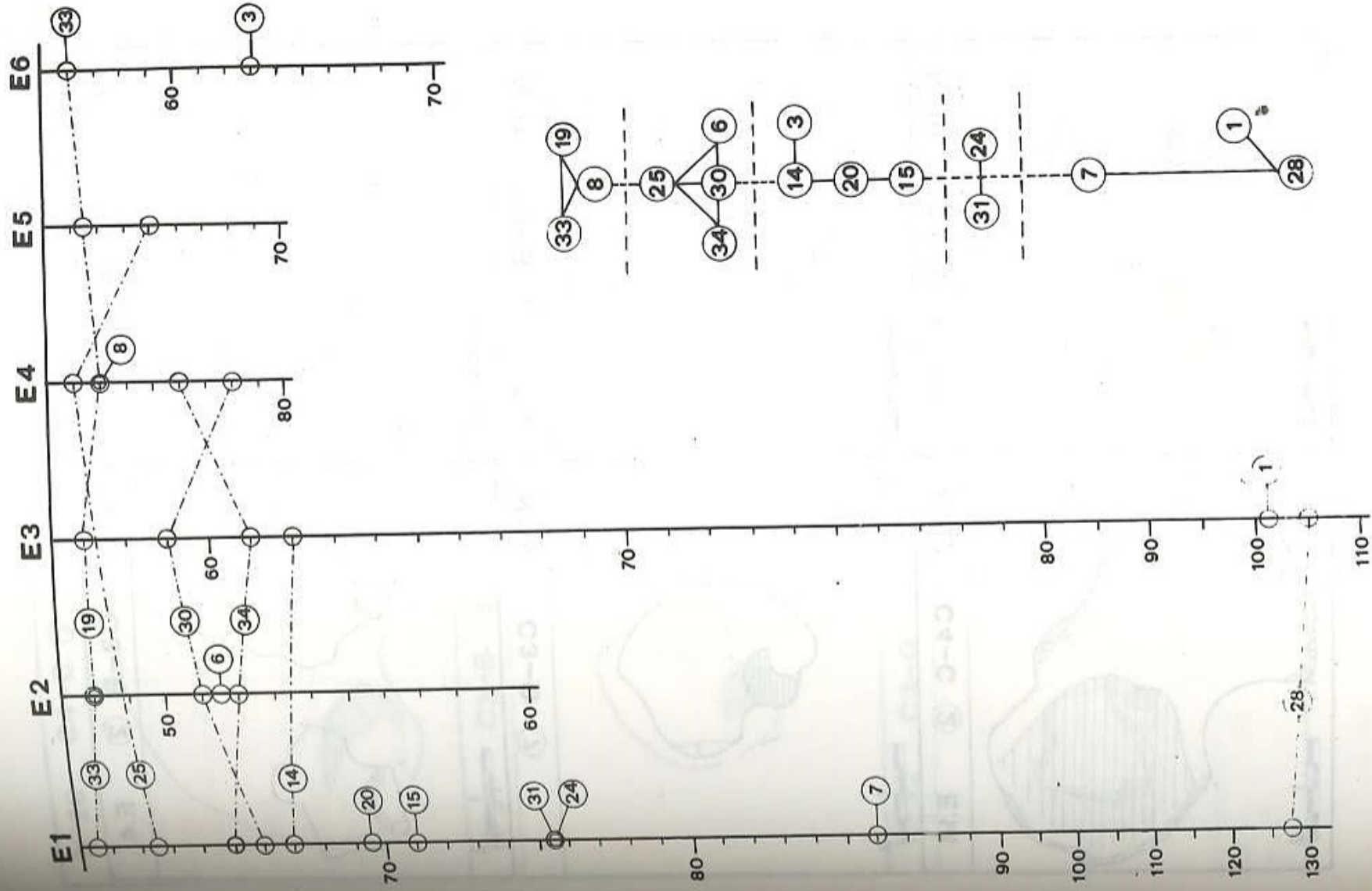

FIG. 7

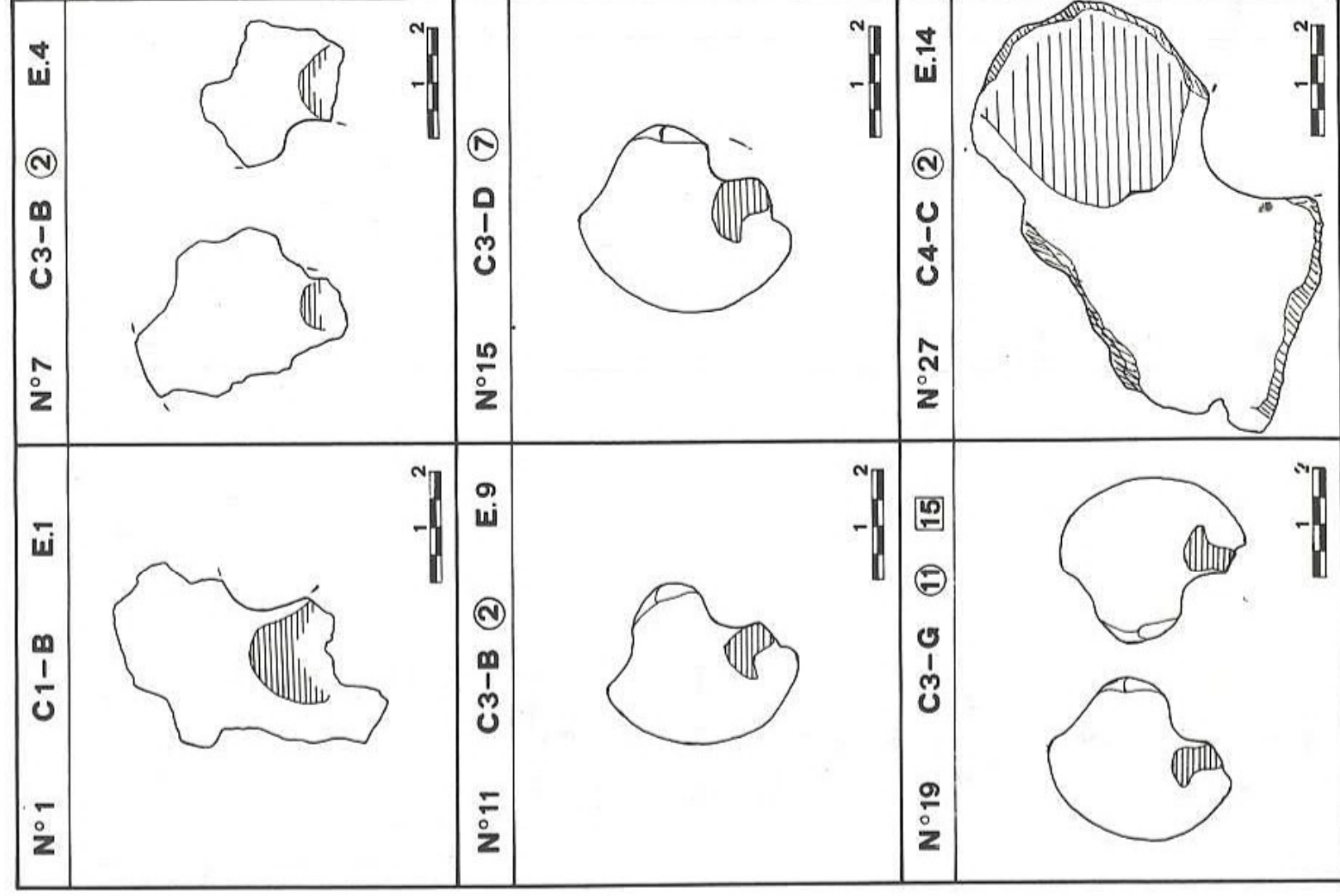

FIG. 8

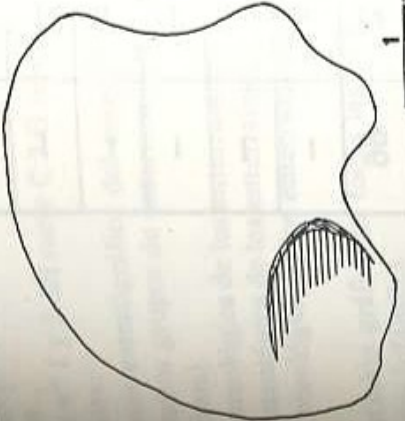
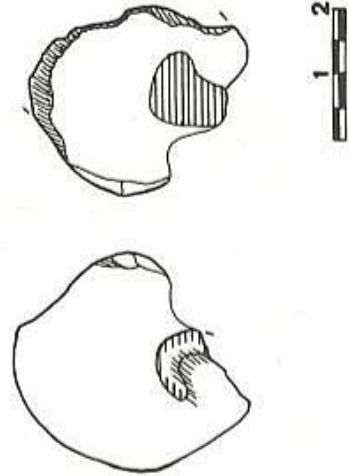
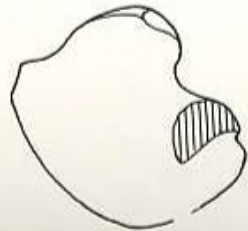
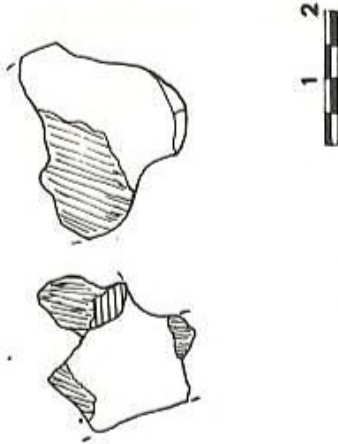
N°28	C4-C ②	E.15	N°30	C7-B ⑦	⑧
					
N°31	C3-B ⑤	E.11	N°32	C3-F ③0	③1
					
N°33	C3-G ②7	③2			
					

FIG. 9

EDAD Y SEXO	R.	%	IB.	%
±0,5	21	70	4	100
0,5-2	3	10	—	—
2-5	1	3	—	—
5-10	1	3	—	—
10-20	1	3	—	—
20-30	3	10	—	—
♀	6	60	2	66
♂	4	40	1	33

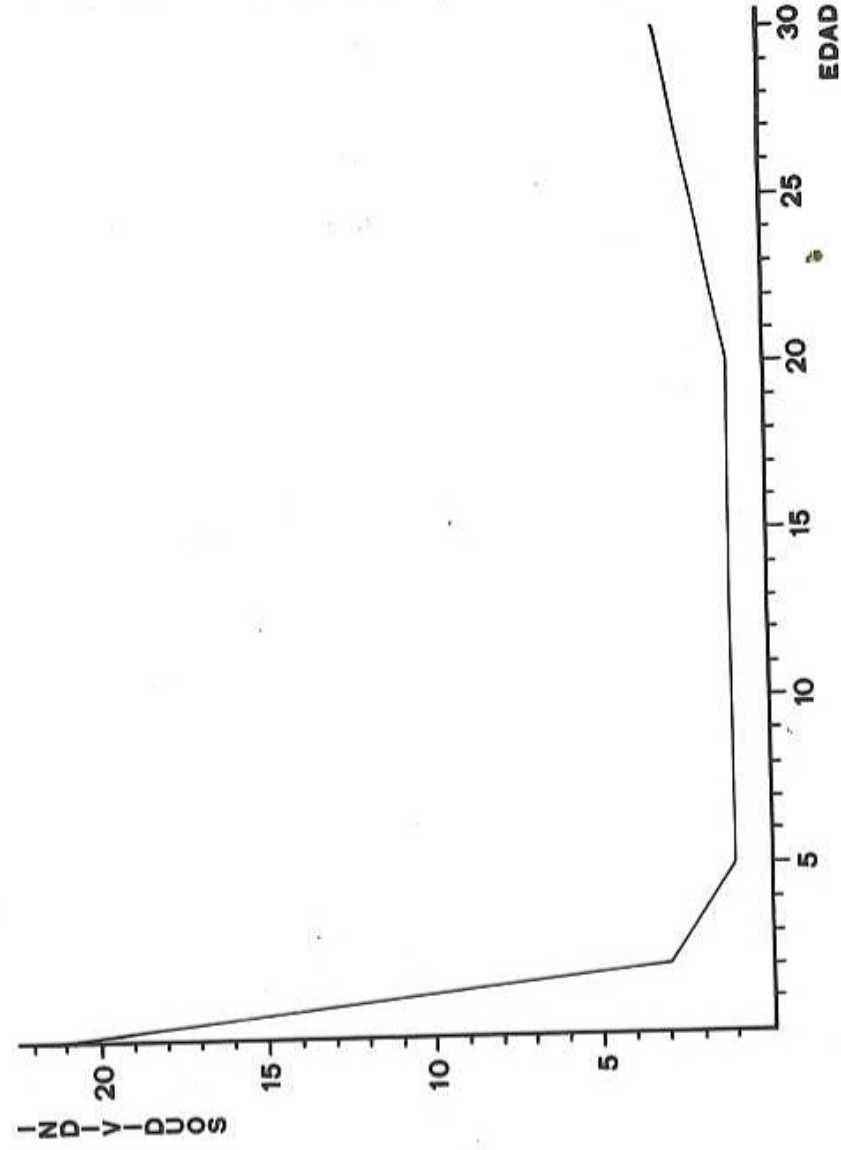

FIG. 10

Figuras

- 1.- Planta general de las excavaciones de Darró, con la localización de los enterramientos ibéricos y romanos.
- 2.- Plantas nº 1 y 2 del corte C 3-G (estratos 5 y 11) con la localización de los enterramientos bajo-imperiales.
- 3.- Diagrama estratigráfico del coret C 3-G. Se demuestra la clara diferenciación estratigráfica entre ambos grupos de enterramientos (I = enterramientos bajo-imperiales, II = enterramientos ibéricos).
- 4.- Tabla osteológica de los enterramientos nº 1 - 15 bajo-imperiales.
- 5.- Tabla osteológica de los enterramientos nº 16 - 30 bajo-imperiales.
- 6.- Tabla osteológica de los enterramientos ibéricos (nº 31-34) y totales y porcentajes de todas las tablas.
- 7.- Presentación gráfica de todas las medidas longitudinales tomadas en las extremidades de los esqueletos infantiles.
- 8.- Los Os Ilium conservados en los enterramientos nº 1, 7, 11, 15, 19 y 27.
- 9.- Los Os Ilium conservados en los enterramientos nº 28, 30, 31, 32 y 33.
- 10.- Tabla esquemática reuniendo los datos sobre sexo y edad de los enterramientos. Gráfico con la línea de mortalidad para la necrópolis bajo-imperial.

SITJA AMB DOS ENTERRAMENTS BAIX-IMPERIALS A «ALLO EN ROS»
(Sant Pere de Ribes - El Garraf)

Per Antoni Ferrer, Robert Risch, Magí Miret i Josep Carbonell

Allò en Ros és el nom d'una peça de terra situada al N-O del nucli de la població de Sant Pere de Ribes (El Garraf), dedicada al conreu de la vinya. Es troba a l'extrem d'una estibació muntanyosa de calcàries cretàciques, just a la zona de contacte amb materials margosos i calcàries miocènics, que constitueixen la base de dita elevació, d'uns 90 metres s.n.d.m. (Fig. 1) (1). En època moderna fou retallada la part superior de la dita elevació per tal de guanyar espai i poder conrear amb més amplitud aquesta peça de terra, de tal manera que va resultar desfigurada la topografia original. Tots els vessants tenen feixes actualment abandonades.

Va ser precisament a sobre d'aquest cingle on a principis dels anys trenta, En Pere Garriga i Pons, natural de Ribes, va trobar un fragment d'inscripció, amb tots els costats fracturats i de pedra no marmòria, ben polida, d'uns 15 cm. de llargada i 3 cm. de gruix, segons dades proporcionades. Aquesta possible inscripció romana seria la segona coneguda a la comarca d'El Garraf, últimament localitzada, de la qual se n'ha fet un estudi a part (2).

Per referències orals sabem que Ramon Miret i Massó i Albert Ferrer i Soler (1954), estudiosos de la comarca, conegueren el lloc i efectuaren prospeccions superficials, però en desconeixem els materials que recolliren i la seva localització actual.

En els darrers anys s'ha prospeccionat de nou el lloc i s'ha constatat la presència de materials arqueològics romans molt fragmentats escampats per la peça de terra i vessants de l'elevació, tot i que algun d'escadusser s'ha localitzat en els terrenys quaternaris situats al peu de l'elevació actualment ocupat

per vinyes. El seu nombre és molt reduït, degut al retall del cingle i la consegüent remoció de terres que destruï i sepultà la major part dels dits vestigis arqueològics.

De ceràmica de vernís negre, la més vella documentada, és un fragment de Precampaniana (Fig. 8-9) i dos Campaniana B, un d'ell de la Form. Lamb. 5) (3). Els bocins de **terra sigil.lata** identificats són de procedència hispànica, s'han reconegut la forma Drag. 37 (4) i l'africana. La **terra sigil.lata africana** és difícil de classificar degut al mal estat de conservació dels fragments: s'han identificat quatre fragments del tipus D (5) i un del tipus D amb decoració estampada (Fig. 9-4) (6).

CERAMICA	Nº FRAGMENTS	Nº FRAGMENTS	CERAMICA
Precampaniana	1	5	t.s. africana
Campaniana B	2	4	t.s. africana D
terra sigil.lata	8	1	t.s.a. D estampada

Total: 21 fragments de ceràmica fina d'importació.

Entre la ceràmica comuna romana s'han reconegut les formes Vegas 5 i 16 d'origen africà (7). S'han recollit fragments d'àmfora itèlica Dres. I d'altres no identificades amb seguretat (8). Trossos de **dolium** i **tegula** i un de paviment d'**opus signinum** confirmen l'existència, en aquest indret, d'un assentament. Els estris lítics estan representats per tres fragments de forma imprecisa, amb part de la superfície polida, dos d'ells de pedra volcànica. De vidre, sols es coneix una vora de broc d'unguentari romà (fig. 9-6). També hi ha materials d'època moderna i recent, entre els quals destaca un fragment de broc d'oliera de vidre de color verdós (fig. 9-5).

Tot i que degut a l'arrassament del lloc no es coneixen estructures arquitectòniques, la diversitat del material recollit i la seva amplitud cronològica fan pensar en l'existència a **Allò en Ros** d'un assentament d'època romana (9). La ceràmica de vernís negre Campaniana B, situa, el seu inici, vers la segona meitat del s. II a.d.C. o inicis del s. I a.d.C. amb una perduració contínua fins a mitjans del segle V, com a mínim (10). El peu de Precampaniana (s. IV a.d.C.) probablement és una troballa fortuïta, ja que fou trobada al peu de l'elevació on hi ha el jaciment, i tal vegada l'erosió l'hagi fet arribar fins allí, provinent d'altre lloc. Recents troballes han proporcionat nova i interessant informació sobre aquest jaciment arqueològic.

A causa de les pluges de febrer de 1984, el veí de Ribes Manel Ransanz i Llòria s'adonà de l'existència entre el peu de la cinglera i la vinya d'**Allò en Ros** d'una taca circular en el terreny, d'on sobresortien materials ceràmics. Va començar a gratar-hi i descobrí un enterrament. Ens ho comunicà i excavàrem aquesta tomba, però sense poder determinar el contingut dels nivells inferiors per manca de temps. Posteriorment el descobridor hi tornà i desenterrà una

nova sepultura. Quan fòrem avisats ja estava totalment buidada la cavitat que contenia els enterraments. El descobridor ens deixà estudiar els materials recollits a l'interior de la cavitat, malauradament tots ells sense un context estratigràfic clar.

Aquesta cavitat sembla correspondre a una sitja, de la qual sols en resta la part inferior d'un metre de fondària, possiblement la meitat. Estava excavada en les margues groguenques miocèniques que hi ha en aquest lloc. La part superior, a l'igual que les altres restes de l'assentament, desaparegueren en rebaixar artificialment el terreny per al conreu.

L'enterrament superior tenia tancament de tègules planes de secció triangular a dos vessants. també el llit i el recolzament per al cap eren tègules, la qual cosa demostra l'existència d'un ritual funerari acurat. La seva base estava a 40 cm. per sota del nivell actual del sòl, fet que explica l'esbullament superior de les tègules, degut als rebaixos del terreny. Estava orientat amb el cap 195° sud, i els peus 15° nord. L'inhumat era un noi jove, d'uns 16 anys. Per induïment portava una sivella rodona de ferro a la cintura, (amb el piu de tancament obert per lús), que deuria anar unida a un cinturó del que no n'ha quedat rastre. També duia un punyalel que deuria penjar del cinturó a la banda dreta, el qual anà a parar dessota del fèmur dret (fig. 3-1). Aquests materials, juntament amb indicis de canvis de color de terres, feren possible una reconstrucció ideal de l'aspecte del difunt en el moment de la inhumació (fig. 3-2). Fou enterrat lleugerament de costat, segons es desprèn de la disposició que s'observà en els ossos i de la situació del punyalel, el que dóna a entendre que es feu el clot just per a dipositar el cadàver.

El segon enterrament, era d'una dona d'uns 26 a 30 anys, sense cap mena d'aixovar. Estava enterrada en una posició totalment desacostumada, ja que donava la impressió que hagués estat llançada o que es tractés d'un enterrament precipitat. La seva posició era de bocaterrosa, amb els brassos plegats davant del pit, com si hagués tingut la intenció de parar el cop de caiguda o bé, l'instint de tornar-se a alçar, però sense poder-ho aconseguir. Les cames les tenia obertes i mig arronsades, en posició d'intentar fer un esforç. La coberta d'aquesta sepultura la formaven trossos de *dolium* sense que guardessin ordre, ans tot al contrari. Estava simplement tapada, de qualsevol manera, sense cap ritual funerari (fig. 2). El cap estava 70 cm. per sota del nivell del sòl actual, profunditat que anava disminuint fins a 45 cms. a les cames.

Estudi osteològic de l'enterrament superior (0).

Ossificacions	Proximal	Distal
- Húmer	NO (20 anys)	en procés (16,5-18 anys)
- Radi	NO (17,5 anys)	NO (20 anys)
- Cúbit	SI (15,5 anys)	NO (17 anys)
- Fèmur	NO (17 anys)	NO (17 anys)

- Tíbia NO (25 anys) NO (20 anys)
- Totes les sutures del crani es troben sense ossificar.
- De tot això podem deduir que la persona tenia 16 anys.
- Mides:**
 - Fèmur 426 mm.
 - Húmer 291 mm.
 - Tíbia 329 mm.
- Deduïm de la mida del fèmur que l'alçada d'aquest individu dauria oscil·lar entre 1,63 i 1,64 mts., poc més o menys.
- Patologia:**
 - No existeixen defectes patològics, i per tant podríem qualificar-lo com a sa en l'aspecte osteològic. Tampoc existeixen càries o altres malalties dentals. No hi ha senyals de fractures ni de malalties reumàtiques.
 - La musculatura degué estar poc desenrotllada, tota vegada que les crestes d'inserció s'aprecien poc.
 - És interessant l'observació de la perllongació de la fàcies articular inferior de la tíbia cap a la part ventral. Això és degut a què l'individu feia habitualment una activitat de postura a la gatzoneta. També en el sud d'Alemanya s'han trobat casos anàlegs de la mateixa època (tomba n° 207 d'Haifilgen, Districte de Tübingen, segons A. Czarnetzki, 1983).
 - Amb les dades extretes no podem deduir la causa de la seva mort.

Estudi osteològic de l'enterrament inferior (O).

Ossificacions:	Proximal	Distal
- Ulna	SI (25 anys)	SI (20 anys)
- Corpora vertebrae	SI (25 anys)	
- Per tant, l'edat de la dona oscil·lava entre els 26 i els 30 anys, com es desprèn de l'ossificació de la sutura sagital.		
Mides:		
- Fèmur	436 mm.	
- Húmer	305 mm.	
- Tíbia	348 mm.	
- Pel que es dedueix de la mida del fèmur, la seva alçada estava compresa entre 1,65 i 1,66 mts., poc més o menys.		

Patologia:

- 1) Aspecte:** El cúbit esquerra presenta una fractura tancada en la seva part distal. S'hi aprecia un engruiximent de l'os a la zona de la soldadura, així com una lleugera desviació de l'extrem distal tot distanciant-se del radi. També s'observa en aquest avantbraç que és un centímetre més curt que el seu homòleg.

Causa:

Possible cop en aquest avantbraç que pot ser degut a una actitud defensiva amb intenció de protegir-se el cap, en un cas d'atac o agressió d'altra persona o també al fet que en una caiguda hagués fet servir l'avantbraç per tal de deturar la mateixa.

Conseqüències:

Dolorosa inflamació de l'avantbraç després de la fractura. El procés de soldadura fou perfecte, encara que li restà una lleu desviació que possiblement li produí dificultats per a la rotació de la mà.

2) Aspecte:

En el parietal esquerre cap al Margo sagital, darrera del Vèrtex se li observa una fractura cap a l'interior del crani. Al seu envoltant hi corren unes línies concèntriques, conseqüència de la fractura. No existeixen senyals d'ossificació.

Causa:

Un cop fort al crani, segurament amb un objecte rom (per exemple un tronc rodó o una pedra sense tall o còdol).

Conseqüències:

La fractura no va ser sobreviscuda, ja que el cop esmentat despreguà un troç de la Fàcies interior del Parietal. Això li degué produir un vessament interior (per exemple un hematoma subdural crònic o epidural).

3) Aspecte:

La part posterior del crani fou trobat dintre del mateix.

Causa:

Molt possiblement en tapar-la amb les restes de gran dòlia citades, una d'elles li donà un cop que va esfondrear-li l'occipital cap a l'interior.

4) Aspecte:

Desviació de l'os sacre cap a la part ventral.

Causa:

Aquesta anomalia és deguda a la manca de Vitamina D, que produeix l'estovament dels ossos. Això segurament li reportà la deformació de l'Os Sacre a la vegada que l'individu possiblement adoptava freqüentment la postura d'estar assegut. La manca de Vitamina D la pot produir una manca de contacte amb el sol, que provoca raquitisme. També pot ser deguda a una dieta desequilibrada. Encara avui existeix aquest problema, especialment a les classes socials baixes.

Conseqüències:

La desviació de l'Os Sacre pot portar dificultats en cas de part.

5) Aspecte Maxilar:

El segon Molar dret no existeix i l'alvèol està en procés d'ossificació. Manca també el segon molar de l'esquerra, amb l'alvèol també ossificat. El tercer molar esquerra, fortament cariat en la seva part messial.

Causa:

Això conduí a una infecció en la seva arrel amb la formació d'un granuloma. El molar segon deuria tenir una càries de contacte amb el tercer.

Conseqüències:

És possible que el molar segon, degut a una forta càries, fos extret conscientment, seguint l'esmentada càries en el molar tercer.

7) Aspecte Mandíbula:

Manca de la canina dreta i el seu alvèol es troba sense ossificar; també manca l'incisiu segon dret, amb el seu alvèol en procés d'ossificació.

Causa:

Podem pensar que l'incisiu segon fos extret perquè no tenia lloc a la dentadura, ja que s'aprecia igualment que algunes dents estan sobrepasades, i l'alvèol de l'incisiu segon es troba darrera de la dentadura. A més existeix una infecció de l'arrel de l'incisiu primer dret que li produí un quist.

Conseqüències:

Aquestes observacions a la dentadura, així com la quasi perfecta curació de la fractura de l'avantbraç esquerra ja mencionada, semblen indicar l'existència d'un coneixement mèdico-sanitari bastant avançat.

La seva mort fou produït possiblement a causa de la fractura del crani produïda per un cop fort. Per les dades osteològiques, així com per la posició de l'esquelet, sembla que la seva mort es produí de forma violenta, possiblement per un assassinat.

Conclusions dels dos enterraments.

En comparar els dos esquelets ens adonem de les grans diferències osteològiques que existeixen entre ambdós. Aquestes diferències es poden resumir en els següents cinc punts.

1). **La musculatura:** Com es pot veure en el desenvolupament de les crestes d'inserció, la musculatura del jove degué estar poc desenrotllada, com ja s'ha esmentat més amunt. Tanmateix la dona presenta unes crestes molt fortes, la qual cosa indicaria que estava exposada a un treball quotidià fort o dur. En canvi el dèbil desenrotllament muscular del jove no es pot explicar per la seva curta edat de 16 anys. Hem de recordar que en les èpoques que estem tractant, havent-hi un promig de vida de 30 a 35 anys (en zones rurals segurament més curt encara), una persona de setze anys ja era considerada adulta i estava integrada plenament en el procés de producció. Les explicacions per aquestes diferències han de buscar-se en altre lloc.

2). **L'activitat:** Com explicàrem anteriorment el jove efectuava freqüentment alguna activitat a la gatzoneta, la qual cosa no va poder ser detectada en la dona. Això sembla indicar una diferenciació entre les activitats econòmiques i/o socials i/o ideològiques d'ambdós individus.

3.) **L'aspecte sanitari:** Així com el jove no presenta defectes patològics, en la dona s'ha pogut constatar un trencament del cúbit. Aquest tipus de fractures es

produeixen generalment (com han pogut reconèixer metges alemanys / veure Czarnetzki, 1983) en emprar defensa amb el braç per a protegir el cap enfront d'una agressió amb un objecte llarg (per exemple un tronc o branca gruixuda). En una fractura normal de l'avantbraç (per exemple a causa d'una caiguda) possiblement s'haurien fracturat els dos ossos, el Cúbit i el Radi.

4.) L'aspecte alimentari: Segons la freqüència de càries en ambdós individus podem detectar una diferència en el seu règim alimentari. El problema és que per aquestes èpoques encara no es coneix quin tipus d'alimentació produïx o no infeccions carioses. També pot tenir una explicació genètica i que ambdós individus simplement tinguin una estructura dental diferenciada. Tanmateix sembla poc probable: primer perquè el 0% de càries del jove i el 6,8% de la dona presenten una diferenciació massa extrema amb el mateix tipus d'alimentació i segon perquè la probable manca de Vitamina D, deguda per un costat a una dieta desequilibrada, també demostraria que l'alimentació de la dona era diferent.

5.) Aspecte antropològic (físic): Tot i que no es poden prendre les mides antropològiques, segons Martín, d'ambdós cranis (el primer per no ser adult en el sentit biològic i no tenir encara les faccions del crani plenament desenrotllades, i el segon per ser una dona, de poca utilitat per a mesures antropològiques), òpticament es poden observar clares diferències.

Per exemple l'índex transversal-frontoparietal és molt més elevat en el jove que en la dona.

Al jove se'l podria classificar com a pertànyer al grup dels mediterranis gràcies i a la dona del «dolichocranos» (dolicocefals).

En resum podem dir que efectivament existeixen grans diferències, no sols arqueològiques sinó també osteològiques, entre ambdós inhumats.

Tanmateix se'ns presenta el problema de la interpretació de tota aquesta sèrie de dades, extremadament difícil degut al poc material comparatiu i als pocs estudis antropològics que s'han efectuat en aquest sentit.

Tot i això creiem poder dir que aquestes diferències no són purament casuals, sinó que tenen una explicació social i/o econòmica.

En estudis de necròpolis alemanys dels segles V-VI d.n.e. s'ha pogut veure perfectament que la diferenciació arqueològica segons els aixovars en grups socials corresponia perfectament també a diferències en el sentit antropològic i patològic (veure Czarnetzki, 1983). Així la dona podria correspondre a una classe o grup social baix i el jove a una classe o grup social alt.

A un costat la manca de Vitamina D, la musculatura desenrotllada, la mala dentadura i el tipus d'enterrament sense cura, i a l'altre la dentadura i l'esquelet sans i la musculatura poc desenrotllada, l'activitat diferent i enterrament acurat donarien suport a aquesta hipòtesi que es basa en l'assumpció «a priori» que ambdós enterraments corresponen més o menys al mateix moment i a la mateixa societat. Així excloem la possibilitat que les diferències siguin degudes a una evolució de la societat al llarg del temps, sinó que es tracta d'una dife-

renciació socio-econòmica en la població d'un moment donat.

Interpretar les diferències antropològiques dels cranis com pertanyents a dos grups, a més de socialment també ètnicament diferents, ens sembla prematur i sense fonaments en aquest moment, en no disposar de material comparatiu.

Els materials de deixalles, a l'interior de la sitja.

Com s'ha dit anteriorment a més dels dos enterraments es recuperà una certa quantitat de restes feunístiques i ceràmiques d'entre les terres de l'interior de la sitja. Malauradament el seu descobridor no proporcionà dades precises sobre la seva situació estratigràfica. Els materials ceràmics responen a la tradició indígena ibèrica i a la romana, amb una cronologia que va des de l'època romano-republicana (segles II-I a.C.) fins a l'alt-imperial, amb sols dues excepcions certes: una boca d'àmfora forma II de la Proconsular trobada al costat de les teules prop del cap del noi i una vora de ceràmica grisa imitació de la ceràmica paleocristiana trobada per sobre de la tomba del noi, datables en l'època baix-imperial. Els fragments de gran dòlia, alguns dels quals tapaven l'esquelet de la dona, es trobaren escampats arreu de l'interior de la sitja. La majoria de la terrissa i l'esquelet d'un gos recollits a les terres per dessota de l'enterrament del noi, i aquest es trobava en una costa superior al de la dona. A partir d'aquestes dades pot intentar-se una reconstrucció ideal dels fets:

a) S'excava la sitja i s'utilitza segurament fins als voltants del segle I o els inicis del II de l'Era (**terminus post quem**).

b) S'hi llença runa, entre ella ostones, un gos i ceràmiques.

c) Es llença dintre de la sitja la dona i després es tapa amb restes de dòlia. Es continua abocant-hi runa.

d) Es fa un clot dins d'aquesta runa per enterrar el noi i es continua reomplint la sitja fins a un nivell indeterminat que no ha arribat fins a nosaltres.

e) En rebaixar el terreny per habilitar-lo per al conreu, és escapçada la part superior de la sitja, en època moderna.

La cronologia de l'enterrament superior és clarament baix-imperial, testimoniada per la boca d'àmfora (**terminus post quem**), mentre que l'inferior és anterior d'època imperial romana, però sense poder precisar més la cronologia per manca de dades. Aquesta sitja documenta que, com a mínim fins al segle IV, estigué habitat **Allò en Ros** fet que corrobora les dades obtingudes mitjançant els materials fruit de la prospecció superficial.

Materials procedents de l'interior de la sitja.

Material de ferro.

- Punta de sageta de secció triangular amb el peduncle trencat, de 48 mm. de llargada actual, 40 mm. de punta i en total deuria tenir una llargada aproximada de 70 mm. (fig. 6.1.).

- Martell tallantó de ferrer de forja per a treballar altres ferros en calent, o sigui, eina auxiliar que encara avui es pot trobar en qualsevol ferrer de forja.

Molt gastat per l'ús, fet amb bon acer. Eina totalment feta a mà, al mateix temps visible per la forma que té, de mides: 124 mm. de llargada, 20 mm. d'ample, 16 mm. de gruix i forat rodó per a emmanegament de 16 mm. folrat cònic (fig. 6.2.).

Paral·lels al poblat ibèric d'Ullastret i a la vil·la romana de Sent-romà a Tiana (Sanahuja 1971).

- Puntalet de ferro que duia l'inhumat superior que encara conserva la forma de daga hispànica a pesar de la seva capa de rovell. S'hi aprecia el peduncle d'emmanegament. Medeix de fulla 95 mm. de llargada, 25 mm. d'ample i 10 mm. de gruix, i amb el peduncle 143 mm. en total. El mànec deuria ser de fusta o altre material totalment desaparegut a simple vista (fig. 6.3.).

- Sivella de ferro rodona amb el piu de tancament corbat per l'ús, sivella de 50 mm. de $\varnothing$ exterior i 10 mm. de gruix (fig. 6.4.).

- Tres claus de ferro forjat de secció quadrada, que habien estat clavats i reblats. Medeixen de llargada 60, 80 i el tercer aproximadament 100 mm. (fig. 6.5.).

Cal tenir en compte que totes aquestes mides (menys el martell tallantó que pogué ser netejat degudament per les seves característiques) son fetes sobre rovell i per tant cal considerar que en realitat serien una mica més reduïdes.

Ceràmiques de tradició ibèrica a torn:

- Gerra sencera de pasta «sanwich», molt esbelta, amb anses rodones típicament ibèriques, de color extern lleugerament rosat, de secció decantada per la cocció amb base plana. Aquesta forma, especialment panxa i anses en conjunt, recorda les amfores ibero-púniques antigues (fig. 5.).

- Fragment de vora de gerra de pasta «sanwich» amb coll que s'extreny i llavi engruixit de secció triangular (fig. 7.3.).

- Fragment de base de gerra ibèrica comuna de pasta lleugerament rosada (fig. 8.4.).

- Fragment de vora de gran envàs ibèric de tradició antiga, amb pasta «sanwich» i vora amb apuntament de camaladura (fig. 10.2.).

- Fragment de vora d'envàs mitjà —gerra de boca ampla— de pasta beige. Pel seu aspecte ha de ser un envàs allargat de vertical, de parets gruixudes (fig. 10.3.).

Ceràmiques romanes:

- Boca d'àmfora de vora estreta amb anses rodones. Forma II de la proconsular de procedència africana (fig. 7.1.), (Paolo Baldacci 1972) (41).

- Gerra sencera amb anses que arranquen de la mateixa boca, de coll estret, basa plana i priforme. Una gerra-àmfora similar fou trobada a Darró (Lòpez-Ferrer 1982).

- Boca sencera de gran dòlia desgrentant calcari molt groller (fig. 9.1.). Amb altres fragments cobria l'esquelet de la dona.

- Tres fragments de vores d'olla exvasada comuna romana de pasta rosada (figs. 8. 2. 3. i 7. 2.).
- Fragments de vora de gibrelleta carenada i gruixuda, de pasta beige (fig. 7.4.). (Vegas 1972).
- Fragment de vora de gerreta exvasada de pasta rosada (fig. 10.5).
- Fragment de vora de plat molt engruixit, de pasta gris clar, imitació de la paleocristiana (fig. 10.1.).

Ceràmiques de cuina a mà i a torn lent:

- Fragment de basa d'olla de tipus globular a torn de pasta reduïda (fig. 8.1.).
- Fragment de vora a basa de pàtera a imitació de les comunes romanes, a mà, de coccio reduïda (fig. 8.6.).
- Fragment d'olla de vora exvasada, a mà de parets gruixudes (fig. 10.7.).

Ceràmica ibèrica pintada:

- Fragments de panxa de vas bicònic de pasta verdosa pintat amb color vermell vinós. A través de les restes de les ratlles conservades no s'endevina si el motiu de la pintura era floral o geomètric (fig. 8.7.).

Ceràmica ibèrica grisa de la costa catalana:

- Fragment de vora de gibrelleta molt fina i de gran diàmetre (fig. 10.4.).
- També foren recollits d'altres fragments ceràmics, amorfs, tots ells procedents de l'interior de la sitja, dels quals l'únic que s'endevina és que són fragments d'àmfora romana i de gerra ibèrica.

Estudi de la fauna.

1.) onze ostres «*Ostra edulis*», Linn.

2.) esquelet incomplet de «*Canis familiaris*».

- Humerus dret i esquerre
 - Fèmur dret i esquerre.
 - Tíbia dreta i esquerra.
 - Cúbit dret i esquerre.
 - Radi esquerre i part de la diàfisi dreta.
 - Vertebres: una cervical, una toràica, tres lumbars i quatre caudals.
 - Costae: cinquanta-cinc fragments.
 - Pelvis esquerra i dreta.
 - Metacarps: III esquerra.
 - Metatars: II, III, IV i V esquerra.
 - Falanges: tres falanges I. Una falange II.
 - Mandíbula: Corpus mandíbula esquerra complet i part del dret.
 - Ullals, superior i inferior dret i tercer pre-molar superior esquerre.
- 3.) Bos: Part proximal de cúbit i radi esquerra.

Fragment de diàfisi del radi esquerra.

Fragment de la part distal del radi esquerra. (Tots aquests fragments presenten senyals de treball per a l'extracció del tuètan).

Una falange I.

4.) Ovis: Húmer d'animal jove.

5.) Capra: Fragment de banya i crani.

6.) Trenta-nou fragments ossis no identificables.

L'estudi de les ceràmiques recollides a l'interior de la sitja, a més de dades cronològiques, sembla indicar que existí una perduració de la cultura material indígena en època imperial romana. La gerra de la fig. 4., tot i que té una argila rosada amb desgreixant calcari a l'igual que la del tipus romà i la de la fig. 5, amb broc característic romà, tenen una forma en conjunt completament ibèrica. Sembla que aquesta gent, encara que possiblement d'origen romà, adoptà o acceptà part dels sistemes i útils ibèrics, de manera que paralel·lament a la romanització dels indígenes es produí una ibertzació dels romans. N'és testimoni la daga de característiques ibèriques de l'enterrament del jove.

El jaciment d'**Allò en Ros** té l'interès de proporcionar per a la història de la comarca dades no referents exclusivament al ritual funerari o a la cronologia. Són novetat les troballes de l'amfora pro-consular i de la ceràmica Clara D estampada, primeres a la comarca, i quant als enterraments a l'interior de la sitja, en desconeixem paral·lels al nostre país.

A la zona litoral del Garraf coneixem altres assentaments romans que perduren durant el Baix Imperi: St. Pau (12) i la Pedra Encantada (13) a St. Pere de Ribes, el Vinyet (14) a Sitges i Darró a Vilanova i la Geltrú (15). Si comparem la xifra de 24 assentaments romans alt-imperials coneguts actualment a la zona de Ribes, Sitges, Cubelles (16), i Vilanova i la Geltrú amb la dels cinc que sabem que existeixen encara durant el Baix Imperi a la mateixa zona, sembla evident que es produí un fort despoblament, a l'entorn d'un 80%. Aquest percentatge contrasta vivament amb l'obtingut per exemple al Maresme, on sols un 21% dels assentaments alt-imperials no perdurà durant el Baix Imperi. Prevostí 1981. Creiem que, ara per ara, és prematur suposar, a partir d'aquest percentatge, que la crisi general que patí el món romà durant el segle III afectés de manera especialment greu a la comarca d'El Garraf. Cal tenir present que el nivell de coneixements arqueològics sobre la nostra comarca és molt pobre encara, ja que no ha existit una tradició investigadora tant intensa i antiga com per exemple la del Maresme. Per això és escàs el nombre de jaciments coneguts, i sovint coneixem la seva existència sols a través d'un petit nombre de materials i no d'una excavació arqueològica rigurosa. Per tant considerem que cal esperar a disposar de més informació si es vol precisar amb un mínim de fiabilitat el grau de recessió demogràfica sofert a El Garraf en el pas de l'Alt al Baix Imperi. Molt probablement el percentatge de despoblament disminuirà a

mida que augmentin les dades arqueològiques.

A partir del segle V s'obre un llarg i obscur període, desprovist gairebé de testimonis arqueològics, que no es clourà fins al segle X, amb la repoblació del territori la construcció de castells (17).

Sitja amb dos enterraments baix-imperials

NOTES:

- 1.- Full 447 de l'I.G.C. (long. 5° 45'40", lat. 41° 15'50") i Full X-08 del Plànol Topogràfic de l'A.M.B. (x=396.280, y=4.568.990 i z=87 m.s.n.m.) Mapa Geològic d'Espanya, de l'I.G.M.E. Full 447, 1:50.000.
- 2.- Mayer - Rodà, 1985. L'altra inscripció és l'ara votiva reaprofitada com a material de construcció de l'ermita de St. Gervasi a Darró (Vilanova i la Geltrú) i recuperada a principis d'aquest segle. Vegi's Alföldy, pl. 408.
- 3.- Vegi's Lamboglia 1952.
- 4.- Vegi's Mesquiriz 1961.
- 5.- Es tracta de dos fons indeterminats, d'una vora de la forma Hayes 73A (primera meitat del segle V aproximadament) i d'una vora i fons de la forma Hayes 91 (mitjans segle IV - segle V). (Figs. 8-5). Vegi's Hayes 1972 i Enciclopedia 1981.
- 6.- Decoració formada per una palmeta i d'altres motius fragmentats no identificats. Aquesta varietat de palmeta no té paral·lels coneguts, però correspon a una fase evolutiva avançada d'aquest motiu decoratiu dins del segle V (Hayes 1972, p. 217 i ss. i Enciclopèdia 1981).
- 7.- Vegas 1973, pp. 25 i 29.
- 8.- Entre ells una possible vora d'àmfora del tipus «Africana I», dels segles II-III. Vegi's Beltran 1970.
- 9.- Parlem simplement d'assentament d'època romana i no d'una villa, ja que no disposem de dades suficients per a concretar les seves característiques. Sobre la definició arqueològica del concepte villa, vegi's Prevosti 1981, pp. 21 i ss. i Gorges 1979, p. 11 i ss.
- 10.- Una cronologia inicial tant poc temps després de la conquesta romana no és extraordinària a la comarca. Aquest és el cas de la vil·la romana del Bosquet (o l'Era dels Moros) de St. Pere de Ribes (Bosch-Miret 1984).
- 11.- Pot atribuir-se a aquesta àmfora una cronologia de finals del segle III i principis del segle IV.
- 12.- Miret-Miret 1984.
- 13.- Jaciment inèdit, citat a Miret 1983.
- 14.- Ferrer 1951.
- 15.- Lòpez-Ferrer 1982.
- 16.- Citats, a Miret 1983.
- 17.- Costa et alii 1979, Bellmunt 1982 i Iglèsies 1963.

BIBLIOGRAFIA

- Alföldy, G. 1975: *Die remischen Inschriften von Tarraco*. Madrider Forschungen. Berlin.
- Baldacci, P. 1972: *Recherches sur les amphores romaines*, «Collection de l'Ecole Française de Roma», n° 104, figs. 73-74.
- Bellmunt, J. 1982: «Excavaciones en la necrópolis de La Solana. Cubelles (El Garraf)», *Informació Arqueològica*, n° 38, p. 40-44.

- Beltran, M. 1970: *Las ánforas romanas de España*, Zaragoza.
- Bosch, J. - Miret, J. 1984: *Memòria de l'excavació d'urgència de la vil·la romana del Bosquet (Sant Pere de Ribes, Garraf)*, (inèdita, entregada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat).
- Costa, B. et alii 1979: «Dues sepultures possiblement alt-medievals al Vilar (Sant Pere de Ribes)», *Miscel·lània Penedesenca* II, pp. 65-78.
- Czarnetzki, A. et alii 1983: *Menschen des Fruhen Mittelalters im Spiegel der Anthropologie und Medizin*, Württembergisches Landesmuseum Stuttgart.
- Driesch, A. 1976: *A Guide to the Measurement of Animal Bones from Archaeological Sites*, Peabody Museum Bulletin n° 1. Harvard University.
- Enciclopedia dell'Arte Antica Vassica e Orientale, *Atlante delle Forme Ceramiche*, vol. I: *Ceramica Fine Romana nel Bacino Mediterraneo (Medio o Trado Impero)*, Roma 1983.
- Ferrer, A. 1951: «Hallazgo de una necrópolis romana en el Santuari del Vinyet (Sitges)», *Ampurias* XIII, pp. 191-195.
- Gorges, J.-G. 1979: *Les villes hispanoromaines. Inventaire et Problématique archéologiques*. Publications du Centre Pierre Paris, 4, Paris.
- Hayes, J.W. 1972: *Late Roman Pottery*, London.
- Iglésias, J. 1963: *La reconquesta a les valls de l'Anoia i el Gaià*, Barcelona.
- Lamboglia, N. 1952: «Per una classificazione preliminare della ceramica campana», *Atti del 1º Congresso Internazionale si Studi Liguri*, Bordighera, pp. 139-206.
- López, A. Ferrer, A. 1982: «Excavacions a l'establiment ibèric i romà de Darró (Vilanova i la Geltrú El Garraf). Campanya de 1981», *Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer*, Vilanova i la Geltrú, pp. 173-198.
- Mayer, M. - Rodà, I., 1985: «L'epigrafia romana a Catalunya, estat de la qüestió a Fonaments», 5. Barcelona 1985, pl. 172.
- Miret, M. 1983: *Cronologia i anàlisi espacial del poblament ibèric a la zona oriental de la comarca del Garraf*. Tesi de Llicenciatura (inèdita). Universitat de Barcelona.
- Miret, J. - Miret, M. 1984 «La vil·la romana de St. Pau (St. Pere de Ribes, Garraf)» a «Miscel·lània Penedesenca», VI, 1983 (1984).
- Prevosti, M. 1981: *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, Badalona.
- Sanahuja, E. 1971: «Instrumental de hierro agrícola e industrial de la época íbero-romana en Cataluña», *Pyrenae* VII, Barcelona, pp. 61-110.
- Vegas, M. 1973: *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*, Barcelona. Publicacions Eventuals n° 22 de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona.

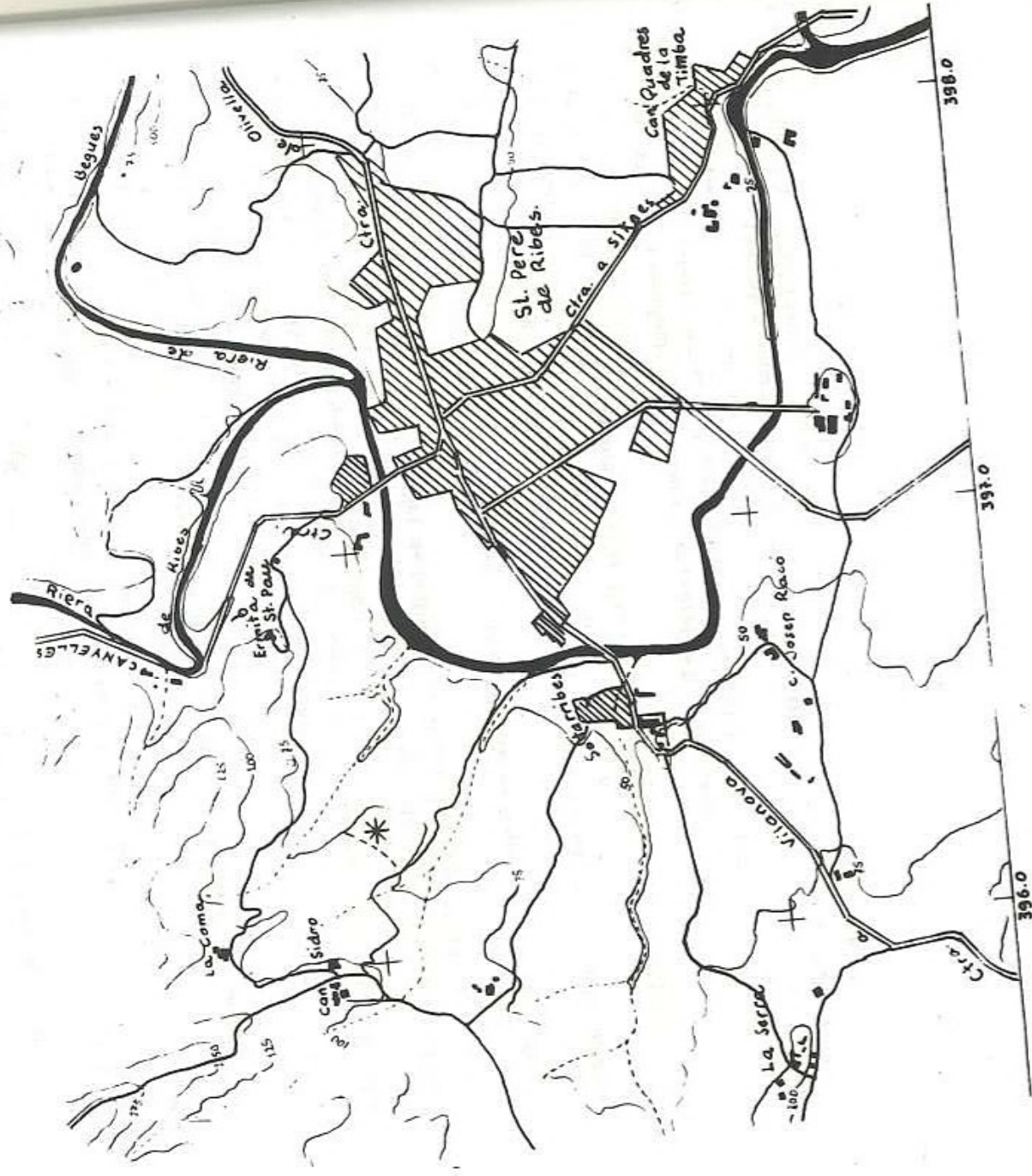

Foto n° 1.- La fletxa indica la trencadura radial exterior.

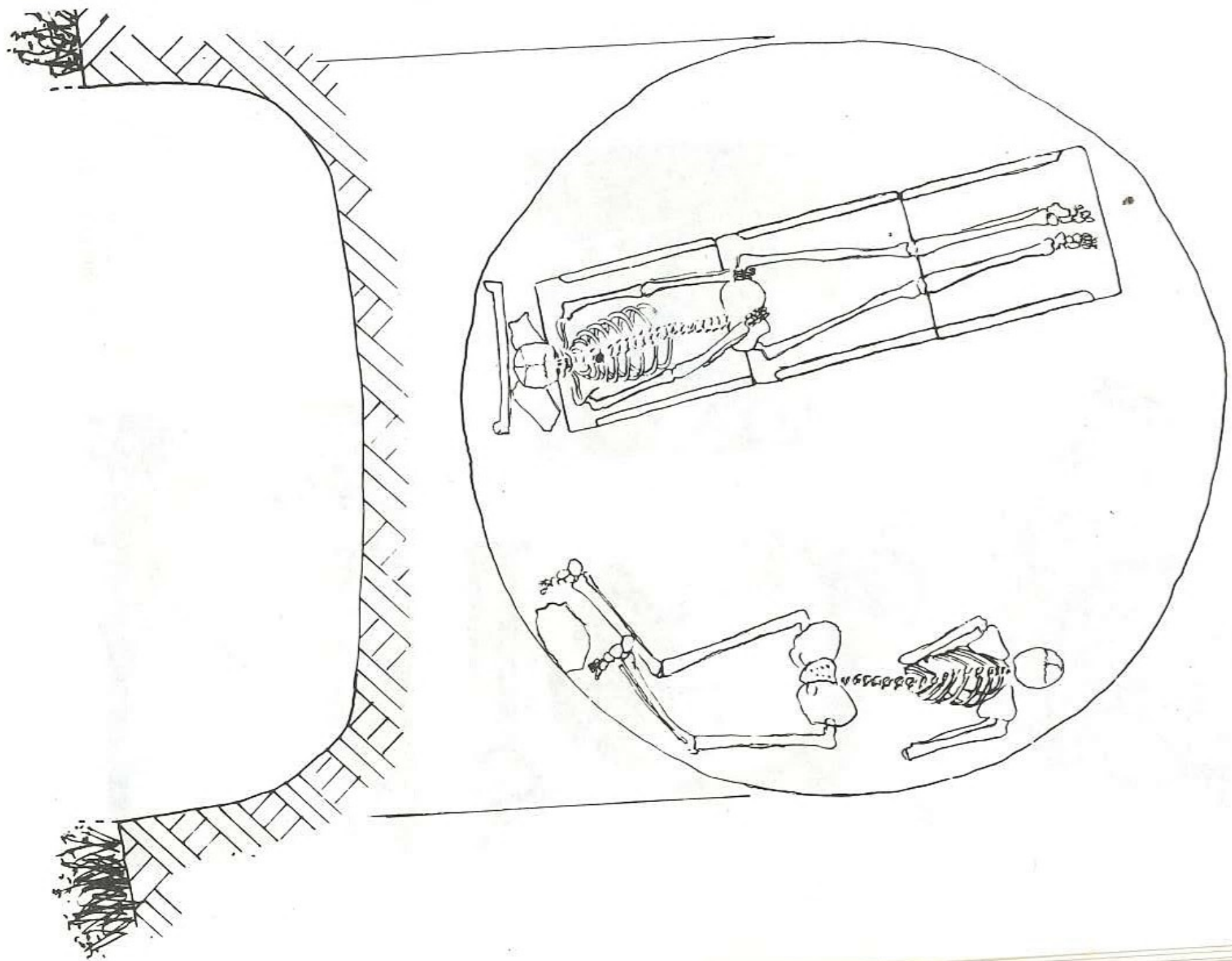
Foto n° 2.- (1) Trencadura interior que li produí un vessament interior.

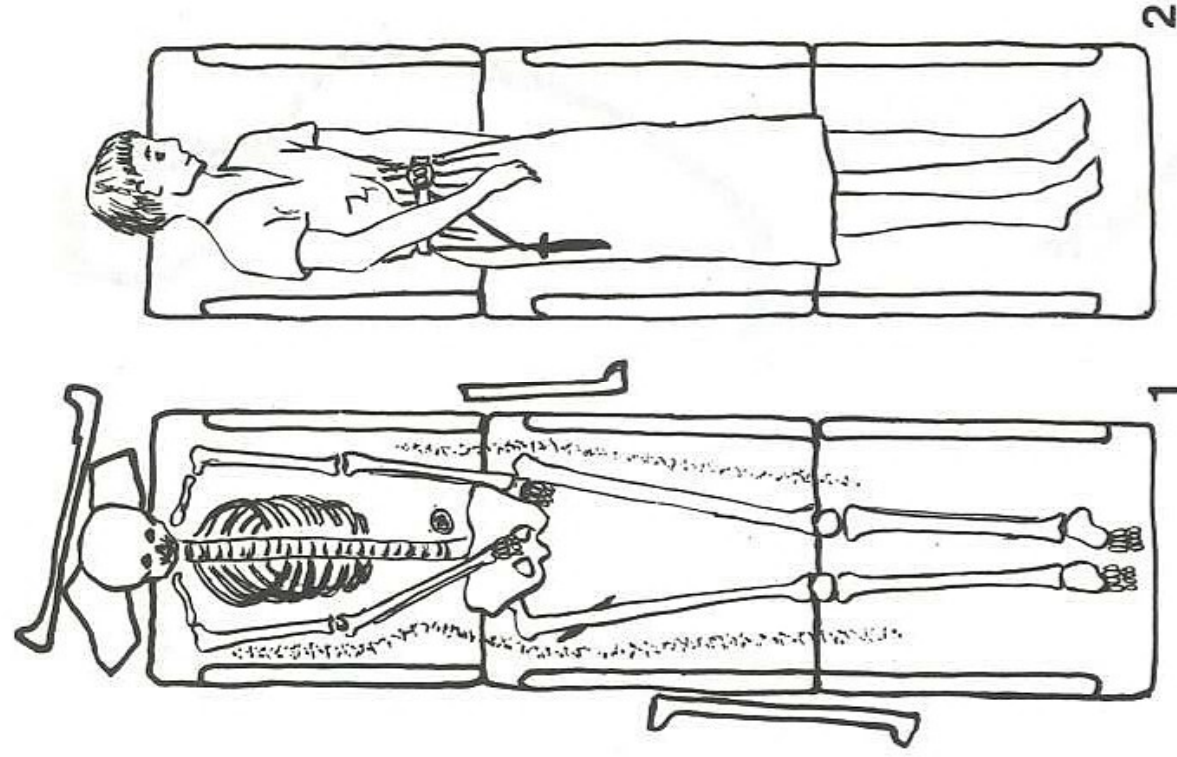
Enterrament n° 1. (O)

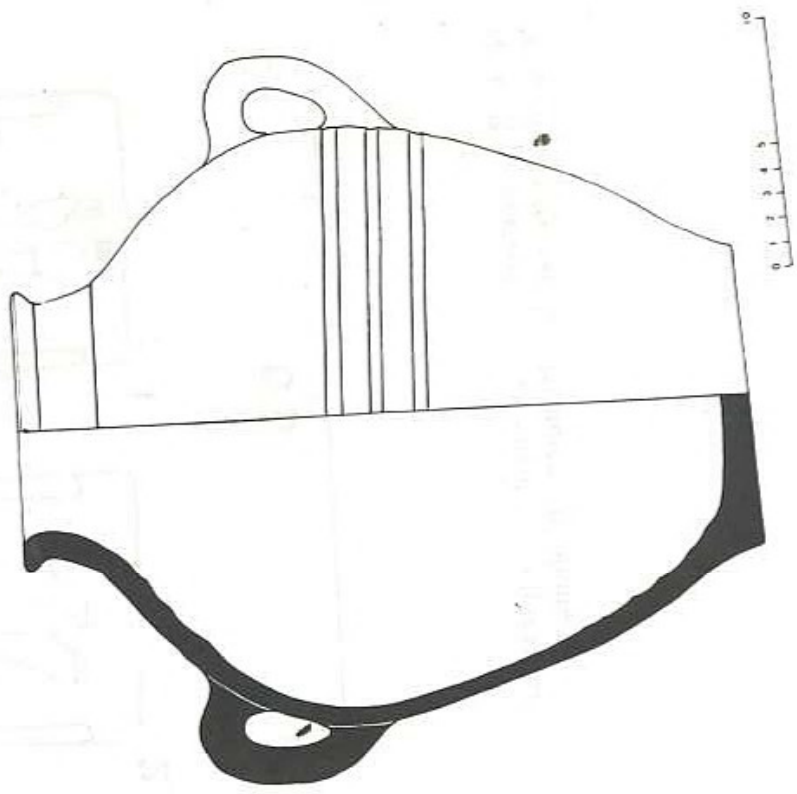
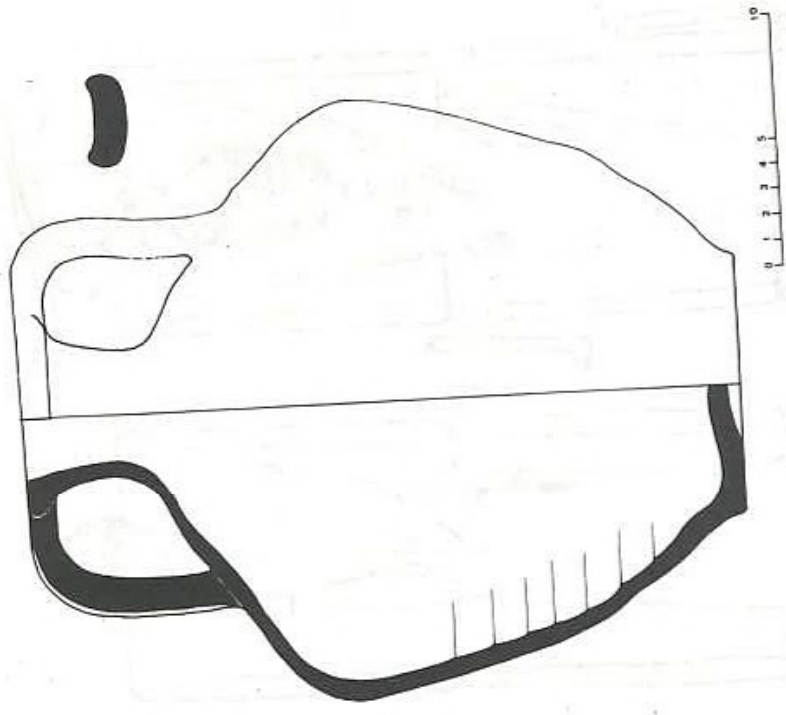
Enterrament n° 2. (O)

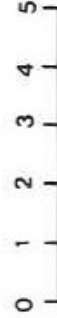
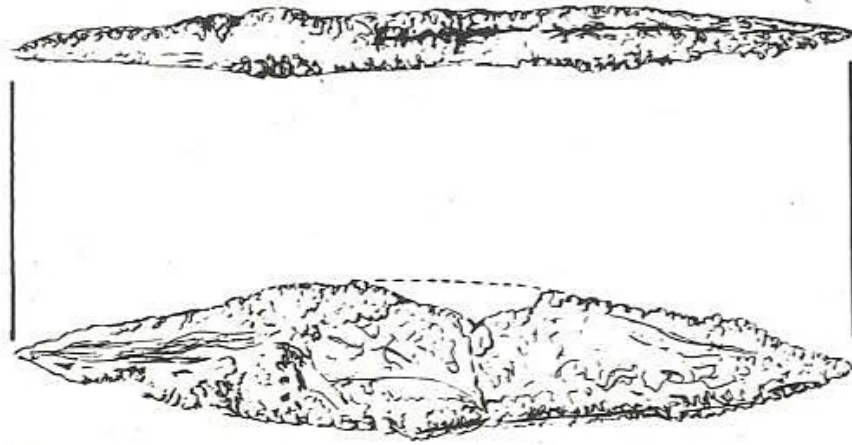
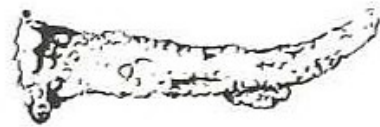
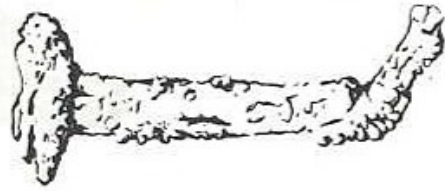
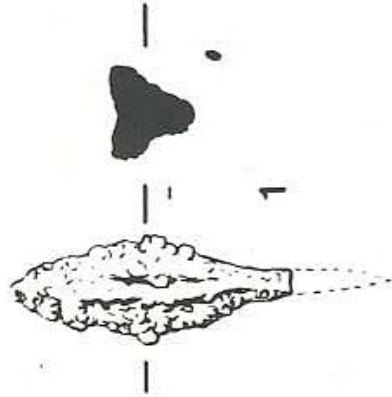
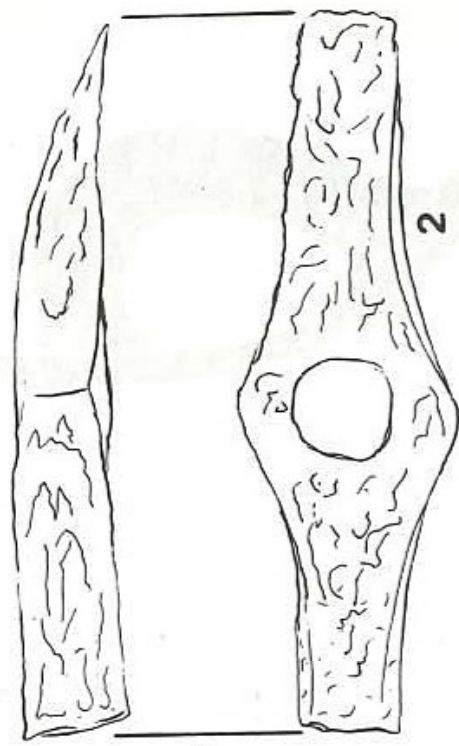

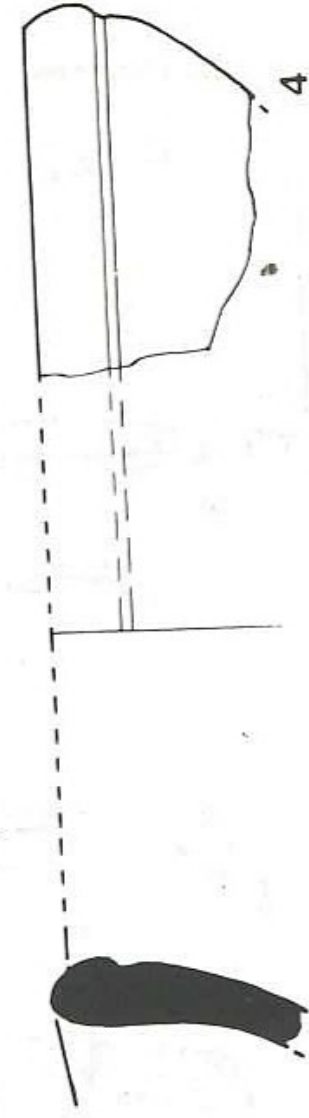
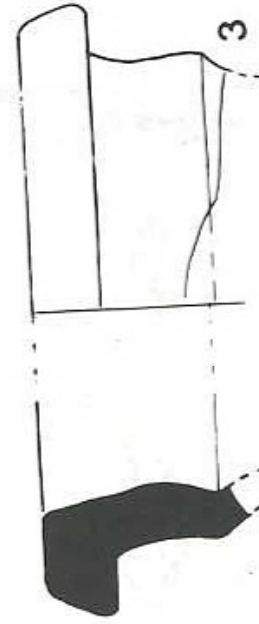
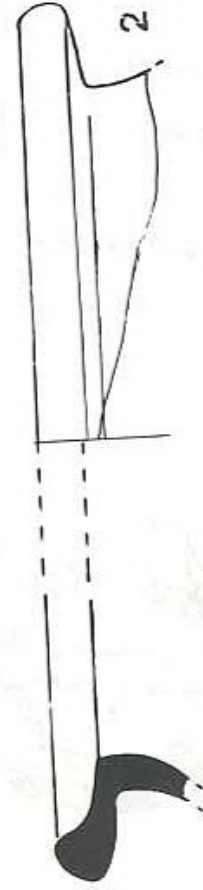
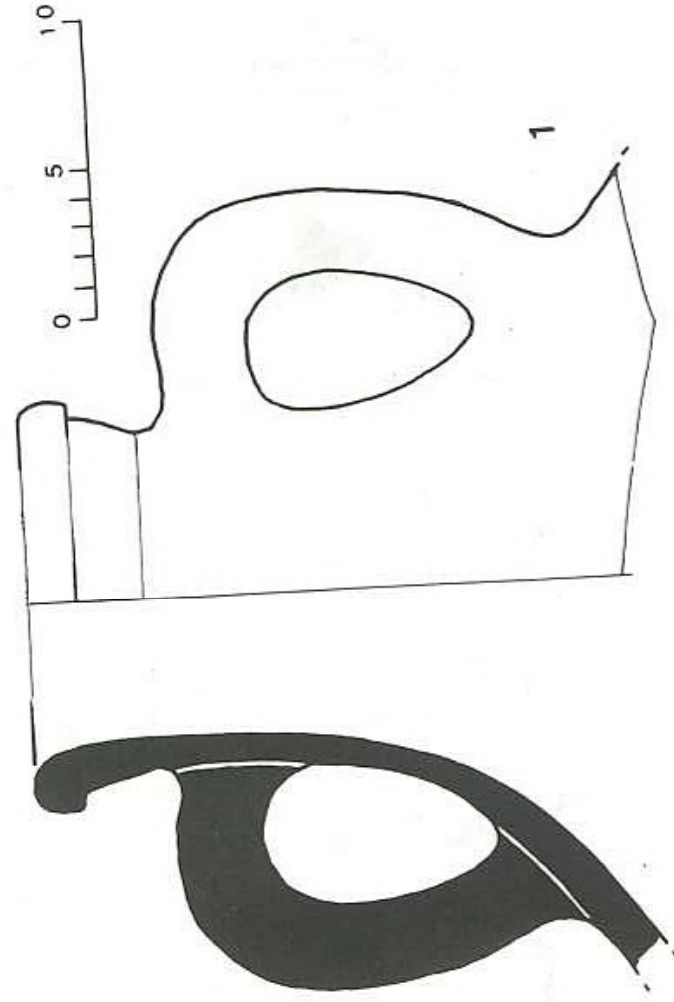
0 0.5 1 m

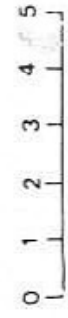
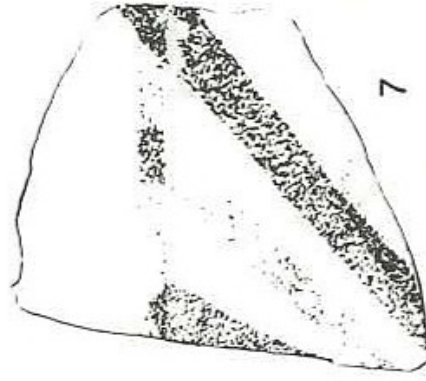
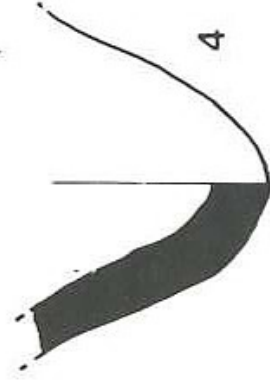
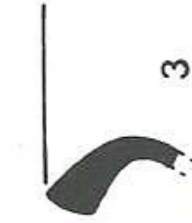
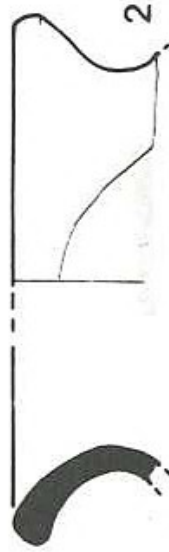

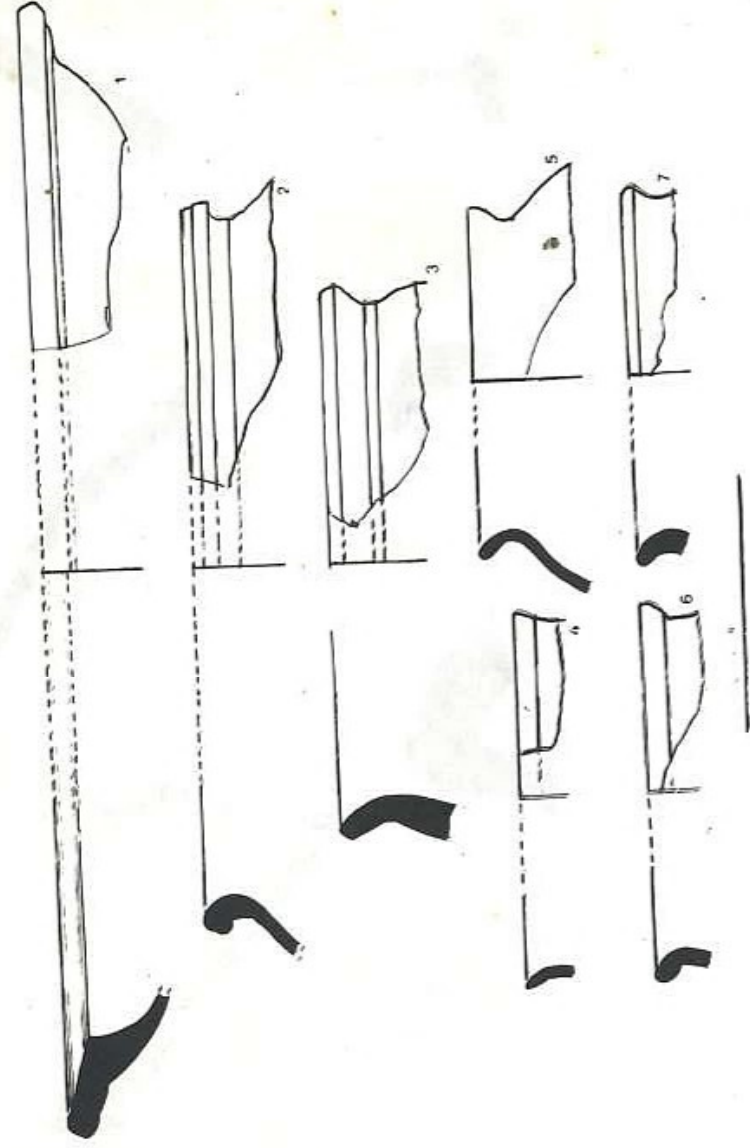
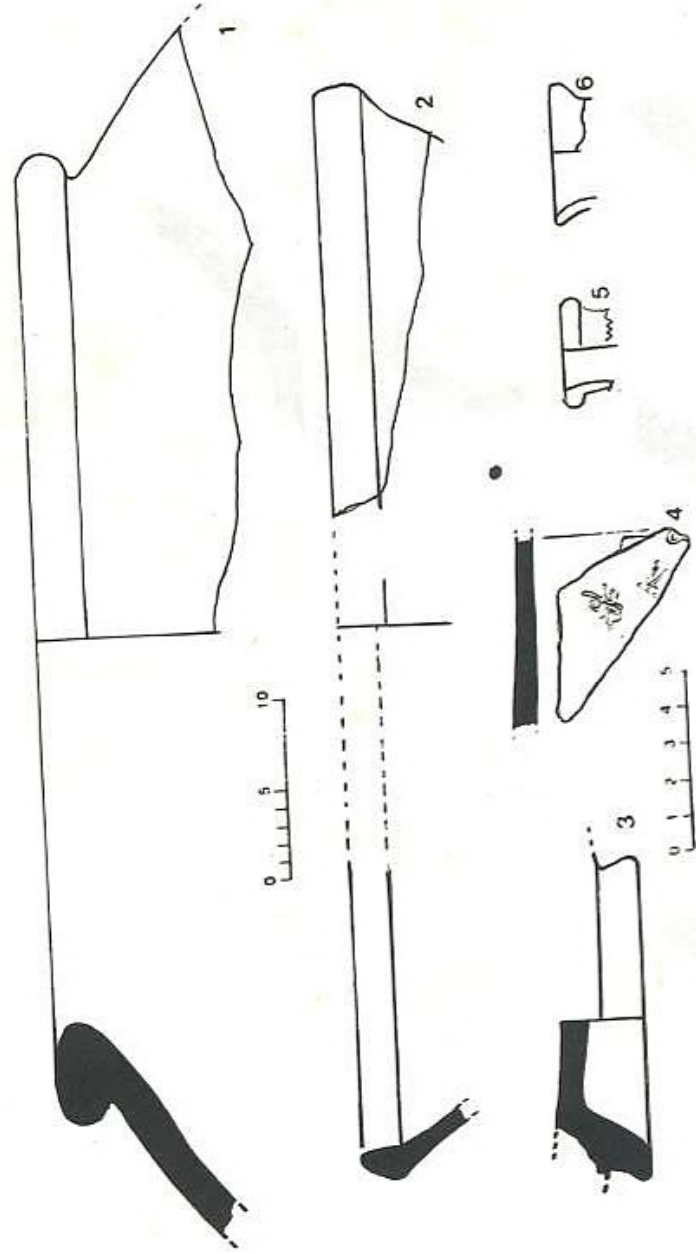
Nº 1.- Restes carbonitzades al voltant de l'enterrament.
 Nº 2.- Reconstrucció ideal del moment d'inhumació.

**CONTEXT GEO-CLIMATIC DELS RINOCERONTIDS I
«FELIS (PANTHERA) PARDUS»
LINNE, FOSSILS A LA COMARCA DEL GARRAF**

Per Lluís Mormeneo i de Najas

Introducció

Es el nostre propòsit en aquestes línies de fer un recull de síntesi de les troballes que han hagut fins la data, de dos dels tipus de fauna fòssil més característica de l'anomenada «*fauna calenta*», que tan per els seus biotops, com per la seva concreció en una cronologia geològica relativament recent, ens permeteixi analitzar les oscil·lacions climàtiques que la nostra comarca a sofert des de el Mesozònic, fins els nostres dies. I a la vegada, pugui obrir alguna inquietud d'estudi i coneixement d'aquests temes, tan geològics com paleontològics, a tota persona interessada per ells.

No es d'ara la inquietud per els estudis geològics a la nostra comarca. Ja des de finals del segle passat, l'eminent geòleg D. Jaume Almera i Comas, Pvr. va dirigir la seva atenció per aquesta zona, seguint-li els passos, tan A. Bofill, com J.R. Bataller; J. Marcet i Riba, Llopió Lladó; L. Solé Sabaris; J.F. de Villalta Comella; S. Calzada Badia i d'altres. Per lo que es podria dir que es té una visió bastant clara de l'evolució geològica del Garraf. Tanmateix, els cons-tants avanços tècnics i la profunda renovació teòrica, que ha inundat tan aquesta ciència com a totes les branques del saber, fan que les tasques a dur a terme siguin encara molt importants.

Troballes

Si bé es veritat lo que hem afirmat abans, també es cert que la Paleontologia dels vertebrats ha estat mancada de troballes importants a la nostra comarca. No es fins el 1965, quan Joan Bellmunt Poblet, president llavors de la Secció d'arqueologia del Centre d'Estudis B-M. Balaguer, s'hen va adonar de la importància que tenien uns sediments que anaven aflorint, fruits de la perfo-

ració d'un pou a la ex empresa S.A.P.S.A. (Tallers dels francesos). Restes d'una antiga turbera del Riss, junt amb troncs d'arbres fossilitzats i nombrosos ossos de mamífers, foren el conjunt que lliurà el nivell inferior que té 15 m. de gruix, quant des de 30 m. de fondària d'on comença la formació turbosa, sense haver pogut estudiar el nivell de contacte amb el Miocè. Un d'aquests mamífers seria el «*Dicerorhinus etruscus*» Falconer, primer Rinocerontit trobat al plà de Vilanova i la Geltrú.

Els restes exhaurits i estudiats per Villalta en el seu estudi sedimentari d'aquest pou (23), van ésser, dos fragments de mandíbula inferior amb dos premolars quasi complets i algún fragment de costella. Restes poc significatives per una classificació exacta, al no disposar de cap mandíbula superior ni cap os de la extremitat, com mitjà més segur. Però per detalls tan concrets com, la manca de ciment a la superfície externa de les dents, o la poca alçada de la mandíbula, va fer que es descartés la possibilitat de que la troballa perteneixés a un «*Rhinoceros mercki*» KAUP i JAEGER, especie del Quaternari mitjà. Poguent assegurar així que al nostre exemplar trobat l'hi correspon una data dins del Quaternari antic ja que la dita torbera era situada sota la serie A,B,C, d'argiles, fase en la que el «*Dicerorhinus etruscus*» es trova associat al «*Elephas meridionalis*», tan als dipòsits de pendent barceloní, com a les terrasses de 80-90 m. de llobregat. Essent situades per Solé Sabarís (21) Mindel-Riss, mentres que la sèrie d'argiles serien del Riss-Würm amb «*Rhinoceros mercki*» i «*Elephas antiquus*».

Per això, el Dr. Villalta, amb molt bon criteri, al tindre que datar el jaciment per mitjans comparatius, davant de la escassa fauna típica associada, es va decantar per una definició dels Riss al notar que la torbera era situada sota el nivell del mar. Deduint per això que el dipòsit seria format en una fase de regressió glacial, deixant el camp lliure a que noves troballes confirmin aquestes dades.

De més antigüetat són les troballes, fetes a l'any 1969, d'un «*Dicerorhinus sansaniensis*» (LARTET, 1851) en la cantera-sol-donera Griffi de Sant Pere de Ribes, per el llavors pare rector del Col·legi Escolers Pies Samà de Vilanova i la Geltrú, D. Sebastià Calzada Badia (5), en un nivell de marges argiloses de color gris, sota de 10 m. de sediments miocènics amb alternancies de calises lumíniques i sorres. En elles, en una extensió de 30 m. es trobaren disseminats abundants restes de *Dicerorhinus* associats a d'altres restes de reptils i sirèntils però amb una dispersió més ampla. Els restes del Rinocerontit consisteixen en una mandíbula inferior, amb un premolar, fragments d'incisius, atlas, omoplats i costelles, avui guardats al Museu Geològic del Seminari Conciliar de Barcelona.

Aquest jaciment miocènic, que inicialment es datà al Tortonà (en sentit general) i que Vte. Santafé Llopis (20) va precisà com perteneixent al Astaracià mitjà, és un petit aflorament continental de clara influència marina, intercalat entre sediments marins, lo que dificulta la datació, sent la seva estructura molt

similar al del jaciment de Can Almirall (L'Almunia-Castellví de La Marca).

Per últim, a l'any 1972, a la cova del Gegant (Sitges), situada al mateix límit costaner, al lloc anomenat Punta de les Coves, entre Sitges i Vilanova, es va fer una altra troballa de Rinoceròntit per Ramón Viñas (25). Aquesta vegada seria un «*Dicerorhinus Mercki*» JÄGER & FAUP, espècie típica del Quaternari mitjà i molt comú als jaciments europeus. Trobat al nivell IIb d'uns sediments d'argila en perill de desaparèixer per l'atac progressiu del mar, es van recollir dos restes d'extremitats perteneixents a un fragment distal del húmer esquerrà i un altre distal de tibia dreta, junt amb altra abundant fauna de carnívors, artiodàctils, rossegadors, etc., que essent estudiats per Viñas-Villalta (25), van donar una cronologia propera al interglacial Würm I-II.

El nivell immediatament superior IIa, es diferencia del IIb, per ésser d'argila flonja i no tindre bolsades de fang al seu nivell superior, i a la vegada per haver un nivell estalagmític que el separa amb tota claredat del nivell I, on es barregen els nivells de mar. Fet aquest que dóna fidelitat a tots els nivells subjacents. I també per un detall important. Apareix el «*Felis (Panthera pardus)*» LINNE, representat per tres premolars, un molar i una extremitat distal del húmer dret, que s'ha de datar igualment al Würm I-II. Espècie important per l'escassetat de les seves troballes al quaternari català, si exceptuem les de Mollet i s'Espasa (Gerona), rarifiquen, segons Bonifay, M.F. (3), en aquest moment, per anar desapareixent progressivament.

Contexte Geo-Climàtic

La comarca del Garraf es anomenada així, degut a que la major part de la seva extensió l'ocupa una franja, de l'anomenada Serralada Litoral Català, coneguda per massís del Garraf. Aquesta formació mesozònica del Cretaci Inferior, junt amb les dues bassans que ocupen actualment el plà del Penedès, al Nord i el litoral Mediterrà al Sud, han tingut, com totes les formacions geològiques, el seu naixement i evolució corresponent.

Amb el enlairament alpí del Eocè Superior, un gran llac interior es formà a Catalunya, limitant-lo els Pirineus per al Nord i el Massís Mediterrà per al Sud. Durant el Miocè, una important fase de fracturacions s'inicia, enfonsant-se en sa major part el Massís Mediterrà, provocant un basculament de blocs d'on surgirà l'actual depressió del Vallès-Penedès per lent enfonsament del seu sòcol. Creant-se també un enfonsament en l'actual línia de costa, quedant estructurada dins d'uns límits morfològics propers dels actuals, amb les petites depressions del Ampurdà, plà de Barcelona i Vilanova.

A conseqüència d'això, el mar miocè ocupà les depressions interiors i costeres, depositant-se segons successives fases de regressió i transgressió, llits sedimentaris de caràcter marí, recifal, o laguno-continents. Progressivament, els materials sedimentaris miocènics van colman la cubeta i el litoral, fent evolucionar la paleogeografia de la zona a una fase d'estuari, o golf tancat.

Però serà, després de la darrera transgressió del Tortonà Superior (Miocè

Superior), on sembla que el massís del Garraf quedà fossilitzat pels sediments transgressius, culminant aquest procés amb una regressió general definitiva. Es llavors quan apareixen régims fluvio-torrencials que formen les valls per on circularan els nostres rius i rieres, provocant una forta erosió que despullarà en gran part els dipòsits miocènics formats fins l'hora. Però que, tan al Penedès per la seva extensió, com al terma de Sant Pere de Ribes per quedar proteïts per les serretes de Miralpeix, d'en Cona i Benaprès, els resguardan en gran part, el que ho testimonien nombroses molasses actuals.

No es fins aquesta última fase regressiva, quan es poden formar dipòsits continentals, amb alternancies marines i de tipus lacustres, en contrast amb la zona vallesana que tenia ja uns régims similars desde el Burdigalià.

En terme general hem de acceptar que el nostre planeta, desde el Pérmic, ha tingut un clima més càlid que l'actual. Anan en güaita de no caure dins del tòpic climàtic per excusar la desaparició, o emigració d'una especie. Tanmateix, lo cert es que totes les oscil·lacions, tam de tipus geològic com climàtic, provocaren una modificació del mitjà.

Fixant-se en els actuals rinoceronts, podem adonar-nos com la seva distribució sempre està lligada a un establiment tropical, el que justifica el fet de que la majoria d'ells, hagin estat classificats com pertany al tipus de fauna calenta. Tanmateix no sempre les comparacions actuals ens serveixen, donc moltes especies han sapigut adaptar-se a mitjans completament diferents. Un exemple clar és el del «*Dicerorhinus tchirorinus*, rinoceront pelut que sap adaptar-se als climes freds, prevaleixent durant la darrera glaciació del Würm a tot Europa.

Si ens concretem al període del Miocé Superior, ens donarem compte que també hi han unes oscil·lacions climàtiques a cada un dels seus nivells, dins d'un tò general predominantment càlid. Així, veiem com al Vallés-Penedès, durant el Burdigalià, el clima tindrà períodes amples de pluges fortes que provocarien inundacions, dificultant l'existència d'aquests Perissodactils; dades confirmades per la troballa de fauna, quina dentició seria adaptada a la mastiació de vegetals durs.

Però el període on es desenvolupa el nostre «*Dicerorhinus sansaniensis*» de Sant Pere de Ribes, durant el Astaracià (Vindobondienne) són bastant diferents. En el Penedès, la planura deserta predomina damunt del paisatge, el clima es més humit amb un sol ric en matèria orgànica, encara que tinguéssim algunes alternancies més breus que en el període passat. En els jaciments es veu com la fauna busca les pastures més baixes i per tant més humides on s'intal·larien, però amb la variant de què, al ésser situat a la costa, tindria una clara influència marina, amb preponderància del règim salobre.

Evidentment, el tipus «*sansaniensis*» és una especie representativa d'un període humit, i d'un mitjà forestat, alimentant-se preferentment de pastura i branques tendres de bardissa, ara fa uns 15 milions d'anys.

Des d'aquests temps, fins l'inici del Pleistocé, fa 1,5 milions d'anys, el nostre litoral sofreix la regressió típica dels temps pliocènics, on les aigües s'adin-

tren per la vall de Sant Feliu del Llobregat fins a Terrassa, produint una fossilització dels nivells miocènics de tota la costa, deixant zones d'aflorament sedimentaris al Llobregat, pro no a la costa de Vilanova, on l'erosió produïda per la transgressió conseqüent, sembla que els van fer desaparèixer.

Es durant tot el Pleistocé, on les fases fredes glaciaris es comencen a sentir en progressiva intensitat. Els períodes glaciaris del Dunau, Günz, Mindel, Riss i Würm, amb els seus corresponents períodes interglaciaris de temps més calids, ens pòden donar una falsa alarma de caos glaciari als nostres llacs. Més si tenim en compte el sentit progressiu de l'extensió de l'intensitat glaciari, afeixint al fet de la concreció de les fases més puraments glaciaris a les àrees nòrdiques i alpines, podem afirmar que no totes les zones es veuen afectades per un igual.

En general, no es pot parlar de veritables efectes glaciaris a les zones baixes que voreixen el Mediterrà, al estar situat en una latitud intermitja entre les zones fredes i les tropicals. Tinguent de donar-li a Catalunya, i encara més a les comarques més meridionals d'aquesta, un règim de transició entre el glaciari centre-europeu i el pluvial africà. Solament patín un període cru les zones properes als régims d'alta muntanya.

Les fases de regressió i transgressió marines es succeïxen sense interrupció, seguint bent estudiades en tot el Mediterrà per diferents autors. Però no deixen rastre al nostre litoral, fins al Riss, determinat al nivell turbós del pou de l'empresa S.A.P.S.A., on es senyalen unes llengües de nivells sorrencs amb característica fauna salobre, que proben l'existència d'uns nivells de llacs interiors amb sovints invasions dels nivells marins.

Simplificant, podem dir que els sediments continentals quaternaris del litoral, són en general de poca amplada, però que s'han anat dilatant progressivament per les sedimentacions locals de dipòsits de pendent («piedemonte»), aluvials, o fluvials, mantenint un gruix de nivells sedimentaris semblants als que es troben al plà de Barcelona. Dónant zones d'aiguamolls de régim salobre a les zones baixes properes als diferents nivells de la costa que s'han anat produint en les diferents fases geològiques.

Segons el únic estudi fet a Vilanova dels nivells pleistocènics inferiors, anomenat al principi d'aquest article, hem de recordar que no es va arribar a estudiar el nivell de base del nostre quaternari, jacent damunt del sòcol miocènic. Tan sols hi ha constatat actualment un nivell inferior de llims antics, situat sota la serie d'árgiles A,B,C, a un pou excavat per la captació d'aigües a la Bóvila Roca (Sant Pere de Ribes), que es podria paralelitzar amb el nivell de llims que es troba al plà de Barcelona i a la vall del Llobregat, sobre la terrassa de Mindel, segons Villalta.

Segons aquesta deducció, hauriem de trobar restes sedimentaris clars del interglaciari Mindel-Riss, fet que hen de deixar-lo en suspens al no haver-se pogut fer encara un estudi sistemàtic, tan dels nivells inferiors de la capa turbossa, com dels nivells aluvials de les terrasses de les rambls rierenques de les diferents contrades de la comarca del Garraf. Investigació molt interessant a fer

per determinar la cronologia del nostre «*Dicerorhinus etruscus*», situat inicialment a la glaciació del Riss. Ja que en general a tot Europa, dita especie, és un animal de petita talla, especialment meridional, associat a la fauna calenta, i de un període immediatament anterior al Riss. De totes maneres, la nostra climatologia, relativament benigna, el podia haver fet durar fins al Riss, disfrutant d'un règim d'aiguamolls, ideals per el seu desenvolupament, propiciades per la mateixa morfologia del plà de Vilanova; la que dites turberes s'han de considerar com el reste d'un llac interior, amb comunicació al mar, que es va formar al rellenar-se la cubeta que es modelà sobre els materials miocènics.

Reumplerta la turbera de sediments i en un règim més continental, es va implantà una turbera de base amb coníferes, on ho testifica la troballa de troncs d'arbres fossilitzats.

Els nivells sedimentaris que en més densitat es produeixen, i que es poden observar en nivells superficials són els cicles sedimentaris continentals tipificats com A,B,C, que formats per tres successives formacions repetides d'argiles, llims i costres, marquen tres fases que es repeteixen al sud de Catalunya i al Mediterrà en general, desapareixent a les zones humides. Tipificats dins del interglaciari Riss-Würm, es dessota el nivell de costres on guarda el seu nivell més característic. Són unes argiles de color vermell fosc, anomenades vulgarment «fetxe de vaca», que també es troben al nivell de base del quaternari català, senyalen unes condicions de formació i dipòsit que deurién exigir unes pluges abundants i un clima més càlid que l'actual. Aquestes argiles han estat formades en les mateixes condicions que les zones tropicals humides, amb una estació seca, durant la que es produeix la rubificació d'aquests materials. En canvi, els llims es formaren en un clima sec i fred, formant-se la costra en una etapa de transició entre ells.

En aquesta, la fase típica de la transgressió marina Tirreniense, on un nou recalentament de les aigües, produeix una invasió de fauna calenta. Produint-se una ascensió general dels nivells marins, deixant com a testimoni, unes platges fòssils, representades al litoral del Garraf en els jaciments de la Cova del Gegant, corresponent al moment final del nivell IV d'aquest, i que queda reflectit en dos breches fòssils, senyalades per els punts Y i W, de l'estudi previ fet per Viñas (25). Trobant-se també al turó de Sant Cristòfor (Vilanova i la Geltrú).

Molt bé podríem col·locar dintre d'aquesta fase del interglaciari Riss-Würm al exemplar de «*Dicerorhinus mercki*» de la Cova del Gegant, com es típic a la majoria dels contextes paleontològics, però en aquest jaciment, apareix a la fase Würm I-II, igual que el «*Felis (Panthera) pardus*». Aquest tipus de Rinosos sol ésser de talla més gran que el «*etruscus*», considerant-se també dins de la fauna calenta, lo que possibilita tornar a afirmar la perduració d'algunes especies a les zones atemperades. Això mateix succeeix amb el exemplar de panthera, on se l'hi reconeix, en general, una perduració en el temps, junt amb el lleó de les carnes, desapareixent el Aurinyasià i suportant tres glaciacions del Würm.

Una vegada traspasada la última glaciació del Würm, entrem dins d'un altre interglacial en el que encara estem sotmesos. Registrant-se desde llavors, fa uns 10.000 anys fins a la data, unes variacions de ressaltar-se l'òptim climàtic situat entre els 5.000 a avans de J.C., que cubriria el temps que va desde el període Atlàntic fins a finals del Subvoreal. Etapa en la que s'hauria d'enmarcar un costat del promontori de Sant Gervasi.

De mica, en mica, la sedimentació abocada al pla de Vilanova farà avançar les costes, però la tendència al descens progressiu d'aquestes, condicionarà que a les zones baixes perdurin els aigüemolls, fins els primers temps històrics, com bé ho fa notar Albert Virella (26).

En aquesta petita síntesi, ens podem adonar de la complexitat de variabilitats de les fases geològiques i climàtiques que han sofert les diferents fases de formació del nostra litoral en els temps geològics més recents. Més encara, si tenim en compte que, junt amb les especies estudiades en aquest treball, hi ha una fauna associada que varia a la vegada. Sense parlar de la possible localització del home en aquests llacs, ja en el temps quaternari. Fet que només s'ha pogut comprovar clarament a la Cova del Gegant (Sitges) (18), on uns pocs utillatges de sílex, fets en tècnica **levalloise**, ens marquen una indústria de tipus **musterià** (Paleolític mitjà). Pro com, molt bé ho afirma Albert Virella, no es pot descartar la possibilitat de trovar restes humans del Paleolític inferior, si tenim en compte que l'abric Romaní de Capellades, hi ha un jaciment d'aquest moment ben tipificat.

BIBLIOGRAFIA

- (1) ALMERA, Jaume i BOFILL, A. -- Fauna salobre Tortonense de Villanueva y Geltrú.
«Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», 1894 2a. época., t. II,
nº 30, pg. 17-45.
- (2) ALMERA, Jaume -- Sucinta exposición de la formación salobre de Villanueva y Geltrú.
«Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», 1895.
- (3) BONIFAY, M.F. -- Carnovires Quaternaires du Sud-Est de la France.
«Boletín du Musée National d'Histoire Naturel», 1971 t. XXI, fasc. 2.
- (4) BOULE, Marcellin -- Les grands chats des cavernes.
«Annales de Paléontologie», 1906. Masson et Cie, Paris.
- (5) CALZADA BADIA, Sebastián -- Litoestratigrafía y paleontología de unas arenas del Mioceno de
Sant Pere de Ribes (Garraf, Barcelona).
«Acta Geológica Hispánica», 1969, t. IV, nº 2, pg. 29-54, 4 figs. Barcelona.
- (6) CALZADA BADIA, Sebastián -- Una turbera parállica post-würmiense en Vilanova i la Geltrú.
«Acta Geológica Hispánica», 1970.
- (7) CANEROT, J. -- Recherches géologiques aux confins des chaînes ibérique et catalane.
«Enadmisia ediciones, 1974, Madrid»
- (8) CRUSAFONT PAIRO, M. -- El Cuaternario español y su fauna de mamíferos. Ensayo de síntesis.
«Speleon», 1961.
- (9) CHALAIN, Jean -- Le Quaternaire.
«DOIN EDEUR, 1972, Paris».
- (10) ESTÉVEZ ESCALERA, Jordi -- Hallazgo de una pantera en el pleistoceno catalán.
«Speleon» 1975-76, nº 22, pg. 171-178.
- (11) FAURA i SANS, M; CANU, F. -- Explicació de la fulla, nº 39. Villanueva y Geltrú, Barcelona.
«Servei del Mapa Geològic de Catalunya», 1923.
- (12) INSTITUTO GEOLÓGICO y MINERO DE ESPAÑA -- Mapa geológico de España. 1:50.000.
Hoja nº 447, Villanueva y Geltrú, 1952. 60 p. 2 figs., XI láms., 17 hojas cort. pleg. f. t., mapa
geol. pleg. f. t.
- (13) LAVOCAT, R. -- Faunes et Flores Préhistoriques.
«Edit. Boubéet et Cie», 1966, Paris.
- (14) LLOPIS LLADÓ, N. (1947) -- Contribución al conocimiento de la morfoestructura de los Catalá-
nides. Barcelona.
- «C.S.I.C., Inst. «Lucas Mallada», 1947, 372 p., 40 figs., 18 láms., 22 láms. fot.
- (15) MARCET RIBA, J. -- Lasterrazas del NE de España.
«Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes», 1930. 3ª ép., XXII., p.p. 129-174.
Barcelona.
- (16) MARCET RIBA, J. (1932) -- Antiguos platges marines fossilíferes a la costa catalana.
«Treballs del Museu de Ciències Naturals de Barcelona» 1932, t. VIII, nº 2, pg. 1-7. Bar-
celona.
- (17) MASRIERA GONZALEZ, A. -- Observaciones sedimentológicas sobre el sepósito cuaternario
de la Cova del Gegant (Sitges, Barcelona).
«Speleon». Monografía I. V Symposium de Espeleología, 1975., pgs. 35-38.
- (18) MIR, Anna -- La indústria lítica de la Cova del Gegant. Sitges. Barcelona.
«Speleon». Monografía I. V Symposium de Espeleología, 1975., pgs. 39-48.

- (19) SAN MIGUEL de la CAMARA, M; MARCET RIBA J. -- Contribución al estudio de las terrazas del NE de España.
 «Butlletí de l'Institut Català d'Història Natural» 1928, XXVIII, pgs. 59-69., 14 figs., 8 làms. Barcelona.
- (20) SANTAFÉ LLOPIS; Vte. José -- Rinocerontídeos fósiles de España.
 «Thésis Barcelona. Sabadell. 1978.
- (21) SOLE SABARIS, L. -- Ensayo de interpretación del Cuaternario Barcelonés.
 «Miscelánea Barcinoniensis», 1963, págs. 7-54.
- (22) SOLE SABARIS, L. -- Las oscilaciones del Mediterráneo español durante el cuaternario.
 «C.S.I.C.», 58 p., 1 fig., Barcelona, 1961.
- (23) VILLATA COMELLA, J.F. de i ROSELL SANUY, J. -- Una formació turbosa risiense en el subsuelo de Vilanova i la Geltrú.
 «Memórias y Comunicaciones del Instituto Jaime Almera» 1965, 2ª ser., t. I. pg. 93-108., Barcelona, 1965.
- (24) VIÑAS, Ramón i VILLALTA, José F. de -- El depósito cuaternario de la Cova del Gegant.
 «Speleon» Monografía I. V Symposium de Espeleologia, 1975, pgs. 19-33.
- (25) VIÑAS, Ramón -- Observaciones sobre los depósitos cuaternarios de la Cova del Gegant.
 «Speleon», 1972, nº 19 pgs. 115-126.
- (26) VIRELLA i BLODA, Albert -- Vilanova i la Geltrú abans de la seva fundació.
 «Pairalia», 1952. Amics del llibre Vilanoví.

Data av. J.C.	Period.	Fases	Cultures	Fauna	Jaciments
3.000	HOLOCÈ	Subvoreal Atlàntic	Neolític Mesolític		Turbera de St. Gervasi
5.000					
10.000					
16.000	PLEISTOCÈ SUPERIOR	Würm IV	Magdaleniana		
30.000		Interestadi de DENEKAMP	Aurinyacià		
36.000		Würm III	Musteriana final		
38.000		Interestadi de Würm II	Musteriana mitjà		Cova del Gegant Nivell I
42.000					
62.000		Interestadi de AMERSFOOTT	Musteriana Inicial	Felis (Panthera) Dicerorhinus Mercki	Cova del Gegant Nivell IIa - IIb
76.000	PLEISTOCÈ MITJÀ	Würm I			Cova del Gegant Nivell III
		Tirreniana			Cova del Gegant Nivell IV
90.000		Riss - Würm			Nivells sediments A, B, C.
200.000		Riss		Dicerorhinus etruscus	Nivell Turbós del po S.A.P.S.A.
300.000		Mindel-Riss			Nivell Ilimós inferior pou Bóvila Roca
400.000		Mindel			
500.000	PLEISTOCÈ INFERIOR	Gunz-Mindel	Pebble Culture		
700.000		Gunz			
1 milió		Donau-Gunz			
1,5 milions	PLEISTOCÈ	Donau			
2 milions		Calabrià			
3 milions		Astiana			
7 milions		Plaisancià			
10 milions	MIOCÈ	Pontiana			
15 milions		Tortoniana			
20 milions		Helveciana			
26 milions		Burdigalana			
32 milions	OLIGOCÈ				
38 milions					
	EOCÈ				
				Dicerorhinus sansaniense	Soldonera Griffi St. Pere de Ribes

Quadre sinòptic de la situació estratigràfica dels Rinoceros i Felis pardus a la Comarca del Garraf.

PROBLEMÀTICA ECOLÒGICA DE LES CENTRALS NUCLEARS

Per Josep M. Jansà i Martí

L'impacte que poden produir les centrals nuclears són de tres tipus:

- a) impacte nuclear o radiactiu.
- b) impacte tèrmic o augment de temperatura.
- c) impacte químic.

Tot això referit al Medi Ambient. Considero les poblacions humanes intergrades en aquest Medi, base dels estudis ecològics.

L'impacte radiactiu és el conjunt d'anys produïts per la radiació ionitzant que abasta a l'home i als éssers vius del Ecosistema. Aquestes radiacions ionitzants són originades pels anomenats Productes de Fissió, àtoms que procedeixen de la fissió nuclear del Urani-235 que és el combustible nuclear. Aquests productes de la combustió de l'urani, es generen mentre es produeix l'energia nuclear fent d'energia elèctrica a la turbina de vapor connectada al alternador.

Els productes de fissió com són el Kr-85; el Cs-137; el I-131; el Ar-41; el Ba-140 poden passar del lloc de generació (del combustible) al circuit primari de refrigeració. I així passar al circuit secundari i al medi exterior, per accident, per fuites, esquerdes de l'edifici de contenció, etc. A les hores l'aire arrossega els gasos radiactius i els aerosols radiactius: Xe-133; Kr-85; Cs-137, etc.

En condicions normals de funcionament, es fan «purgas» per a netejar el medi interior de l'edifici de contenció i dipòsits diversos, s'emiteixen per la xemeneia alguns gasos que són radiactius, però es fan filtracions i controls previs de radiactivitat abans de l'emissió.

En funcionament normal, el resultat final es certa concentració de triti T-3 ó H-3, I-131, Kr-85 a la atmosfera.

Per altra part hem de considerar els efluents líquids que procedeixen de la purificació del circuit primari o secundari i de la piscina del combustible esgotat. El estronci Sr-90 i el Cs-137 són importants en quantitat en aquests efluents.

Els residus o deixalls sòlids com poden ésser eines diverses, maquinària contaminada fortament, filtres, contenidors, tubs, etc., són almagatzamats en pous blindats en formigó, a les mateixes instal·lacions de la central.

El combustible irradiat, esgotat, es traslladat a centres especials de retratament per a l'obtenció del plutoni. En aquests centres la lliberació de productes de fissió és enorme i els afluents líquids i gasosos són considerables en activitat radiactiva.

L'aire i els vents arrossegan les partícules actives, però al mateix temps dispersen la contaminació que s'hagi generat. Les partícules i aerosols més densos cauen al sòl per precipitació gravitatorie en llocs propers a la central emissora. I les partícules més lleugeres es distribueixen en llocs més distants de la central.

Les fuites de gasos o vapors amb radiactivitat, formarien un núvol radiactiu el qual afectaria a varies zones poblades en funció de la direcció del vent, intensitat, pluges, etc.

Les aigües del mar o riu receptor dels efluents líquids, reben els possibles contaminants del circuit terciari o del condensador, de les aigües de neteja de diverses instal·lacions i porten en suspensió o bé en dissolució radioelements com els esmentats Sr-90 o Cs-137. Les condicions hidrodinàmiques de les corrents marines o fluvials, la turbolència de les mateixes aigües fan que els contaminants passin a formar part dels sediments o bé siguin transportats a kilòmetres de la zona central.

Els residus sòlids, rarament passaran al Medi: aigües subterrànies, aigües de pluges, etc.

Una vegada, un cop arribats els radionúclis al medi ambient, es distribueixen en la part biològica i en la part física del mateix Medi. La part biològica en forma de poblacions i comunitats d'organismes absorbeixen, metabolitzen, concentren als radionúclis reben l'impacte de l'energia ionitzant.

Veiem un exemple del conjunt de processos que suposa la contaminació radiactiva del medi ambient:

Urani—fissió—Iodo-131—veine combustible—circuit primari de refrigeració—circuit secundari—evaluació efluents gasosos—arrossegament per el vent—herbe—vaque—llet—home.

I un altra:

Urani—fissió nuclear—Estronci-90—circuit primari—circuit 2—aigües efluents—sediments—anélids—molusques—equinoderms. o bé aigües efluents—fitoplancton—zooplancton—peixos—homes.

Les cadenes de transferència poden ésser molt complexes però a la fi l'home reb l'impacte radiactiu per transmissió en una natura contaminada.

Les radiacions ionitzants produeixen una colla d'efectes a l'organisme viu i per extensió en el ecosistema. Aquests efectes són: la base de l'impacte radiactiu:

Alteració del material genètic, que origina mutacions. Té importància a nivell dels descendents de les poblacions irradiades.

Alteracions del creixement: La radiació estimula el creixement de certes plantes o vegetals, però a partir de certa dosis, és factor negatiu per al creixement de les cèl·lules i organismes.

Alteració del metabolisme i la fisiologia. La radiació ionitzant altera l'estat electrònic de biomolècules.

Alteració del desenvolupament de l'embrió. Es produeixen malformacions en el ésser viu.

Alteració de les poblacions planctòniques: increment negatiu de la diversitat i quantitat d'espècies, i les cadenes tròfiques.

Alteració de la funció fotosintètica: menguant la productivitat.

Alteració de la taxa de renovació de les espècies: més mortalitat que la natural, envelliment cel·lular i de l'organisme afectat.

Les normes de disseny, construcció i funcionament de les centrals nuclears permeten que l'impacte nuclear sigui el mínim possible, inferior al 5% sobre la radiació natural.

L'impacte tèrmic es a conseqüència de l'aument de la temperatura de l'aigua que és emesa al mar un cop ha passat per el circuit de refrigeració del condensador. Aquest augment pot ésser d'una magnitud de 6 a 8°C. La perturbació tèrmica de les aigües fluvials o marines està en funció del cabdal i del coeficient de difusió tèrmica de les aigües receptores. Altres factors influents són: velocitat, rapidesa de les corrents marines o fluvials, estació.

L'increment de temperatura augmenta la taxa de metabolisme i l'activitat fisiològica dels organismes que poblen les aigües, mengua la pressió parcial de l'oxigen, bàsic per a la respiració dels aeròbics. Incrementa també la força iònica de les sals en dissolució. La temperatura selecciona els organismes tolerants a la zona afectada. Comporta per tant una mengua de la diversitat d'organismes, però que no va lligada a una disminució de la biomassa, àdhuc un increment de biomassa en certes espècies (llobarros de gran pes, en les aigües properes a la central de Vandellòs).

Les condicions de hipertèmia alteren el desenvolupament i la funció tròfica dels organismes residents en les aigües afectades.

L'extensió de l'impacte tèrmic no sobrepassa (en el mar) els 2 ó 3 Km².

Per últim he de comentar l'impacte químic.

Per evitar la presència d'organismes en els tubs del circuit de refrigeració de la central, es barreja hipoclorit el qual genera cloro actiu, a la presa de les aigües de refrigeració. El cloro actiu del hipoclorit (lejia) es tòxic per a larves d'organismes com molusques, musclos, anélis tubiformes que són invertebrats i embosset les tuberíes. També inhibeix la colonització d'ostres, briozoos, algues i la presència de zooplàncton i fitoplàncton.

Respecte a l'impacte químic (per la presència del cloro) s'ha fet constar una disminució del contingut en clorofila de les aigües properes a la central de

Vandellós, que correspondria a una disminució de la productivitat del fitoplankton. Això no encaixa bé amb el pés dels llobarros esmentats abns. La zona influenciada per l'impacte químic és molt petita.

Al marge dels efectes ambientals de les centrals nuclears, he d'esmentar l'enorme cabdal d'aigua dolça utilitzada per el circuit secundari de refrigeració del reactor nuclear. Moltes vegades l'aigua dolça ve de pous utilitzats al regadiu de finques agràries. En époques de déficit pluviomètric aquest cabdal fa baixar el nivell dels pous, en detriment de la agricultura y utilització humana del aigua dolça.

¿QUE ES LA CONTAMINACIÓN RADIATIVA?

Per Josep M. Jansà i Martí

Es del dominio público el accidente de la central nuclear de Chernobil, en Ucrania. Desgraciadamente los países del Norte de Europa, como Suecia tuvieron que parar sus centrales pensando que tenían escapes o fugas de radiactividad. La procedencia de esta radiactividad radicaba en un punto situado a más de mil kilómetros de distancia, en una central rusa. Este sólo hecho, que hizo disparar los detectores en casi toda Europa al paso de la nube contaminada de radiactividad y por lo tanto contaminante, nos induce a pensar que el accidente nuclear fue grave y que en la región inmediata hubo fuerte contaminación, tanto en el aire, como en el suelo, en las personas y medio ambiente en general, por lo que las dosis recibidas por el público sí debieron ser importantes. Los niveles en los países europeos fueron más de cien veces el nivel normal o de fondo. Se ha hablado de víctimas desde dos hasta dos mil, y también se han pronosticado la génesis de 8000 casos de cáncer, en los países del Este de Europa. Un supuesto cálculo americano pronostica la aparición de 9.000 casos de cáncer entre 5.000.000 de personas lo que supone un 1,8 por mil; entre la población de Ucrania, Polonia y Hungría. Como se ve, la valoración es muy diferente.

El tema nuclear es un poco técnico, es decir se informa poco al público y quizás se proteja peor a los habitantes de las zonas en donde se ubica alguna central nuclear, o minas de uranio, o bien instalaciones de procesamiento, o en cementerios nucleares.

El objetivo de este artículo es definir las características básicas de la llamada contaminación radiactiva.

En primer lugar definamos radiactividad como la propiedad de aquellos elementos o sustancias (sus átomos) de emitir energía en forma de corpúsculos subatómicos (partículas alfa, electrones) y de ondas como rayos X y rayos gamma. Los rayos gamma son muy penetrantes, y de largo alcance de hasta

varios centímetros de plomo y muchos metros de aire. Los rayos beta o electrones, sólo centímetros de aire y los alfa sólo milímetros de papel y quedan sobre la superficie de la piel. Las partículas con carga (alfa y betas) ionizan la materia que los absorbe y alteran la estructura y la función de las células al igual que los gamma pero por mecanismos diferentes. Sobre todo alteran las de mayor vitalidad y de mayor tasa de reproducción como las epiteliales, mucosas y las sanguíneas. Y las nerviosas que son irrecuperables, una vez alteradas, son blanco de la radiactividad. Se modifica la parte de la célula imprescindible para su regulación metabólica y reproducción: los Ácidos Nucleicos y en particular el A.D.N., provocando mutaciones y alteraciones de los cromosomas (material hereditario) con el consiguiente lastre genético para el tejido dañado, el individuo o los descendientes (caso de daño a las células reproductoras). Las radiaciones derivan en algunos casos en cáncer de tejido hematopoyético (leucemia), de hígado etc, de forma probabilísticamente proporcional al número de individuos afectados, o número de células dañadas y en función de la dosis, o cantidad de energía absorbida.

Una vez definida la radiactividad y sus efectos a dosis significativamente altas, efectos biológicos inmediatos y retardados, aclaremos el concepto de contaminación radiactiva y sus características más importantes. En general contaminación se refiere a toda presencia indeseable de elementos químicos o factores físicos que alteran la dinámica y el equilibrio de un sistema, de un lugar, de forma nociva para los seres vivos. Una calle ruidosa, un lago con materias fecales un río con aguas residuales, una playa con petróleo, o un aire cargado de sulfuro o nitroso, o bien un mar con afluentes de cromo o mercurio de una fábrica, son lugares contaminados, está claro. Son ejemplos de contaminación acústica, contaminación orgánica y microbiológica y de contaminación química respectivamente. Entonces una contaminación radiactiva es toda presencia de elementos químicos capaces de emitir radiaciones. Entonces si en una central nuclear hay un desprendimiento de elementos radiactivos como los resultantes de la desintegración del Uranio-238 y 235 en las barras del combustible (por fisión) (óxido de uranio) pasan a la atmósfera como consecuencia de la rotura del blindaje o por rotura del circuito de refrigeración formándose una nube de vapor de agua con aerosoles, polvo, gases con estos elementos que son transportados por la nube y se difunden por la atmósfera precipitando durante cierto tiempo cerca o lejos y en forma de lluvia incluso. Entre los elementos que se forman en un reactor de una central nuclear y que pasan a la atmósfera o a las aguas cercanas de un río o de un lago por falta de un edificio de contención al fallar un circuito activo, se encuentran Cesio-137,134; Bario-136; Kriptón-85; Potasio-40, Argón-41; Iodo-131, Iodo-125, Estroncio-89 y 90; Rutenio-101; Renio-75. Algunos de los cuales son gases, otros pasan con las partículas de polvo y aerosoles y otros son disueltos en gotitas de agua.

Una contaminación radiactiva es tanto más grave, cuanto mayor es la concentración de estos productos de fisión del uranio, en el ambiente y mayor su

actividad, con mayor número de desintegraciones (emisión de radiactividad) por unidad de tiempo o cuentas por minuto como lo registran los contadores de radiactividad. El daño depende de la superficie afectada, y de la intensidad de emisión en el foco.

Ningún sentido nos puede advertir de la presencia de radiactividad. Solamente con detectores apropiados somos capaces de advertir del peligro de contaminación y de irradiación (exposición). De ahí la importancia de las redes de vigilancia ambiental en las centrales y en las instalaciones radiactivas de todo tipo.

Una vez los elementos radiactivos en el ambiente, puede ocurrir: 1°.- Una absorción externa que provocará una irradiación a partir del suelo, aire y agua. Daños en la superficie y en la piel. 2°.- Una inhalación de aire, o una ingestión de agua o alimentos contaminados: leche, vegetales, pescado, etc. Hay daños internos. El daño es tanto mayor cuanto mayor sea la concentración en Iodo, en Cesio, en estroncio, elementos radiactivos, de los alimentos, y en la cantidad de la ingesta.

Los efectos son acumulativos y de mediano y largo alcance, téngase en cuenta que el Cesio-137 tiene actividad durante más de 30 años y el estroncio un periodo semejante. El Iodo-131 unos 8 días. En el interior del organismo se acumulan (el Iodo en el tiroides) y el estroncio en los huesos y allí producen el daño, eliminándose paulatinamente según el tipo de metabolismo que sufran.

En el ambiente pasan de un compartimiento a otro en una especie de red trófica. Del aire a los animales, del agua a éstos y a las plantas. De las plantas forrajeras a los herbívoros y de éstos a la carne que consumimos. De las aguas y sedimentos a los peces y de éstos pasan a los consumidores. Del suelo a las plantas, verduras y frutas. En resumen que en el ambiente existe una distribución, una transferencia de un eslabón a otro de la cadena alimentaria. El consumidor final, el hombre en este caso es el que recibe el radioelemento acumulado por los sucesivos niveles.

El daño depende como hemos dicho de la concentración, del período biológico efectivo (período de residencia activa en el cuerpo) y de la energía absorbida. Los inmediatos pueden ser alteraciones hemáticas nerviosas, digestivas, ulceraciones, etc. Requieren grandes dosis, mucho mayores a las recibidas en Europa Occidental.

¿Cómo protegerse?

1°.- Es fundamental detectar rápidamente la contaminación por los detectores y contadores de radioactividad como el Geiger y otros.

2°.- Evitar la exposición a la nube, al suelo, al agua, etc.

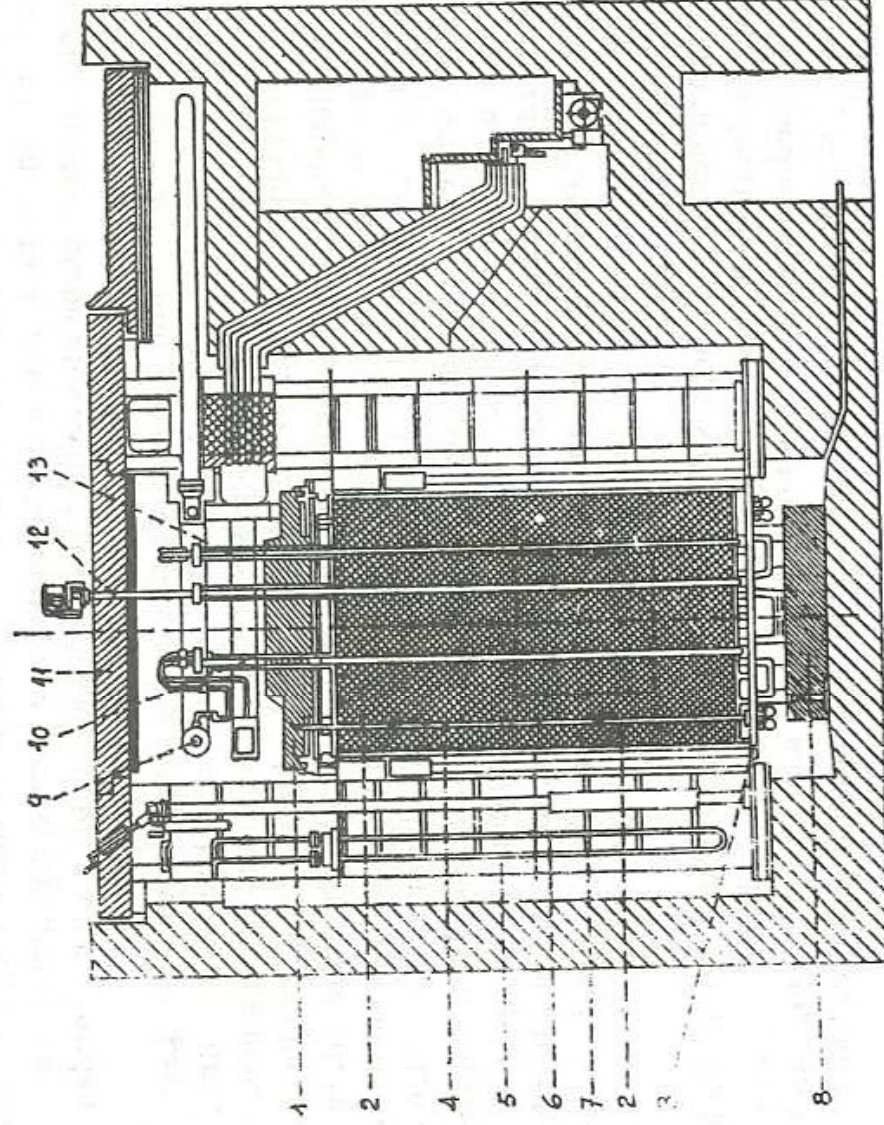
3°.- Evitar ingerir alimentos o aguas contaminadas. Debe controlarse durante un cierto tiempo.

4°.- Limpieza exhaustiva en caso de contaminación externa o interna (más difícil).

5°.- La toma de ciertos elementos como el Iodo-no radiactivo que se

acumula normalmente en el tiroides y evitamos que el cuerpo acumule el radiactivo del ambiente.

La prevención debe ser la norma siempre. Y se han de vigilar no sólo las centrales sino las fábricas de combustibles (uranio), las fábricas de reprocesado, las minas, los cementerios radiactivos. Hemos de terminar con las pruebas nucleares (todavía existe radiactividad ambiental procedente de la prueba atómica en la atmósfera en los años 60.) Y vigilar también la utilización de radioisótopos en medicina. La contaminación radiactiva nos pone de manifiesto que el problema surgido en un lugar concreto puede afectar grandes extensiones de la Biosfera.

Reactor de la central atómica de energía eléctrica de la URSS.

1.- Placa superior.	8.- Refrigeradores.
2.- Pared de grafito del reactor.	9.- Colector de salida.
3.- Placa inferior.	10.- Canal para el combustible.
4.- Reflector estable refrigerado.	11.- Protección superior (hierro colado).
5.- Protección lateral (agua).	12.- Canal de la base de seguridad.
6.- Refrigeradores.	13.- Canal de regulación automática.
7.- Canal.	

MALETA DE ALARMA

Batiza de alarma de radiación γ ajustable a 5, 25, 100, 500 y 1.000 mR/h, con alarma acústica y óptica.

TELETECTOR

Medida de la radiación γ , a distancia. Escalas desde 0-2 mrad/h hasta 0-1.000 rad/h.

DETECTOR MULTIFUNCIONAL, DSM (3 y 22)

Medida de la contaminación α , β , γ , según la sonda incorporada, en cuentas por segundo.
Posibilidad de integración de cuentas en un tiempo dado, en el DSM-22.

POLIRADIAMETRO IPAB-6

Medida de contaminación en cuentas por segundo (hasta 10.000 cps).
Válido para α , β , γ , según la sonda utilizada.
Retardo de nivel de alarma acústica ajustable.

REGISTRADOR DE AEROSOLIS RADIATIVOS (EAR-10)

Vigilancia en continuo, con registro gráfico, de la contaminación ambiental, por circulación de aire a través de un filtro.

DETECTOR DE BETA DEBILES (DBM)

Control de contaminación β , γ , desde energías β muy bajas.

SIMBOLISME I RITUAL AL CARNAVAL VILANOVÍ

Per Ricard Belascoain

Pretenc en aquest article analitzar el Carnaval vilanoví en el seu conjunt com un cate ritual compost per una sèrie de parts que funcionen com a elements amb un significat simbòlic i que per tant són analitzables desde aquesta perspectiva.

Per entrar en aquest anàlisi, el primer que cal fer doncs, es clarificar el concepte de ritual. Seguint a V. Turner (1) entenem per ritual «quelcom que té una sèrie de passos marcats i planificats que es reproduïxen sense variació i en un ordre previamment establert».

Aplicants aquesta definició al Carnaval vilanoví podem veure en primer lloc com aquest està delimitat i localitzat en el temps (2). Encara que la festa pugui escaure en dades diferents segons els anys, la seva localització no es variable en quant que es fa dins d'un període concret en relació a altres dades o festivitats fixes que li serveixen de referència. La localització del Carnaval dins del període anyal es pren en referència del primer pleniluni de l'equinocci de primavera. Pasqua és el diumenge després. Una setmana abans de Pasqua és Rams i quaranta dies abans és dimecres de cendra, darrer dia del Carnaval i primer de quaresma.

Per tant el divendres anterior al dimecres de cendra es comença el carnaval cada any.

La data numèrica pot ser variable i fins i tot el mes, però aquests conceptes no tenen cap rellevància ja que aquí el concepte temporal que prima és el d'un temps en relació amb els esdeveniments astronòmics essencials en la guia de cultures anteriors a les nostres, relacionades estretament amb la terra i els astres. Per tant aquesta és una forma heretada per tradició que s'ha conservat i respectat malgrat que avui no té la mateixa o cap rellevància per a les cultures urbano-industrials, on el temps resta marcat per altres esdeveniments car la producció no depén directament de l'època de l'any o de

les condicions climàtiques i astronòmiques. Tampoc no el té realment per a les zones residuals agràries i pageses ja que nous sistemes de producció i protecció fan que el temps no quedi fixat als esdeveniments còsmics i la seva dependència, sinó que aquest està col·lectivament ordenat i codificat per mesures estandar, uniformes i universals.

En segon lloc el carnaval té una sèrie de passos marcats; hi ha un període previ, o de preparació a la festa. Per molts vilanovins aquest període comença per Sant Antoni i recull tota una sèrie d'accions, principalment balls de societat, i culmina el Dijous Gras. Hi ha un període central que és el que denominem complex festiu del carnaval per no estar compostat per una sola festa, sinó per un aglomerat d'aquestes, i que s'estén localment de divendres al dimecres de cendra. Aquest complexa de festes o d'actes festius de forma seqüencial té una configuració de temps dramàtic, és un reflexe ordenat de les etapes del viure. Comença amb una germinació que correspondria al període pre-carnavalesc, un naixement o obertura amb l'«arribo» de Carnestoltes, un procés de maduració i evolució que passa per la nit de mascarots, té el seu clímax en la comparsa del diumenge i la del Vidalot del dimarts, i un desenllaç o final dramàtic el dimecres amb la mort de la figura del rei i, amb ell, tot allò que representa el carnaval.

En tercer lloc, els actes o parts del complex festiu són perfectament delimitats, estructurats i ordenats en el temps, en l'espai, i en la seva realització pràctica. El dia de les comparses no es llença merenga ni es llegeixen sermons, però el dia de l'arribo tampoc no es llencen caramels ni es plora de desconsol com es fa el dia de la mort del Carnestoltes. Hi ha una delimitació de les activitats pròpies de cada acte o part. Tampoc no és ordenat el queixar-se del soroll, de la música, o per rebre un cop de caramel o ser estomacat el dia del Vidalot, car forma part de l'estructura ordinària i tals queixes només poden provocar en el millor dels casos el riure, i en la majoria de les vegades, el disgust d'aquells que essent partíceps es senten agredits en la seva festa.

Al mateix temps hi ha una ordenació i estructuració que per una banda és institucional, però per l'altra intrínseca o consuetudinària als participants. Hom sap perfectament quin acte va darrera de l'anterior i què és el que es pot fer en un i altre, hom coneix perfectament els mecanismes de funcionament de la festa i si hi ha d'anar a tal o altre lloc per inscriure's a les comparses o per a menjar xató, els vestits que cal dur i allò que és permès i fins a quins límits.

Els actes del carnaval, si bé no han estat sempre els mateixos, alguns han desaparegut i d'altres han estat incorporats de nou al llarg dels anys. Des de la recuperació del carnaval després de la guerra la variació ha estat més aviat d'ordre que d'elements, com pot haver estat el canviar el dia de la celebració de la rua de dilluns a dissabte, o la comparsa infantil. El que no ha variat és la significació del conjunt festiu. Hi ha a més a més un tipus d'actes considerats «principals» que no són movibles com l'arribo, que representa l'inici de la festa o l'enterrament que significa la fi.

Tot aquest espai ritual, està configurat a través de símbols. Abans d'introduir-nos dins del complex món dels símbols i del Carnaval, es convenient fer una petita aproximació teòrica a les seves facultats i característiques; per això novament utilitzarem la divisió realitzada per V. Turner en la seva dels símbols, segons la qual podem establir dos tipus; els símbols dominants que es caracteritzen per trobar-se en molts contexts rituals diferents, unes vegades presidint tota la cerimònia (com seria el cas de la imatge divina en el ritual de la missa) i altres només en fases particulars (com seria el cas del nuvi en l'acte religiós del seu casament).

s'han de contemplar en termes d'un context més ampli, en el del sistema total ció amb la quotidianitat.

Els símbols dominants posseeixen una autonomia considerable respecte els fins rituals en què apareixen.

La segona categoria de símbols són els anomenats **instrumentals**, aquests s'han de contemplar en termes d'un context més ampli, en els del sistema total de símbols que constitueixen un ritual donat. Són, en definitiva, mitjans per a la consecució dels fins. Dins d'aquest grup i en relació amb el ritual funerari apareixeria la música, les pregàries, els plors, la llum...

Però els símbols, endemés, gaudeixen d'una sèrie de propietats tals com són la **condensació**, la unificació de significats dispers i la polarització de sentits en dos pols principals:

a) el pol ideològic que fa referència a significats de components d'ordre moral i social, a principis d'organització social, tipus de grups corporatius i valors i normes inherents a les relacions estructurals.

b) el pol sensorial, pel contrari, està relacionat exclusivament amb la forma externa del símbol.

Dins el que hem anomenat complex festiu del carnaval i que hem definit amb anterioritat, trobem globalment i en cada una de les seves parts, diferents elements simbòlics amb funcions semblants o diferents, generals o particulars, que poden anar des del carnestoltes, el vidalot, la música, els vestits, a les comparses, les merengues, els caramels.

No ens proposem aquí analitzar i esbocinar tots i cadascun dels símbols existents perquè seria una tasca intrèpida i possiblement reiterativa. Tractarem només d'agafar elements simbòlics prou representatius i centrats en cada un dels moments en què esdevenen i on es donen, car qualsevol símbol tret del seu context perd gran part de la seva funció i àdhuc pot prestar-se a interpretacions diferents o errònies, per no ésser relacionades amb el seu objectiu genèric i específic dins la festa, però, no tant sol dins la festa sinó també en la seva relació amb la quotidianitat.

Un dels elements simbòlics més complexos i rics de tot el conjunt del carnaval és sense dubte la imatge, la figura, del rei Carnestoltes. Entorn d'aquest element gira tot el procés del carnaval, es esperat pels membres de la comuni-

tat amb deler per a començar la festa, com si aquesta necessités realment, per a poder ser, la seva autorització que es produeix a la fi del seu sermó inaugural, una altra eina aquesta i element simbòlic per mitjà del qual tothom espera que es faci un repàs crític a totes aquelles coses i actituds que ha succeït durant el curs de l'any i, que en aquest moment, són criticades amb una força i cinisme catàrctic per mitjà del qual tothom es sent partícep i alliberat, com si talment fossin ells mateixos els que llegeixen el discurs i la crítica sortís de la seva boca. Hi ha una penetració entre els diferents partíceps reflexats simbòlicament en el monarca.

Monarca el qual, com dèiem abans, no solament s'espera en forma inconscient desitjada, sinó que és rebut tumultuosament en forma física i és passejat pels carrers principals de la vila rodejat dels seus seguidors, en una mena d'acte de demostració pública i de neteja col·lectiva, tant de l'esperit dels ciutadans com de l'espai físic, predisposant-lo per a la festa. Doncs si en tota festa, com apunten Prats i Contreras (4) prèviament a ella hi ha un procés de neteja física i anímica, també en el carnaval existeix encara que la seva forma de demostració sigui inversa, potser perquè el carnaval és una festa d'inversió i aquesta es fa amb la llançada de merengues el «dijous gras» o amb el soroll, la disfressa i el foc de l'arribo.

Si entenem el símbol com una cosa que per acord general es considera una tipificació, representació o evocació natural, ja que posseeix qualitats anàlogues, podem observar que el Carnestoltes es converteix en la representació o evocació de l'autoritat màxima i posseeix qualitats semblants a les de l'autoritat quotidiana (dirigir, governar, presidir, seduir...) encara que, certament, amb un caràcter diferent i àdhuc oposat.

«Queda obert el Carnaval!
poso el seny en quarentena!
Que sigui ben original
i no faci gens de pena.
Feu xivarri pels carrers!
No tingueu por de mamar!
(No us gasteu haires «calés»
que costen molt de guanyar.)»

El Carnestoltes, en el nivell més alt d'abstracció com símbol dominant, representa la unitat de tot el complex ritual del carnaval que, a més a més, es personalitza en ell. Ja hem dit que una característica dels símbols dominants és el presidir tota cerimònia i posar un alt grau de consistència i constància a través del sistema simbòlic total, el que queda palés en les característiques que sobre Carnestoltes hem definit en la descripció feta fins aquí. Genera acció, dóna pas al començament de la festa per una banda, i per altra porta rera ell a la multitud de «fidels». Tendeix a convertir-se en el centre de la interacció,

és la mostra o la representació física del carnaval a nivell general, de tal manera que fins i tot ha arribat a travassar el seu nom «Carnestoltes» a la festa general. «La festa de Carnestoltes», que se sent en molts indrets en lloc de Carnaval, és el seu representant, la seva personificació entorn a la qual els grups es mobilitzen i professen una mena de culte, Habitualment aquests grups de participants representen ells també importants components del sistema social secular, components que poden ser categories de persones o grups com en el cas de les societats locals, diferents conjunts que es poden aglutinar o recollir per afinitats gremials, de classe o activitats marginals que són les que fan possible, per l'estructuració donada, que la festa tingui possibilitat d'ésser, però que alhora els serveix per posar damunt de la taula les contradiccions existents entre ells com si de grups polítics d'una petita nació es tractés i, fins a cert punt, és així, només està per sobre d'ells el Carnaval, i per això tots treballen car ni tant sol el Carnestoltes, com element més proper a un grup que altres, no és exent de crítica en determinats moments, sobretot després del Carnaval, quan ja és mort.

Però el Carnestoltes, a més de símbol dominant, es serveix d'una sèrie d'elements també simbòlics que l'ajuden a aconseguir aquest fi, i que són els símbols instrumentals com el sermó, la vestimenta o d'altres rituals com la música, la disfressa, el blat o els caramels que ajuden a la consecució i execució de rituals emmarcats aïlladament dins el complex festiu general en els que poden donar-se altres símbols dominants (Vidalot), o no aparèixer cap altre com a tal.

El Carnestoltes recull, ja ho hem dit, en el seu si una sèrie d'elements simbòlics instrumentals, el principal dels quals és el seu «sermó» del qual ja hem definit les propietats amb anterioritat i que, endemés, és utilitzat com una arma mortífera per a criticar tot allò que es considera criticable, i que li serveix al Carnestoltes, per a manifestar la seva autoritat i poder, és el que es serveix del «sermó» per a criticar tot el referent a la vida quotidiana d'homes i institucions locals, cosa que cap altre pot realitzar sense veure's implicat en conseqüències no del tot favorables en la majoria dels casos, per això és esperat i fet extensió a la identificació general, encara que pugui ésser acusat de tot en molts casos.

«Jo, rei del carnestoltes,
que és **el meu títol més alt**
i de tots els poca-soltes
i del vostre Carnaval
us faig **un repàs** d'històries
viscudes el passat any...

Un altre element simbòlic que fa servir per afirmar la seva autoritat és la vestimenta, generalment vestit tipus Lluís XIV, que rememoren èpoques d'esplendor i disbauxa.

Però si bé aquests són símbols instrumentals propis del símbol dominant hi ha d'altres dins del context festiu del Carnaval com són la música, els balls, la dansa, els vestits, la disfressa... que adquireixen significats determinats en cada ritual, imposats per la idea general del Carnaval, però que es poden donar en una altra festa ritual conjuntament o per separat, o constituint rituals propis. Aquesta deducció ens porta a tenir en compte que els ritus instrumentals, importants per a la consecució de l'objectiu proposat, han de ser vistos en termes del context més ampli, és a dir, s'han d'observar i estudiar en funció del sistema total de símbols en què es recolzen, i que componen els tipus de ritus específics.

El significat d'aquests símbols instrumentals els ve imposat per la concepció total del ritus i la seva missió és servir d'instrument perquè es realitzi l'objectiu del ritual.

En el context del Carnaval l'objectiu pot ésser la diversió col·lectiva, la inversió d'allò establert, l'eliminació dels factors repressius, etc... De tal manera que elements com la música, el ball, la dansa, són instruments que permeten l'assoliment dels objectius proposats.

Hem descrit en el Carnestoltes tota una sèrie de propietats característiques i de continguts simbòlics d'una manera aïllada, però en la representació real totes aquestes formes ben entrelligades les unes amb les altres formen un «Gestlt» comprensiu.

Hem parlat de què és una representació del poder en la seva forma estètica; vestits, trajes... i en la seva funció; governa, dirigeix i és obeït. De la mateixa manera que durant la resta de l'any hi ha una forma d'autoritat física i moral, aquesta es manifesta també en el període festiu del carnaval, en una suplantació invertida en la seva forma, però no en la seva funció.

També representa, en certa manera, el transcurs d'un cicle vital; neix, es desenvolupa i mora. L'arribu, el període central de desenllaç, la mort del Carnestoltes i amb ell la mort del Carnaval, ens representa, en una forma condensada, les diferents etapes del desenvolupament del cicle de vida. Però també hi ha una identificació en la persona del Carnestoltes i en el seu «sermó» de les ànsies de les persones participants. Aquests i altres elements estan condensats en el símbol del carnestoltes, és a dir, aquestes serien les propietats de condensació del símbol, per mitjà del qual moltes accions o significats es presenten en una disposició o arrenjament únic. La condensació de moltes coses i accions representades en una sola formació.

Però al mateix temps aquestes propietats reduïbles a un sol element simbòlic posseeixen la propietat d'unificar significats disperss, per tenir-ne qualitats anàlogues comunes, o per estar, de fet, associades en el pensament. De tal manera és així que, per exemple, quan parlàvem de què hi ha una identificació amb el rei Carnestoltes, amb la seva imatge i amb les sàtires del seu discurs per part dels elements participants en la festa, associades de fet, en el pensament col·lectiu d'aquests participants, alhora que per a tots reuneix una

sèrie de qualitat anàlogues, com representar el desordre, la disbauxa, la llibertat sexual, la crítica mordaç i, al mateix temps, és la persona o símbol central, dominant, controlador i entorn del qual gira la festa.

És difícil establir una diferenciació de qualitats entre els diferents pols de propietats del símbol dominant, i ho acabem de veure en parlar de les seves característiques de condensació i d'unificació de significats dispers, però, ho és igualment per a l'explicació de la polarització de sentits sense necessitats de recórrer a d'altres elements que ja han estat esmentats.

La polarització de sentits en el què es refereix al símbol dominant l'afecta en dos sentits, en dos conceptes. El primer correspon al pol ideològic i que farà referència als components d'ordre moral i social, dins dels que entrarien el refús del treball en aquest període de temps, la disbauxa col·lectiva, o la inversió social en el sentit de substituir el treball per la festa, o de representar la presa de poder per part de les classes o sectors majoritaris sotmesos durant la resta de l'any. També farien referència als principis d'organització social, als tipus corporatius, com seria en el sentit ampli del Carnaval allò inherent al paper de les entitats i les societats, a la relació entre elles, a les seves competències i al que cadascuna d'aquestes representa vers la col·lectivitat. Els burgesos, els botiguers, els culturetes, la gent dels barris, els pescadors... divisions de tipus gremial, esportiu, recreatiu, etc.

En el segon concepte entraria el pol sensorial, que té una relació més purament estètica amb el ritual, i ho és referint-nos a allò que es percep els sentits amb respecte als símbols; vestits, colors, música, soroll, etc. La majoria de símbols dels rituals referents a la tradició popular conservats avui dia, tenen o donen gran importància al seu pol sensorial car conjuntament amb els factors de publicitat és el més important per a vendre la imatge i atreure el més gran nombre possible de gent, pel que en aquest sentit el pol sensorial seria també el més rendable econòmicament per a la col·lectivitat, així, per exemple, les comparses es declararen en el seu dia «fiesta de interés turístico» per reunir una sèrie de factors sensorials com la vistositat de la gent en moviment, ordenat, les coloraines dels diferents trajes dels grups, la imatge de la pluja de caramels, la música, etcètera... a més de ser la part de la festa que, obertament, menys factors crítics eren visibles contra les formes institucionals.

D'altra banda el Carnaval commemora públicament o reanima normes i valors abstractes, inversió, ordre social, etc. L'escenificació ritual de les accions degudes dominantment als impulsos, estan curulles de manifestacions de conflicte. En els darrers anys una dominant ha estat la reivindicació feta per travestits i homosexuals que, endemés d'enrolar-se dins el costum propi del Carnaval, de la inversió, ha estat utilitzada per a les reivindicacions de drets socials i polítics, i per tant ha vingut desenvolupant-se dins d'un ambient conflictiu.

Malgrat tot creiem que el Carnaval, com en totes les altres festes que es celebren dins el context actual, les energies primàries del conflicte són domes-

ticades i posades al servei de l'ordre social. Des del moment que és el mateix sistema, així com abans havia pogut ser l'església la que s'aprofitava d'aquestes festes i les aprofitava o utilitzava però com element de catarsi col·lectiva en dates concretes i concertades, i d'aquesta manera evita que es reproduixin dins el seu si en altres períodes. D'aquesta manera el Carnaval realitza una funció de descàrrega o alliberament dels impulsos acumulats o reprimits. d'una forma domesticada pels condicionaments socials i polítics imposats quotidianament, dels quals el participant no és capaç d'evadir-se dins el desenvolupament quotidià, ja que de ser així, tant la cultura com l'ordre social dominants serien posats ràpidament en qüestió, i és per això que institueix o bé aprofita determinats períodes per a descarregar controladament l'acumulació repressiva sobrant dels individus, deixant-los predisposats a tornar novament després del seu «alliberament» a desenvolupar el procés social, cultural, u econòmic en el qual estan inserits.

Des d'un punt de vista social, el que impera és una violència però dins d'uns límits establerts.

El ritus, el Carnaval, adapta i periòdicament readapta l'individu a les condicions fonamentals i valors axiomàtics de la vida social humana, l'individu es comporta com un rebel o com un agressor en el Carnaval, per a tornar, en acabar-se, al si de la societat, relaxat d'aquests factors destructors.

Cada tipus de ritu i per tant el que estem analitzant ací, el Carnaval, té diferents significats, fites que no són exposades pel participant conscientment, i per extreure-les cal analitzar els símbols del Carnaval, no només en el context del tipus específic de ritus, sinó dins del context del sistema social.

Si convenim en l'existència de dos contextos fonamentals com el camp d'acció i el context cultural, s'ha pogut observar que en el transcurs del temps els símbols dominants del Carnaval van recollint en el seu interior, en el seu contingut de significat, la major part dels aspectes considerats més importants en la vida social humana.

De manera que podem afirmar que els símbols dominants del Carnaval són representació de la societat humana concreta en què s'està desenvolupant en el temps, encara que pugui presentar restes d'èpoques passades i que possiblement corresponen a factors que no han estat superats o que segueixen vigents en la societat a través del temps.

Així doncs el Carnaval s'estableix la primacia situacional, bé d'un sol símbol, bé solament d'uns quants, però el fet de la seva presència difonen aquests aspectes totes les contradiccions de la vida social humana entre normes, entre la societat i l'individu, i entre grups, que queden així considerats i unificats en una sola representació, els símbols dominants, que componen i omplen l'espai representatiu de la festa (el Carnestoltes com a representant de les inquietuds o repressions de tota la societat).

Assenyalem finalment que el significat dels símbols, siguin instrumentals o sominants, i que formen el conjunt del Carnaval, és dinàmic, entenen per això,

plens de vida en la mesura que estan plens de significats.

per tant, la unitat del Carnestoltes, es presenta com a resultat de moltes tendències des de diferents àrees d'existència biofísica i social que acaben convergint segons es desprèn de tot el què hem exposat fins ara, i que per tant, podem considerar al Carnestoltes com una força independent, que és en si mateix producte de moltes forces oposades.

NOTES:

- (1) TURNER, V. La selva de los simbolos. 1967. Siglo XXI. Madrid 1980.
- (2) Sobre el tema del carnaval i la seva localització temporal en el calendari segons conceptes, es pot consultar: Roma, J. Aragon y el Carnaval. 1980. Ed Guara, Zaragoza Caro Baroja, J. El Carnaval. 1965. Taurus, Madrid Gaignebet. Le Carnaval.» 1979. Payot, Paris Le Roy, E. Le Carnaval de Romans. 1979. Gallimard, Paris.
- (3) Prat, J. i Contreras, J. Les festes populars. 1979. Dopesa. Barna.

DUES NOVES CAVITATS EN LA COMARCA DEL GARRAF

Per Josep Castell, Jordi Sànchez i Josep Rojàs

Al construir la nova autovia que servirà per descongestionar la carretera comarcal 246, a l'arribar a la part baixa de l'urbanització de Vallpineda, en el terme de Sitges, foren posades al descobert, les entrades de dos nous avencs, en el curs de les obres de dita carretera.

Els avencs que molt prompte quedaran tapats per l'asfalt de la carretera, foren visitats anteriorment per altres grups, aquests batejaren el primer amb el nom d'avenc del mas d'en Liri i el segon amb l'avenc del Pí.

AVENC DEL MAS D'EN LIRI

TERME MUNICIPAL:

Sitges.

COORDENADES:

X. $1^{\circ} 48' 17'' 29$ Y = $41^{\circ} 15' 01'' 36$ Z = 80 metres

TERRENY:

Calices Aptienses

SITUACIÓ:

L'avenc està situat al mateix costat de la nova carretera, en la seva vessant esquerra, direcció a Vilafranca del Penedès, un cop passat el nou pont que estan construint a la urbanització de Vallpineda.

LOCALITZACIÓ:

Un cop s'arriba dintre del poble de Sitges venint de Barcelona per la carretera comarcal 246, quatre-cents metres abans d'arribar al creuament (Sant Pere de Ribes, Vilanova i la Geltrú), es troba un desviament a la dreta senyalitzat per semàfors. Es puja per ell, carrer amunt (carrer de la Fita), fins a les afores del poble, on es converteix amb una carretera de terra (camí de la Fita).

A mig Qm. del semàfor es troba un mas (Ca la Blanca), en aquest punt hi ha un creuament de carreteres de terra. En seguirà la carretera d'enfront que es la més fressada (aquesta carretera adreça a Jafra per la urbanització de Mas

de Mossen Alba), fins trobar a l'esquerra un pont amb construcció, que un cop acabat passarà aquesta mateixa carretera.

Un cop arribat al pont, es deixa la carretera, es passa per sota d'ell, fins recórrer 360 metres, en aquest punt a l'esquerre i sota mateix de l'únic pi que hi ha per els seus voltants, està situada l'entrada de l'avenc, al peu mateix de la autovia amb construcció.

DESCRIPCIÓ:

L'entrada de l'avenc és circular, el seu diàmetre d'1,20 metres, està tapada per un gran bloc, aquest bloc tan sols deixa per un dels seus costats un pas allargat de 0,80 metres per 0,35 metres, que dona pas a l'únic pou de la cavitat.

El pou, té una profunditat de 10,10 metres (punt 1), els seus quatre primers metres, es pot dir que quasi es circular, essent la part més ampla d'1,20 metres. Els metres restants fins a la planta de l'avenc, es van eixamplant progressivament direcció Nord - 22° - Est, fins a medir a la part més ampla 3,00 metres (punt A - 1 - B).

La seva planta descendent és allargada, al seu final, a la part més fonda està formada per dos gateres (engolidors), que una d'elles dona la màxima profunditat de l'avenc (punt A - 1 - C, cota - 12,00 metres).

ESPELEOGENESIS:

L'avenc deu el seu origen a l'acció erosiva i corrosiva de les aigües col·lectades per la dolina, sobre una diaclasses de direcció Nord - 22 - Est.

Ens trobem amb les restes d'un antic engolidor inactiu, està constituït per dos fusos, estructurats sobre una mateixa diaclasses.

En las parets es remarquen les senyals d'erosió alternats amb signes de corrosió, en la part superior de l'avenc. En la part inferior ha començat un període de fossilització i recubriment quimiolitogènic format per algunes costres parietals i alguna estalactita de petites dimensions en els quatre metres últims.

ESPELEOMETERELOGIA:

TEMPERATURES

HUMITAT RELATIVA

Sol	15,00° C	12,00 hores
Ombra	11,50° C	12,15 hores
Fons de l'avenc - 12,00 m.....	14,00° C	12,45 hores

Dia 30 de Gener de 1983

ESPELEOMETRIA:

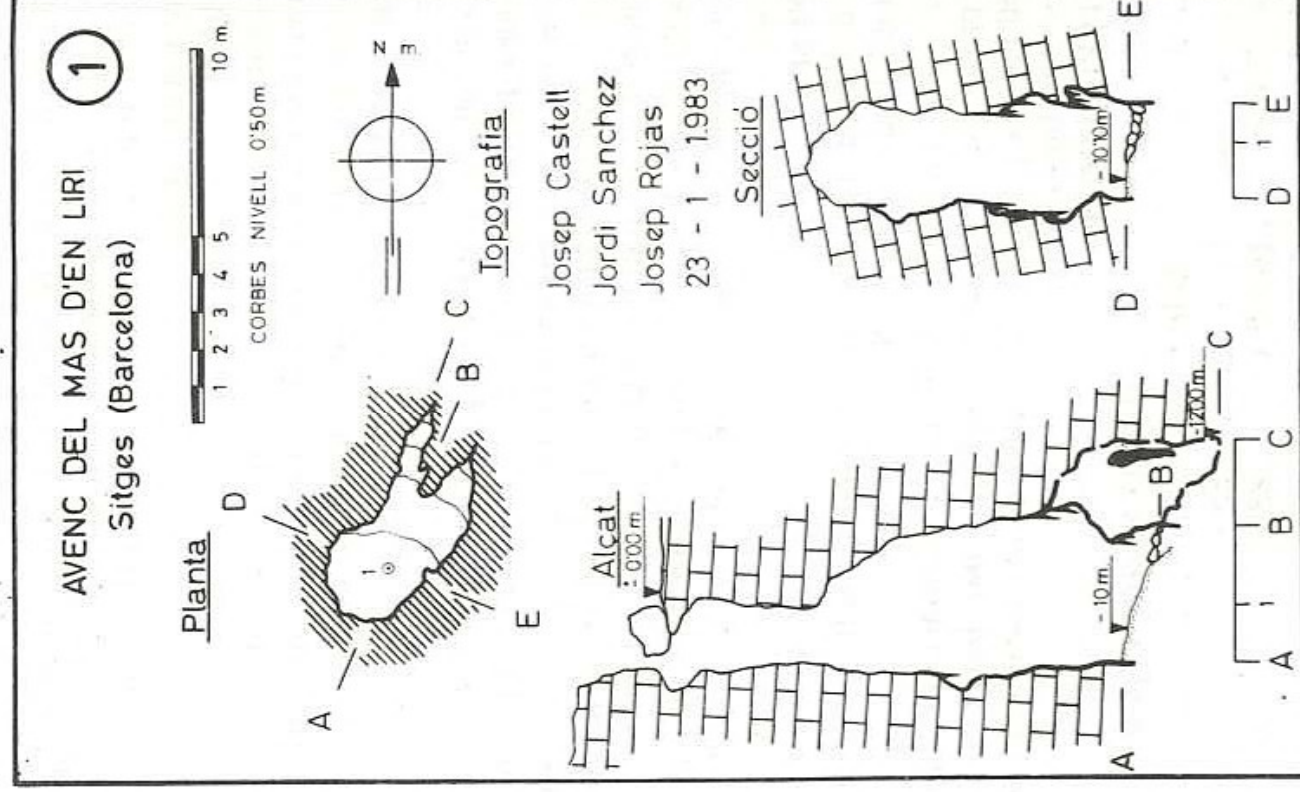
PROFUNDITAT

Entrada	- 00,00 metres
Fons del pou (punt 1)	- 10,10 metres - 10,10 metres
Fons de l'avenc (cota - 12,00 m).....	- 1,90 metres - 12,00 metres
Màxima profunditat- 12,00 metres	

RECORREGUT

Planta (A - 1 - B)	3,20 metres	3,00 metres
Gatera 1 (C)	2,30 metres	1,80 metres
Gatera 2	1,50 metres	1,20 metres
Total.....	7,00 metres	6,00 metres

Material necessari: 1 elektron de 10 metres i 1 corda de seguretat.

AVENC DEL PI O AVENC DEL COLL DE LES CASETES

TERME MUNICIPAL:

Sitges

COORDENADES:

X = 1° 48' 14" 46 Y = 41° 15' 03" 15 Z = 84 metres

TERRENYS:

Calices Aptienses

SITUACIÓ:

L'avenc és situat a la part baixa de la urbanització, de Vallpineda, en el terme de Sitges, a la vessant dreta i dintre a la mateixa autovia que estan construint, entre el tran compres entre la carretera de Jafra i el terme de Sant Pere de Ribes.

LOCALITZACIÓ:

Un cop situada a l'entrada de l'avenc del Mas d'en Liri, es continua, per l'autovia amb construcció, direcció Sant Pere de Ribes. Als 83 metres de recorregut, al costat dret de la mateixa carretera es troba l'entrada de l'avenc del Pi.

DESCRIPCIÓ:

L'entrada de l'avenc, és circular, la seva boca de 0,80 metres per 0,80 metres, dóna pas a una rampa descendent de 2,40 metres de llarga. A 1,30 metres de l'entrada hi ha un bloc que quasi obstrueix el pas, tan sols deixa una entrada de 0,32 metres per 0,50 metres, que dóna pas a l'únic pou de la cavitat de 6,00 metres de profunditat.

La seva planta descendent, és circular, el seu final acaba amb un estret engolidor, tapat per les pedres caigudes de l'exterior (punt A - 1 - B, cota - 7,40 metres).

ESPELEOGENESIS:

L'origen de l'avenc fou quan les aigües col·lectades per la dolina, eixemplaren la diàclasa de direcció Nord - 71° - Est.

La fase d'erosió i corrosió ha fet camí a la formació de l'únic fus existent, on el procés quimiolitogènic ha cobert la part baixa de l'avenc (excepte els 3,50 metres primers), per alguna costra pariental i alguna estalactita de petites dimensions.

ESPELEOMETEOROLOGIA:

TEMPERATURES:

HUMITAT RELATIVA

Sol	17,00° C	13,15 hores
Ombra	12,00° C	85%..... 13,30 hores
Fons de l'avenc - 7,40 m.	16,00° C	88%..... 14,00 hores

Dia 30 de Gener de 1983

ESPELEOMETRIA:

PROFUNDITAT

Entrada	- 0,00 metres
Fons del pou (punt 1)	- 6,30 metres
Fons de l'avenc	- 1,10 metres
Màxima profunditat - 7,40 metres	

RECORREGUT

REIAL

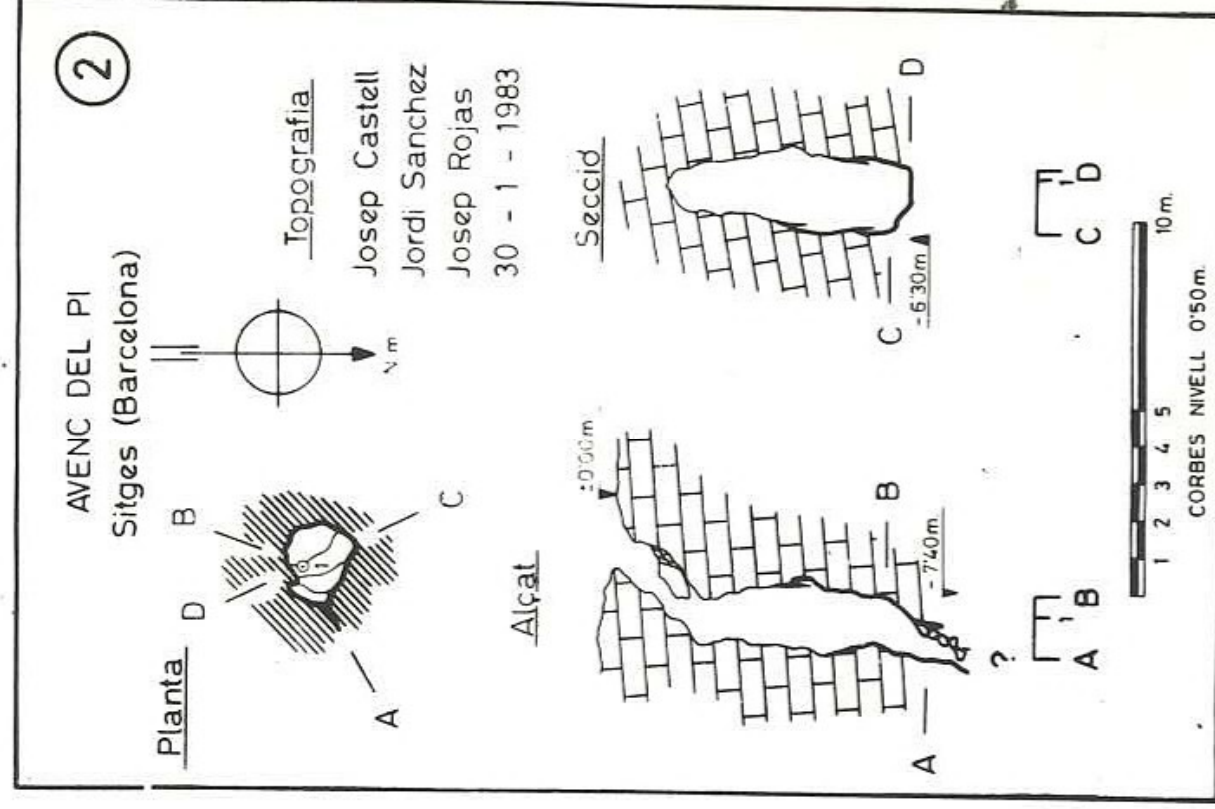
Planta	1,80 metres
--------------	-------------

Material necessari: Cap

LINEAL

1,70 metres

Treball per
Josep Castell, Jordi Sanchez, Josep Rojas.

COMÉS L'ESPERANTO

PRÒLEG.-

Pierre Janton. Traducció i adaptació: Joan Inglada i Roig.

En l'epíleg del treball de l'any passat deia, entre d'altres coses, que deixava per a una altra ocasió una introducció a l'estructura lingüística de l'Esperanto.

M'ha semblat que calia fer-ho aviat per una raó fonamental: per donar continuïtat correlativa al treball anterior; dit altrament: si allí explicava el «què és l'Esperanto» seguidament havia de venir el «com és l'Esperanto».

Val a dir que el treball d'aquest any és un treball de traducció i adaptació, i és que després de varis intents, assaigs, proves, etc., vaig trobar una síntesi del «com és l'Esperanto», la qual em vaig sentir incapaç de modificar en qual-sevol aspecte, ja d'extensió, ja de temàtica.

El seu autor és Pierre Janton, professor a la Universitat de Clermont-Ferrand a Clarfont d'Auverna (Occitània) i el treball forma part del seu llibre, titulat «L'ESPERANTO».

* * *

LA LLENGUA

FORMACIÓ I FIXACIÓ.

1.- El «**Fundamento**».- Entre 1878 i 1887 Zamenhof el.laborà diversos projectes, dels que se'n conserven algunes línies de mostra del més antic i una quinzena de fragments que daten de 1881. Aquests vestigis permeten veure com es dibuixen els principals trets del projecte final a través de dubtes, desercents, intuïcions brillants i concessions a exemple del Volapük. Amb la publicació del manual de 1887, Zamenhof no pretenia haver fixat la seva llengua. Sempre a la recerca del perfeccionament, la someté a la crítica d'aquells amb qui s'escribia i dels lectors de «**La Esperantisto**». Durant els sis anys (1889-95) en que aparegué aquest periòdic, abans de que el prohibís la censura tsarista, els seus arti-

cles posaren a debat diverses possibilitats de modificacions i de reformes. Alguns demostren que Zamenhof estava disposat a anar molt lluny: supressió de certes consonants, abandó de la desinença d'acusatiu, de la flexió dels adjectius, modificació dels flexius, etc...

Havent fundat una «Lliga d'Esperantistes» que incloïa a tots els abonats a «**La Esperantisto**», els demanà que elegissin entre un esperanto sense canvis i un esperanto reformat a la llum de les anteriors discussions. De l'escrutini per correspondència es destacà una majoria (157 paperetes) hostil a qualsevol canvi, 93 desitjaven canvis menors, i només 14 demanaven canvis fonamentals. Zamenhof acceptà el veredict; nombrosos subscriptors li havien tornat la seva papereta amb la finalitat de que l'usés a la seva conveniència, però no les utilitzà, i ell mateix s'abstingué de votar.

En 1905 publicà a París el «**Fundamento de Esperanto**», que fixa la llengua d'una forma pràcticament idèntica a la de 1887. Des del Congrés de Boulogne aquesta és l'obra de referència fonamental dels esperantistes. El paràgraf 4 de la famosa Declaració referent al esperantisme precisa que: «L'únic fonament de la llengua esperanto, obligatori per a sempre per a tots els esperantistes, és el llibre «**Fundamento de Esperanto**» al que ningú no té dret a introduir-hi canvis».

Tal com es desprèn del prefaci, la finalitat de l'obra és protegir la llengua contra l'arbitrarietat de les iniciatives individuals encara que no la de prohibir qualsevol ulterior evolució. Zamenhof no s'oposa de cap manera a l'enriquiment de la llengua gràcies a la introducció de neologismes, però pensa que la llengua només pot sobreviure a condició de que es desenvolupi d'acord amb uns principis definits i obligatoris. Tals principis seran intocables fins el dia en que reconeixent-se l'esperanto oficialment i garantint-li la llei una seguretat contra qualsevol caprici personal, un comitè internacional elegit pels governs tindrà dret a aportar tots els canvis necessaris. Fins llavors, tot el que conté el «**Fundamento**» és obligatori per a tothom, inclòs el seu autor.

2.- **Les setze regles.**- Malgrat s'hagi cregut indispensable cert dogmatisme per conservar la integritat de l'Esperanto, aquest no pretèn altra cosa que imprimir una direcció general a l'evolució, endemés bastant flexible. Las setze regles del «**Fundamento**» constitueixen un marc dintre del qual queda lloc per a una descriptió detallada.

Regla 1: Només hi ha un article: l'article determinant **la**, absolutament invariable.

Regla 2: El substantiu està caracteritzat pel final **-o** (**tago**=dia). El plural és en **-j** (**tagoj**=dies). El complement d'objecte directe (acusatiu) es senyala afegint **-n** al singular i al plural (**tagon, tagojn**).

Regla 3: L'adjectiu està caracteritzat pel final **-a**, i és invariable en gènere (**bela**=bell, bella). El plural és en **-j** i l'acusatiu en **-n** (**belaj, belan, belajn**). El comparatiu de superioritat es forma amb **pli...ol** (més...que), i el superlatiu amb

plej...el (el, la, els, les més...de).

Regla 4: Els adjectius numerals cardinals són invariables: **unu, du, tri, kvar, kvin, ses, sep, ok, naŭ, dek, cent, mil**. Les decenes es formen mitjançant combinacions dels deu primers números: 21=**dudek unu**» Els ordinals s'obtenen afegint -a als cardinals (**unua**=primer, primera), els fraccionaris afegint -on- (**unu triono**=un terç), els col·lectius afegint -op- (**tripo**=un trio). Per a senyalar el distributiu es posa **po** davant del número (**po tri**=a raó de tres cadascú).

Regla 5: Els pronoms personals són **mi, vi, li** (ell), **ŝi** (ella), **ĝi** (ell o ella per als animals i les coses), **si** (si), **ni, vi, ili** i **oni** (es, hom). En acusatiu agafen -n. Per convertir-los en adjectius o pronoms possessius s'hi afegeix -a i es declinen igual que l'adjectiu.

Regla 6: El verb és invariable per a les persones i per al nombre: -as indica el present d'indicatiu, -is el passat, -os el futur, -us el potencial, -u el volitiu, -i l'infinitiu. Els tres participis actius són -ant- per al present, -int- per al passat, -ont- per al futur. Els tres participis passius són -at- per al present, -it- per al passat, -ot- per al futur (**leganta**=que llegeix; **leginta**= que ha llegit; **legonta**=que ha de llegir; **legata**=que és llegit; **legita**=que ha estat llegit; **legota**=que ha de ser llegit). Els temps de passiu es formen amb l'ajut de l'auxiliar **esti** i un dels tres participis passius.

Regla 7: Els adverbis derivats terminen en -e (**bone**=bé).

Regla 8: Totes les preposicions exigeixen per si mateixes, darrera d'elles, el nominatiu.

Regla 9: Cada paraula es pronuncia tal com està escrita.

Regla 10: L'accent tònic recau sempre sobre la penúltima síl·laba.

Regla 11: Les paraules compostes s'obtenen mitjançant la simple unió dels elements que les formen, posant-se al final l'element principal (**skribotablo**=taula d'escriptori).

Regla 12: En una frase negativa no hi pot haver més d'una negació.

Regla 13: Si la paraula indica a on hom es dirigeix, es posa en acusatiu (**Mi iras teatron**=vaig al teatre).

Regla 14: Cada preposició posseeix un sentit precís. En cas de dubte s'usa la preposició **je**, que no té significat propi.

Regla 15: Les paraules estrangeres passen a l'Esperanto agafant l'ortografia i la flexió de la llengua internacional.

Regla 16: El final -a de l'article i el final -o del substantiu poden elidir-se. En tal cas es reemplacen per un apòstrof (**de l'mond'**=**de la mondo**=del món).

Per essencial que siguin aquestes regles no basten per caracteritzar la llengua. L'esperanto no es redueix a aquest esquelet, ans, com qualsevol llengua viva, posseeix una existència autònoma quina descripció exigeix un aprofundiment tan matisat com el d'un idioma natural. Encara que gairebé sempre Zamenhof hagués expressat els seus conceptes en la terminologia clàssica dels

gramàtics llatins, creiem que això no reflecteix el geni particular de la seva invenció i que corre el risc de projectar sobre l'esperanto uns models o unes categories que li són alienes. En conseqüència, hem adoptat el mètode de presentació que ens ha semblat més apte per a destacar la personalitat de l'esperanto.

3. - Text. - Cetere en la nuna tempo en la afero de lingvo internacia la rutino kaj spirita inercio komencas iom post iom cedadi al la sana prudento. Jam longe tie aŭ aliloke en diversaj gazetoj kaj revuoj aperas artikoloj plenaj de aprobo por la ideo mem kaj por ĝiaj batalantoj. Sed tiuj ĉi artikoloj estas ankoraŭ senkuragaj, kvazaŭ la aŭtoroj timas, ke oni elmetos ilin al publika malhonoro. Tiuj ĉi senkuragaj voĉoj perdigas en la laŭtega ĥoro de la kriistoj kaj mokistoj, tiel ke la grandega plimulto de la publiko, kutiminta iradi nur tien, kie oni krias la plej laŭte... ĉiam ankoraŭ rigardas la ideon de lingvo internacia kiel sensencan infanan fantazon. Tiun ĉi publikon konvinki ni ne entreprenas, ĉar ĉiuj niaj vortoj pereus vane. Ĝin konvinkos nur la tempo.

Traducció. - Endemés, actualment, en l'afer d'una llengua internacional, la rutina i la inèrcia intel·lectual comença a cedir de mica en mica vers la sana prudència. Des de fa temps, ací i allí, en diversos periòdics i revistes, apareixen articles plens d'aprovació per a la idea en si i per als seus lluitadors. Però aquests articles són encara mancats de coratge, com si els autors temessin que hom els aboqués al deshonor públic. Aquestes veus sense coratge es perden en el clamorós cor dels cridaners i els mofetes, de tal mode que la immensa majoria del públic, acostumada a anar vers on hom crida més fort... com sempre encara mira la idea d'una llengua internacional com una insensata fantasia infantil. No ens dediquem a convèncer aquest públic, car totes les nostres paraules peririen en va. Només el temps els convencerà.

ELS SONS.

1. Alfabet.

$\begin{matrix} e [e] \\ k [k] \\ t [t] \end{matrix}$	$\begin{matrix} f [f] \\ [k] / [c] \\ u [u] \end{matrix}$	$\begin{matrix} g [g] \\ m [m] \\ [u] \end{matrix}$	$\begin{matrix} [a] \\ [a] \\ [u] \end{matrix}$	$\begin{matrix} b [b] \\ h [h] \\ [v] \end{matrix}$	$\begin{matrix} c [c] \\ [x] \\ [v] \end{matrix}$	$\begin{matrix} [t] \\ [x] \\ [v] \end{matrix}$	$\begin{matrix} d [d] \\ [j] \\ [z] \end{matrix}$
---	---	---	---	---	---	---	---

2. - **Pronunciació.** - L'esperanto té una ortografia molt pròxima a la representació fonològica absoluta, puix cada grafema és monovalent, és a dir, a cada signe li correspon un sol fonema.

El vocalisme es basa en les cinc vocals, **a, e, i, o, u**, que representen els sons **a, é, i ó, u** com en les paraules «fàcil, paper, mirall, graó, plus», i constitueixen dues sèries.

i e a u

L'esperanto té, endemés, sis diftongs decreixents:

aj (ai) ej (Ei) oj (ói) uj (ui)
aŭ eŭ

L'ŭ només s'usa en els diftongs on senyala la vocal dèbil. En posició inicial serveix ocasionalment per a transcriure paraules estrangeres, i llavors fa el paper se semivocal (w) (**ŭagadugu**=Ouagadougou).

El consonantisme està caracteritzat per la sèrie de sordes s (s), c (ts), ŝ (ŝj), (veix), ĉ (tx), front a la sèrie incompleta de sonores z (z), ĵ, ĝ (**dj,tj**). (dj,tj).

S	C	ŝ	ĉ
z		ĵ	ĝ

L'esperanto posseeix igualment la semivocal **j** (i diftongal), la **h** aspirada i la velar **h** (j castellana).

	Bilabials	Làbio-dentals	Dentals	Postalveolars	Palatals	Velars	Aspirades
Oclusives	p b		t d			k g	
Africades			c	ĉ ĝ			
Fricatives		f v	s z	ŝ ĵ		h h	
Nasals	m		n				
Laterals				l			
Vibrants				r			
Semivocals	ŭ				j		

3.- **Accentuació.** - L'accent és fix i recau sobre la penúltima sil.laba de la paraula. L'o final del substantiu i l'a de l'article determinat poden elidir-se (Regla 16), quedant així la prosòdia feliçment afectada. Puix que els dos terços de les paraules són de ritme amfíbrac (U-U) i un terç de ritme trocaic (-U), aquesta

llicència permet introduir ritmes iàmbics i anapèstics que eviten la monotonia de la prosòdia descendent.

espero U-U
esper' U-
malesper' UU-

LA PARAULA.

Durant molt de temps els esperantòlegs han distingit les arrels (unitats significants que constitueixen el lèxic), els afixos (unitats no lèxiques que modifiquen el sentit de l'arrel), i les desinències (o terminacions gramaticals). Així doncs la paraula **nesanigebla** (incurable) es descompon en:

ne- prefix que indica negació.

san- arrel comú a l'adjectiu **sana** (sa, sana), al substantiu **sano** (salut), al verb **sani** (estar sa) i al adverbi **sane** (saludablement).

-ig- sufix amb el significat de fer, transformar, convertir.

-ebl- sufix que indica la possibilitat,

-a desinència de l'adjectiu.

A aquesta **distinció**, còmoda, per a la pedagogia, se li pot retreure que no hagi anat més enllà en l'anàlisi i que no subratlli el caràcter específic de l'esperanto tal com ho descrivia Zamenhof:

«He arranjat un complet desmembrament de les idees en paraules independents, de tal mode que el conjunt de la llengua, en lloc de paraules en diverses formes gramaticals, consisteix únicament només de paraules invariables. Si agafeu una obra, escrita en la meua llengua, trobareu que allí, cada paraula es troba sempre i únicament en una forma constant, és a dir, en aquella forma, en la qual està impresa en el diccionari. I les diverses formes gramaticals, les relacions recíproques entre les paraules, etc., són expressades per la unió de paraules invariables. Però puix que una construcció similar d'una llengua és totalment estrangera per als pobles europeus i acostumar-se a ella seria per a tals pobles un afer difícil, així, he adaptat totalment aquest desmembrament de la llengua a l'esperit de les llengües europees, de tal mode que si algú aprèn la meua llengua amb un mètode, no havent llegit anteriorment el pròleg (el qual per a l'estudiant és totalment innecessari), ell, àdhuc no suposaria, que la construcció d'aquesta llengua es diferencia amb quelcom de la construcció de la seva llengua paterna. Així, per exemple, l'origen de la paraula **fratino**, la qual, en efecte, consta de tres paraules: **frat** (germà), **in** (femení), **o** (que és, existeix) (=que és femení-germà=germana), -el mètode ho explica de la següent manera: germà=**frat**; però puix que cada substantiu en el nominatiu termina en **o**, -conseqüentment **frat'o**; per a la formació del sexe des d'aquesta mateixa idea, hom intercala el mot **in**; -conseqüentment germana=**frat'in'o**... D'aquesta manera el desmembrament de la llengua no torba gens l'estudiant; ell àdhuc

no sospita, que això, que ell anomena terminació o prefix o sufix, és una paraula independent del tot, la qual sempre conserva un significat igual, totalment igual, tant si és usada al final com al començament d'una paraula o independentment, puix que cada paraula amb igual dret pot ésser usada com a paraula radical o com a partícula gramatical».

Aquest text capital demostra que Zamenhof concebia la seva llengua com una combinació d'unitats bàsiques irreductibles, entre les quals ell no introduïa cap jerarquia. Usant les conclusions a les que arribà la lingüística més de mig segle després, anomenarem monemes a aquestes unitats mínimes que Zamenhof anomena «paraules independents», i distingirem dues categories:

- els monemes lèxics, o lexemes.

- els monemes no lèxics o morfemes, que serveixen per indicar la relació del monema lèxic amb els altres o amb si mateix.

Aquesta terminologia, que agrupa sota la mateixa denominació els lexemes i els morfemes, reflexa a bastament satisfactoria la idea de Zamenhof, i endemés us permetrà matisar les seves afirmacions.

A) ELS LEXEMES.

Més del 75% dels lexemes estan agafats de llengües llatines, el 20% de llengües anglogermàniques, i la resta comprèn préstecs del grec (principalment d'ordre científic), de les llengües eslaviques, i en una petítíssima proporció de l'hebreu (**amen**), de l'àrab (**alkazabo**), del japonès (**anzuo**), etc. La creixent introducció de termes científics i tècnics augmenta l'extensió del lèxic grecollatí sense disminuir la importància real de l'element germànic, al qual pertany una gran proporció del vocabulari bàsic (**telero**=plat, **glaso**=got, **trinki**=beure, **suno**=sol, **tago**=dia, **fingro**=dit, etc.). Endemés, els lexemes llatins estan elegits en funció de la seva internacionalitat, el que explica que aproximadament el 40% d'ells siguin intel·ligibles immediatament per a un rus.

Comparat amb les demés llengües construïdes, el lèxic fonamental de l'esperanto es compon de préstecs en proporcions molt equilibrades de les famílies indoeuropees, encara que amb predomini llatí. Per una part es situa entre les llengües mínimes i naturalistes, que agafen el seu d'una sola llengua o família de llengües, i per altra banda certes llengües mixtes amb el «Veltparl» (1896), el «Pankel» (1906) i el «Cosman» (1927), que conceben equivocadament la internacionalitat com una suma de préstecs dels més diversos i nombrosos orígens.

Amb relació a les llengües construïdes els lexemes d'esperanto es caracteritzen per:

- a) «El monoformisme». En aquest aspecte s'oposen a les llengües naturalistes, que a imitació de certes llengües naturals admeten un dimorfisme freqüent. Mentre que l'«Occidental» fa alterar els radicals **vid-** i **vis-** en les paraules **vider**, **vision**, **visibilita**, l'esperanto agafa tots els seus derivats de l'arrel única **vid-** (**vidi**, **vido**, **videbleco**).

b) «La integritat dels préstecs». Mentre que el «Volapük» altera considerablement els lexemes que agafa de les llengües naturals, no és mai difícil identificar l'origen d'un lexema en esperanto. La majoria passen sense canvi d'una a l'altra llengua (francès **commencer-komenci**, llatí **timere-timi**, alemany **laut**, **laute**, rus **khoro-horo**, grec **kai-kaj**) i les escasses modificacions han estat impossibles per la necessitat:

- per evitar l'homonímia: alemany **locken-log'** amb el llatí **locus-lok'**; francès **lave-lav'** amb **laver-lav'**.

- per evitar la confusió entre lexema i morfema: francès **cigarette-cigaredo** perquè el final **-eto** es confondria amb el derivatiu diminutiu **-eto**; alemany **Rubin-rubeno**, perquè **-ino** és un feminiu; llatí **vigilis-vigla**, perquè **-ilo** és un instrumentatiu.

- per evitar la polissèmia: així, els diferents sentits del francès **accorder** s'expressen per **akordi** i **agordi**; els de **boucle**, per **buko** i **buklo**; els de **mine**, per **mino** i **mieno**.

- per a que agafin una forma més internacional: **glit**- francès glisser, anglès **glide**, alemany **gleiten**; **lavango** alemany **Lawine**, italià **valanga**.

Aquestes alteracions són discretes i reproduïxen uns processos familiars a les llengües naturals:

- canvi de vocalisme: francès **récolte-rikolto**.

- pèrdua d'una lletra: francès **esprit-sprito**.

- abreviació: llatí **quantitas-kvanto**.

Comparats amb les llengües naturals, els lexemes esperanto precisen les següents observacions:

a) «Arrels i lexemes». El que els esperantòlegs anomenen arrel no correspon invariablement a la terminologia habitual aplicada a les llengües naturals. Si bé en nombrosos casos existeix identitat (**lando**-alemany **Land**; **vid'i**-llatí **vid'ere**; **cérpi**-rus **çerp'it**; **çu**-polonès **czy**) en altres casos l'«arrel» abasta varis monemes i coincideix amb el que en una llengua natural serua un radical: així, en **inspir'i**, l'arrel **inspir'** no distingeix el prefix **in'** de l'arrel **spir'** que componen el radical llatí, sinó que els confon en un nou lexema. Amb això veiem que en esperanto les arrels no es refereixen a l'etimologia de la paraula d'origen, sinó que constitueixen cadascuna, una nova unitat. D'aquest mode trobem alguns lexemes -si més no ras- el qual parentiu apareix si ens remontem al seu origen etimològic, però que en esperanto es comporten com unitats totalment independents: **ag'**, **akt**, **aktor'**, **akci**, provenen indubtablement de l'única arrel llatina **ag'ere**, però igualment constitueixen quatre arrels autònomes. Una individualització anàloga ocorre en la nostra llengua quan es refusa dissociar l'arrel **útil** en arrel original **ut'** i morfema derivatiu **'il**. Amb la finalitat d'aclarir qualsevol ambigüitat, sembla preferible parlar de lexeme abans que d'arrel.

b) «Lexemes verbals i lexemes nominals». L'originalitat de Zamenhof resideix en el fet de què presentà el seu lèxic no com una llista de paraules (lèxics) sinó de lexemes, és a dir, d'unitats significants. En la nostra llengua les paraules

les **cap**, **capellada**, **capital** i **caporal** constitueixen quatre unitats lèxiques distintes, o lèxies, en les que el lexema **cap** està associat a diferents sufixos. Després dels lexicòlegs hebreus, Zamenhof tragué partit de la fixesa dels lexemes per a classificar sota cadascun d'ells les lèxies derivades; per exemple, sota **muziko**, música, trobem **muzik'a**, musical, **muzik'il'o**, instrument musical, etc.

Hom ha volgut classificar aquests lexemes en lexemes verbals i nominals (noms, adjectius i pronoms), fundant-se en la traducció de cinc llengües (alemany, francès, anglès, polonès i rus) que Zamenhof donà per a cadascuna d'ells:

acêf' = kaufen/acheter/buy/kupować/pokupat'

acid' = sauer/aigre/sour/kwásny/kisly

Segons certs gramàtics, **acêf'** és un lexema verbal perquè es tradueix per un verb, i **acid'** és un lexema nominal perquè està traduït per un adjectiu. Però no es pot considerar la traducció com un criteri lingüístic. El fet de què per a què el públic ho comprengués, Zamenhof hagués de traduir els lexemes esperanto per mitjà de lèxies en llengües naturals, no significa que volgués indicar quelcom distint al seu sentit general. Distingir lexemes verbals i lexemes nominals equival a introduir en esperanto unes categories tradicionals en la majoria de les llengües naturals, però que la fragilitat de les mateixes ha estat demostrada pels recents treballs de la lingüística; en anglès, per exemple, nombroses paraules com **eye**, **fish**, **hand**, etc., s'usen com a verbs i com a noms. En realitat és impossible definir verbs i noms al marge de la seva flexió. Podem dir doncs, que en esperanto els lexemes no pertanyen a cap categoria, però que, mitjançant la unió d'un morfema nominal o verbal, poden constituir unes vegades una lèxia nom i d'altres una lèxia verb.

«Lexemes»

rapid' **Rapid'a**, ràpid; **rapid'o**, rapidesa; **rapid'e**, ràpidament, **rapid'i**, apressar-se.

sap' **sap'o**, sabó; **sap'a**, sabonós; **sap'e**, sabonosamente; **sap'i**, ensabonar.

batal' **batal'i**, batallar; **batal'o**, batalla; **batal'a**, batallador; **batal'e**, com una batalla.

jes **jes**, si (interjecció); **jes'o**, si (substantiu); **jes'a**, afirmatiu; **jes'e**, afirmativament; **jes'i**, afirmar.

Teòricament aquest esquema no té límits. L'únic límit pràctic és d'ordre semàtic. Així, el sentit del verb teòric **mi'i**, format per **mi** (jo), queda per precisar, encara que no per això és inconcebible. Perquè hem de destacar que l'absència d'aquesta forma no es deu a la del concepte corresponent, sinó als límits de l'expressió en les llengües naturals. Segons la seva riquesa, aquestes

són més o menys aptes per utilitzar els recursos de l'esperanto. El verb **regini**, format basant-se en **regino** (reina), no té equivalent en la nostra llengua, que usa **regnar** indistintament tant per a un monarca masculí com femení, però si en anglès, que usa correntment l'expressió **to queen it**. L'esperanto forma així una sèrie de verbs que moltes llengües han d'expressar mitjançant perífrasi: **avari**, tenir avarícia de; **feliĉi**, ser feliç; **fervori**, posar fervor en; **kuraĝi**, tenir el coratge de; etc.

B) EL MORFEMES:

1.- **Caracteritzants**.- A un monema el segueix o no un morfema característic de la seva definició o del seu ús gramatical.

- a) «Caracteritzant zero». Alguns monemes apareixen sense caracteritzant: - lexemes flexibles: el pronom-adjectiu indefinit **iu** (algun, algú) i la seva sèrie: l'adjectiu indefinit **ia** (alguna mena de) i la seva sèrie; el pronom indefinit **io** (qualcom) i la seva sèrie (veieu més endavant, p.3).
- lexemes no flexibles: els números; els elements d'una paraula composta, llevat l'últim: **okulvitroj** (ulleres), **manlabori** (treballar manualment).
- morfemes de flexió: pronominals, flexius nominals i verbals (p.2).
- partícules (veieu p.5).

b) «Caracteritzants flexibles»:

-O- caracteritza l'ús nominal: **komenco** = inici.

-A- caracteritza l'ús adjectival: **komenca** = inicial.

-E- caracteritza l'ús adverbial: **komence** = inicialment.

c) L'ús verbal d'un monema no té caracteritzant únic, reconeixent-se per la seva flexió: **-i, -as, -is, -os, -us, -u** (veieu p.2b).

«Nota»: El caracteritzant indica la classe, no la funció. Així, una paraula amb caracteritzant zero agafa una caracteritzant quan canvia de classe: **mi** (jo)-**mia** (el meu, la meua); **dek** (deu)-**deko** (decena)-**deka** (desè).

2.- **Flexius**.- a) «Flexius nominals». El plural l'indica la desinència **-j**; el verb no agafa la marca de plural: **tiuj senkiragaj voĉoj perdiĝas** (aquelles descoratjades veus es perden).

- El cas (acusatiu) està indicat per **-n**, sempre al final, i afecta el substantiu, l'adjectiu, el pronom i l'adverbi derivat: **ili rigardas la ideon** (ells consideren la idea); **iradi tien, kie...** (anar allí on...); **oni elmetos ilin** (hom els exposarà).

- El gènere únicament afecta el nom, el qual femení es forma amb el sufix **-in**, **viro** (home), **virino** (dona) (cf. hebreu **iš, iša**). D'aquest mode Zamenhof avança les conclusions de la glossemàtica, que descompon el morfema per sota del límit del signe i analitza «dona» com a «home-ella».

El pronom indefinit experimenta una oposició entre el neutre d'una banda (**io** i la seva sèrie) i el masculí i el femení de l'altra (**iu** i la seva sèrie, veieu més endavant, p.3).

En la tercera persona del singular el pronom personal distingeix els tres gèneres (**li, ši, ġi**).

b) «Flexius verbals».

Indicatiu -as per al present: **mi estas**=jo sóc.

-is per al passat: **mi estis**= jo fui, vaig ésser, he estat.

-os per al futur: **mi estos**= jo seré.

-us per a tots els temps.

Potencial

Infinitiu -i

Volitiu -u

c) «Flexius verbo-nominals».- I) «La persona». Puix que el flexiu verbal és invariable, la persona ve indicada únicament pel pronom:

	1	2	3
Singular	mi	vi	li (masc.), ši (fem.), ġi (neutre)
		ci (poesia)	si (reflexiu)
Plural	ni	vi	oni (indefinit)
			ili

II) «Els aspectes».- El «perfectum» i l'«inflectum» únicament es distingeixen en els participis.

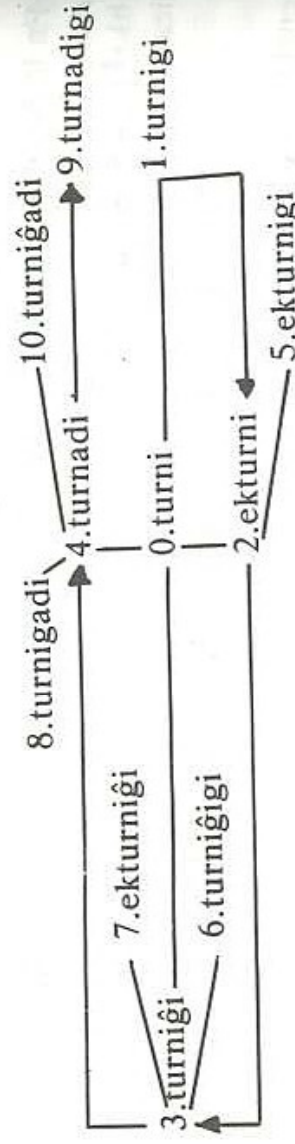
actiu	-«inflectum»	-ant-	batalanto=el combatent, el que està combatent.
	«	-ont-	batalonto=el futur combatent, el que combatrà.
	-«perfectum»	-int-	batalinto=l'excombatent, el que combatí.
passiu	-«inflectum»	-at-	legata libro=llibre que està essent llegit.
	«	-ot-	legota libro=llibre que ha désser llegit.
	-«perfectum»	-it-	legita libro=llibre que ha estat llegit.

Nota: En l'ús de Zamenhof aquests flexius no es combinen amb els flexius verbals. Tanmateix, en la seva teoria res no impedeix aquest ús, i certs autors escriuen **mi legintus** (jo hauria llegit) en lloc de **mi estus leginta**.

- L'«incoatiu» que indica l'inici d'una acció, es senyala amb el prefix **ek-**: **ekkonu**=(cal que) comencem a conèixer; **la ekliteraturo**=la literatura incipient.
- El «duratiu», que indica que una acció es prolonga o es repeteix regularment, es senyala amb el morfema **-ad-** col.locat immediatament després del lexema: **batali**(combatre), **bataladi**(combatre incessantment), **batalado**(combat ininterrompudament), **bataladantoj**(els que combaten sense cesar), etc.

- El «causatiu», que indica que es provoca una acció, s'expressa amb el flexiu **-ig-**: **venigi**(fer venir), **blankigi**(blanquejar), **kontentiga**(satisfactori), **lumigo**(enllumenat).

- El «translatiu», que indica un canvi d'estat, es senyala amb **-ig-**: **blankiĝi** (tornar-se blanc), **kontentiĝi** (acontentar-se), **lumigo**(passar de l'obscuritat a la llum, enllumenament), **edziĝi**(casar-se, l'home), **edziniĝi** (casar-se, la dona).

O, girar (transitiu); 1, fer girar (tr); 2, començar a girar (tr); 3, girar (intr); 4, continuament girar (tr); 5, fer començar a girar (tr.); 6, fer girar (intr); 7, començar a girar (intr); 8, continuament fer girar (tr); 9, fer continuament girar (tr); 10, continuament girar (intr).

L'esquema adjunt situa les principals derivacions d'un verb (O) al voltant de dos eixos (1-3) «causatiu-translatiu» i (2-4) «incoatiu-duratiu».

3.- Els «mots simples».- Pot ser inspirat per l'esquematisme de les llengües filosòfiques, Zamenhof establí nou sèries de cinc morfemes, en cadascuna de les quals, el primer és un morfema simple indefinit i els demés són morfemes derivats amb l'ajut d'una constant inicial característica. Quatre d'aquestes sèries són pronominals i/o adjectivals, i cinc són adverbials.

a) Pronoms-adjectius:

Individualitat	Qualitat	Cosa	Posseïdor
(masc. fem.)		(Neutre)	
Pron./Adj.	Adj.	Pron.	Pron.
Indefinit			
IU	IA	IO	IES
Pr. algú, algun	alguna mena	qualcom	d'algu
Adj. algun	de		
Interrogatiu-			
Relatiu			
KIU	KIA	KIO	KIES
Pr. qui, quin	quina mena	què	de qui, del qual
Adj. el qual	de		
quin			
Demonstratiu			
TIU	TIA	TIO	TIES
Pr. aqueix aquell	tal	això, allò	d'aqueix, d'aquell
Adj. id.			
Col·lectiu			
CIU	ÂIA	ÂIO	ÂIES
Pr. cadascú	cada mena	de tot	de tots
Adj. cada			

Negatiu	NENIA	NENIO	NENIES
NENIU	cap mena de	res	de ningú
pr. ningú			
Adj. cap			

Nota: La sèrie de IU i la de IA agafen la flexió de l'acusatiu i la del plural: **ciuj** = tots. La sèrie de IO únicament agafa la flexió de l'acusatiu. La sèrie de IES és invariable.

- La diferència semàntica entre les sèries IU i IA estriba en que IU indica la identitat i IA la qualitat.

b) Partícules adverbials:

	Quantitat	Lloc	Temps	Causa	Manera
Indefinit	IOM una mica	IE en algun lloc	IAM una vegada	IAL per alguna raó	IEL d'alguna manera
Interrogatiu	KIOM quant	KIE on	KIAM quan	KIAL per què	KIEL com
Demostratiu	TIOM tant	TIE allí	TIAM llavors	TIAL per això	TIEL així
Col·lectiu	ÇIOM tot	ÇIE arreu	ÇIAM sempre	ÇIAL per totes	ÇIEL de totes maneres
Negatiu	NENIOM gens	NENIE enlloc	NENIAM mai	NENIAL per cap raó	NENIEL de cap manera

4. - Derivatiu. - a) Prefixos:

bo-	indica parentiu per matrimoni: bopatrinu = sogra
ge-	indica la unió dels sexes: gepatroj = pares (pare i mare)
dis-	indica la separació, la dispersió: disdoni = distribuir
mal-	indica el contrari: malhonoro = deshonora
mis-	indica un defecte: miskalkuli = fer un error de càlcul
pra-	indica la llunyania temporal: prahistorio = prehistòria
re-	indica la repetició, la reiteració: reveni = regressar
retro-	indica el retrocés: retroiri = retrocedir

b) Determinatius.- Tant poden ser sufixos con infixos: **brun'ul'** et'in'o = una moreneta; però **brun'et'ul'in'o** = una dona lleugera-ment bruna.

-ač- pejoratiu: **ridi** = riure - **ridači** = riure sarcàsticament
 -aj- substantivant: **alta** = alt - **altajo** = una altura (un turó)
 -ar- col.lectiu: **arbo** = arbre - **arbaro** = bosc
 -ec- abstractiu: **bella** = bell - **beleco** = bellesa
 -eg- augmentatiu: **granda** = gran - **grandega** = immens
 -ej- locatiu: **lerni** = aprendre - **lernejo** = escola
 -end- obligatiu: **pagi** = pagar - **pagenda** = pagable (que s'ha de pagar)
 -et- diminutiu: **ridi** = riure - **rideti** = somriure
 -ist- professionalitat: **pano** = pa - **panisto** = flequer
 -obl- multiplicatiu: **du** = dos - **duobla** = doble
 -on- fraccionari: **ses** = sis - **sesono** = sisè (partitiu)
 -op- col.lectiu numèric: **du** = dos - **duope** = de dos en dos
 -ul- personificador: **mensogo** = mentida - **mensogulo** = mentider
 -um- indeterminat: indica una relació qualsevol entre l'arrel i la paraula, i s'usa quan els altres sufixos són insuficients per traduir la idea que es vol expressar: **vento** = vent - **ventumi** = ventar; **akvo** = aigua - **akvumi** = regar.

Existeixen endemés dos modificatius afectuosos, -nj- per al femení i -čj- per al masculí. S'afixen a una de les cinc primeres lletres de la paraula: **patrino** = mare - **panjo** = mama; **patro** = pare - **pačjo** = papa. També es pot dir **patrinjo** i **patročjo**, respectivament.

Dintre dels límits semàntics de cadascun, els derivatius són susceptibles o no de rebre un o varis caracteritzants: **pra'** - **praa** = primitiu; **ge'** - **gea** = mixt; **mal'** - **malo** = el contrari; **mala** = contrari; **male** = contràriament.

D'aquesta manera poden obtenir-se: **ača** = malvat; **ažo** = objecte; **aro** = grup; **eco** = qualitat; **ejo** = lloc; **ege** = molt; **eta** = petit; **ulo** = individu; etc.

La generalització d'aquest procés comporta un desplaçament del morfema en direcció al lexema. Mentre que Zamenhof distingeix generalment el derivatiu -ej- del lexema **lok-**, -eg- de **mult-** i -ec- de **kvalit-**, el costum tendeix a fer-los sinònims, de manera que **ejo** = **loko**, **ege** = **multe** i **eco** = **kvalito**. Tanmateix en nombrosos casos no és el mateix usar-los com a morfema o com a lexema; així, **beleco** (bellesa) no equival de cap manera a **bela eco** (bella qualitat), ni **altajo** (altura, turó) a **alta ažo** (objecte elevat).

5.- Partícules.- a) «Article determinat» la: **la tablo**, **la tablon**, **la tabloj**, **la tablojn**.

b) «Adverbis no derivats». Endemés de les partícules adverbials ja esmentades, podem afegir-hi: **num** = ara, **hondiaŭ** = avui, **tuj** = tot seguit, **jus** = tot just, **hierau** = ahir, **baldaŭ** = aviat, **morgaŭ** = demà, **jam** = ja, **ankoraŭ** = encara,

ne=no, **jes**=sí, **ja**=en veritat, **ec**=àdhuc, **pli**=més, **plej**=el més, **nur**=només, **tre**=molt, **tro**=massa, etc.

c) «Partícula interrogativa-dubiativa» **êu**: **êu vi venas?**=vens?; **rigardu êu li venas**=mira si (ell) ve.

d) «Partícula demostrativa-aproximativa» **êi**: **tiu êi libro**=**êi** **tiu libro**=**tiu libro** **êi**-aquest llibre; **êi vespere**=aquest vespre; **êi jare**=aquest any.

e) «Paraules d'enllaç - Conjuncions de subordinació»: **êar**=perquè; **ke**=que; **ol(pli...ol)**=més...que; **antaù ol**=abans de que; **kvankan**=encara que; **se**=sí; **kvazaù**=com si.

«Preposicions»: **en**=en, dins; **êe**=a casa de, a; **al**=a, vers; **sur**=sobre; **super**=per damunt; **sub**=sota; **apud**=junt a, a prop de; **antaù**=davant, davant de; **post**=darrera, després de; **êirkaò**=al voltant de; **kontraù**=contra; **de**=de; **el**=d'entre; **ekster**=fora de; **inter**=entre; **tra**=a través; **trans**=a l'altra banda de; **jen**=heus ací; **pro**=per causa de; **por**=per a; **pri**=concernent a; **laù**=segons; **anstataù**=en lloc de; **malgraù**=malgrat; **kun**=amb; **per**=per mitjà de; **sen**=sense; **krom**=ultra, a part; **preter**=més enllà de; **po**=a raó de; **da**=de (davant del complement de quantitat o mesura); **je**=posició de sentit indeterminat que s'usa allí on no s'adapten les demés.

«Preposicions-conjuncions»: **dum**=mentre, durant; **gis**=fins.

f) «Interjeccions» **ve!**=ai!; **nu!**=doncs bé!; **ho!**=oh!; **fi!**=ecs!, uix!; **bis!**=una altra vegada!, que es repeteix; **hura!**=hurra!; **hej**=apa!, ànim!; **halt!**=alto!, etc.

Igual que els derivatius, certes partícules poden rebre una caracteritzant: **kial-la kialo**= el perquè; **nun-nuna**=actual; **tro-troa**=excessiu; **êirkaù-êirhaù**=rodejar, envoltar; **per-peri**=servir d'intermediari.

L'ús de la caracteritzant -E, és molt freqüent degut a què és molt còmode i permet aquí convertir les preposicions en adverbis, i els adverbis simples en adverbis derivats; **ne-nee**=negativament; **pli-plie**=endemés; així s'obtenen **êirkaue**=al voltant; **antaue**=per endavant, per avançat; **poste**=seguidament; **kune**=conjuntament; **ene**=interiorment; **ekstere**=exteriorment; **jene**=de la manera següent.

D'aquest mode la llengua corrent arriba a formar adverbis redundants com **nun=nune**, **tuj=tuje**, **tiel=tiële**, **jus=juse**, i sèries doblades rigurosament sinònimes: **sub la tablo**=**sube de la tablo**, **en la domo**=**ene de la domo**, **ekster la domo**=**ekstere de la domo** (cf. català: dintre de/a l'interior, fora de/a l'exterior de).

C) COMBINACIÓ DELS MONEMES.

1.- **Monema i caracteritzants.** - Teòricament qualsevol monema pot combinar-se amb un o varis caracteritzants. Però en la pràctica determinats morfemes no poden fer-ho, per raons únicament semàntiques. Tals són els caracteritzants mateixos, els flexius verbals, i els «mots simples» de les sèries IU, IA, IO. En les següents explicacions no tenim en compte el caracteritzant.

2.- **Combinacions de lexemes (L + L...).** - L'Esperanto els usa en abundància: **okulviro** = ull-vidre = ulleres; **anasiri** = ànec-anar = remenar; **akvoplana** = aigua-ple = ple d'aigua; **sammaniere** = mateix-manera = de la mateixa manera; **dudek** = dos-deu = vint.

Destaquem dues aplicacions particularment interessants d'aquest procediment. La primera, la reduplicació, és un gir poc corrent, però molt expressiu: **fojfoje** = moltes vegades; **plenplena** = ple del tot; **ruĝruĝa suno** = sol purpurí; **tutkata homo** = home cabal, fet i dret. La segona, molt freqüent, consisteix en combinar el verb i el seu complement: **manpreni iun** = encaixar la mà d'algué; **mortbati iun** = batre a mort algué.

3.- **Combinació de morfemes (M + M...).** - **Arigi** = ensamblar, reunir; **iomete** = una miqueta; **neniigi** = anorrear; **aĉulino** = mala dona; **redisiĝinte** = havent-se separat de nou.

4.- **Combinació de lexemes i de morfemes.** - Aquesta és la combinació que més exemples proporciona, a casua de la importància dels derivatius i degut a que el femení està indicat per un morfema. Al costat de la combinació simple (L!M) del tipus **vir-in-o** (dona), hi trobem combinacions complexes:

(L + M)	vir-in-et-o = doneta
L + M + M	blond-ul-in-et-o = dona menuda rosa
L + M + M + M + M:::	man-labor-aj-o = cosa treballada a mà
L__L__M	man-labor-ist-in-o = obrera manual
L + L...M + M	fer-industri-labor-ist-in-o = obrera siderúrgica

5.- **Combinació de morfemes i de lexemes (M... + L... + L).** - a) «Prefix i lexema». - De tots els prefixos derivatius usats, el prefix **mal-** constitueix la més original innovació, ja que serveix per formar tots els contraris: **fiera/MALFIERA**, **juna/maljuna**, **bela/malbela**.

b) «Morfemes distints dels derivatius». - Poden entrar en composició totes les categories de morfemes: **ĉivespere** = aquest vespre; **ĉiopova** = totpoderós; **ekamo** = amor naixent; **fiago** = acció de baixa qualitat moral; **nerevena** = sense retorn; **o-vorto** = substantiu.

Les preposicions acompleteixen una important comesa en la composició,

podent hom distingir dos tipus de combinacions:

- La combinació forma una paraula de nou sentit: **labori** (treballar)-**kunlabori** (col.laborar); **porti**(portar)-**alporti**(aportar);**iri**(anar)-**eniri**(entrar).

- La combinació no forma cap paraula de nou sentit, però expressa un complement circumstancial: **poesperanta agado**=**agado por esperanto** (acció a favor de l'esperanto); **enurba trafiko-trafiko en la urbo** (tràfic urbà); **dummilite**=**dum la milito** (durant la guerra); **surttere**=**sur la tero** (sobre la terra).

6.- **Combinacions mixtes (M... + L + M...).**- **Pli-grand-ig-i**=engrandir; **mal-jun-ul-o**=home vell; **mal-pli-grand-ig-i**=empetitir-se; **en-ter-ig-o**=enterrament; **mal-san-ul-ej-o**=hospital; **ne-pri-zorg-em-ul-o**=home despreocupat; **sen-iluzi-ig-i**=decebre.

Al marge d'aquest tipus tan extés existeixen combinacions mixtes poc usades, com:

L... + M... + L **ital-de-ven-a**=d'origen italià

L + M + L + M **son-el-vok-iv-ec-o**=poder evocador dels sons

LA FRASE.

1.- **Constituents de l'enunciat.**- L'enunciat pot reduir-se a un monema de valor verbal (**ek!**=comencen +) o de forma verbal (lexema + flexiu verbal) que no té subjecte: **diru**=digueu, **pluvias**=plou, **sufiças**=és suficient, **tagiças**=es fa de dia.

El nucli de l'enunciat (predicat) és una forma verbal amb relació a la qual es senyalen les funcions dels constituents; aquests, a excepció dels adverbis no derivats, estan proveïts d'un indicador de funció en l'acusatiu, de vegades conjuntament amb una preposició. En el cas subjecte aquest indicador es confon amb el caracteritzant (-O/-A/-E). Els demés casos, així mateix desprovistos de flexius, s'expressen únicament mitjançant preposicions.

2.- **Congruència interna.**- El nom i l'adjectiu concorden en el nombre i en el cas: **divers-a-j gazet-o-j**, **infan-a-n fantazi-o-n**. La congruència interna serveix per distingir la funció de tipus epítetic (**mi trovis tiun frukton bongustan**=he trobat aquella saborosa fruita), de la funció de tipus atributiu (**mi trovis tiun frukton bongusta**=he trobat s'aborosa aquella fruita).

Quan el subjecte no ve expressat, o quan agafa la forma d'un infinitiu o d'una proposició, l'atribut no acaba en -a sinó en -e: **estas logike konkludi...**=és lògic concloure...

3.- **El cas.**- Hi ha cinc «mots simples» que han conservat un vestigi de genitiu: **ies**=d'algú, **ties**=d'ell, d'ella (cf. alemanyay «dessen»), **kies**=de qui, del qual (cf. alemanyay «wessen»), **ĉies**=de tots, **nenies**=de ningú.

El cas en -n, generalment anomenat acusatiu, abasta de fet una pluralitat de

funcions endemés de l'acusatiu pròpiament dit, o cas de complement de l'objecte directe. Efectivament, les dates s'indiquen en acusatiu, segons la fórmula catalana o alemanya: **(ni havas) la dudek kvinan de aprilo = (en tenim) vint-i-cinc d'abril**; el complement de temps sense preposició: **ĉium matenon** = cada matí; i la mesura: **li estis du metrojn for** = ell estava a dos metres.

En l'expressió del complement de lloc, el cas en **-n** s'oposa a l'absència de desinència com l'il·latí al·l'innexiu: **la kato saltas sur la tablon** significa que el gat salta des d'un lloc indeterminat a sobre de la taula; contràriament, direm: **ĝi saltas sur la tablo** per demostrar que ja estava damunt d'ella. Aquest «acusatiu de direcció» serveix per aclarir l'ambigüitat de certes preposicions de lloc, principalment **en, sur, sub, super**, que tenen ambdós matisos. Igualment el trobem sense preposició després d'un verb de moviment amb un valor d'«aproximatiu»: **mi kuras la lernejon** = jo corro vers l'escola, equival a **mi kuras al la lernejo**.

Hem d'observar que els adverbis de lloc terminats en **-e** agafen la flexió per indicar la direcció: **paŝi antaŭen** = caminar endavant, s'oposa a **paŝi antaŭe** = caminar davant. L'acusatiu indica també la manera: **oni pendigis lin kapon malsupren** = hom l'ha penjat de cap per avall, podria dir-se amb no tanta senzillesa: **oni pendigis lin kun la kapo malsupre**.

També aquí l'acusatiu estalvia una preposició, i Zamenhof autoritza aquest ús en tots els casos en que no s'atenti la claretat. La preposició així alliberada pot prefixar-se al verb, si aquest és transitiu: **ni diskutos la aferon = ni diskutos pri la afero = ni pridiskutos la aferon** = discutirem l'afer.

Finalment, l'esperanto té la possibilitat -de la què, la veritat sigui dita, se'n serveix pocs cops- d'usar l'acusatiu després d'un nom: **la enkondukado en la tuta mondo unu neŭtralan lingvon = de unu neŭtrala lingvo**.

L'acusatiu dona a l'esperanto una gran claretat i una gran flexibilitat. Permet distingir l'epítet de l'atribut (cf. p. 2); facilita l'el·lipsi: allí on es diu «el rebé com si fos un príncep», sense poder precisar si «com si fos un príncep» es refereix al subjecte o al complement, l'esperanto s'adapta de forma distinta en un o altre cas: **li akceptis lin kiel princo** (primer cas), o **li akceptis lin kiel princon** (complement). En conseqüència, en una frase del tipus «estimava el seu fill, el vencedor», el sentit no es presenta a cap confusió segons es digui: **li amis sian filon, tiu venkinto**, o **be li amis sian filon, tiun venkinton**. Per últim, l'acusatiu permet una varietat de construccions apta per proporcionar tots els matisos de la inflexió i de la melodia; més endavant en trobarem exemples.

4.- **Els caracteritzants estructurals -a i -e**. - Les ampliacions de l'enunciat central (sintagmes nominals introduïts per una preposició) poden formar adjectius o adverbis compostos gràcies a les caracteritzants **-a/-e**. Exemple: la circulació per via terrestre es duplica durant l'estiu a l'interior del país.

Traducció literal: **La trafiko per tera vojo duobliĝas dum la somero ene de la lando**.

Estructuració corrent: **La tervoja trafiko duobligas enlande dumsomere.** per una sèrie d'etapes -que no reproduïm- s'arriba a una traducció totalment distinta de la sintaxi catalana, però que en esperanto té tan clara com els seus equivalents anteriors: **Duobligas enlande la dumsomera tervoja trafiko.**

W

5.- **Els substituïts combinatoris.** - Per efectuar un estalvi de l'expressió es poden reemplaçar certs grups per un sol significat; aquesta és la finalitat dels «mots simples»:

- **ies libro** = la llibre de iu = el llibre d'algu

- **neniel sukceso** = sukceso per nenio maniero = no triomfar de cap manera

- **neniom kolera** = tute ne kolera = gens colèric

Nombrosos adverbis terminats en -e substitueixen també complements circumstancials, de conformitat amb el procediment indicat en el paràgraf precedent: **la lastan fojon** = lastfoje; **la pasintan semajnon** = pasintsemajne; en **ia grado** = iagrade; en **tiu kazo** = tiukaze; **ni supozu, ke** = supoze, ke. Aquesta predilecció per l'adverbi s'assimila a una tendència assenyalada anteriorment al parlar de l'ús del caracteritzant -e en les preposicions.

6.- **Els tems compostos.** - Endemés dels tems simples caracteritzats pels flexius verbals i utilitzables per a totes les modalitats de tems (**mi estis** = jo era, fui, he estat, hagués estat), en l'actiu podem formar uns tems compostos semblants als del català. En el passiu aquesta facultat es converteix en una obligació. L'auxiliar és esti (ésser) per a ambdues veus.

Auxiliar	Actiu	Passiu
...estas	} -anta(j) = en trànsit de... -inta(j) = havent... -onta(j) = havent de...	} -ata(j) = essent... -ita(j) = havent estat... -ota(j) = havent d'estar...
...estis		
...estos		
...estus		
...estu		
...esti		

Exemple: **Esti skribanta** = estar escrivint; **mi estas skribinta** = jo he escrit; **mi estis skribinta** = jo havia escrit; **mi estas skribonta** = jo he d'escrivir; **la letero estis skribata** = la lletra estava essent escrita; **la letero estis skribita** = la lletra havia estat escrita.

7.- **L'aspecte.** - La precedent observació demostra que els tems compostos estan units a l'expressió de l'aspecte. Per altra banda, hem vist que també existeix un aspecte incoatiu, duratiu, causatiu i translatiu. L'aspecte és tan nominal com verbal. Al costat de **sanigi**(curar), **saniga**(curatiu) representa per a la memòria una economia intel·ligent, quan sabem que el català expressa amb lexemes distints els diferents aspectes d'un mateix lexema esperanto, o contra-

riament els confon en perjudici de l'exactitud: la curació, per exemple, és al mateix temps l'operació del metge (**resanigo**) i el canvi d'estat del malalt (**resanigo**). Des del punt de vista purament sintàctic el maneig de l'aspecte evita moltes de les complicacions inherents a les llengües naturals.

Exemple: **Mi havas celon, kiun mi povas atingi, nur ekriciginte = tinc una fita que podré aconseguir, només quan hagi començat a enriquir-me.**

8.- **Transitivitat.** - La transitivitat no es limita al verb. Qualsevol categoria és susceptible de rebre una construcció transitiva. Així, al costat de l'esquema verb-objecte directe (**enkonduki esperanton = introduir l'esperanto**), trobarem: -nom + objecte directe: **enkonduko esperanton = enkonduko de esperanto = introducció de l'esperanto.**

- adjectiu + objecte directe: **inda je atento = digne d'atenció.**

- adverbi + objecte directe: **rilate la aferon = en relació a l'afer.**

Un lexema transitiu es converteix en intransitiu mitjançant la sufixació del morfema -IG-: **fini = acabar** (transitiu): **finigi = acabar-se**; **fino = fi** (com en «posar fi a una cosa»); **finigo = fi** (com en «arribar a la seva fi»): **komenci = començar** (transitiu); **komencigi = començar** (intransitiu).

Un lexema intransitiu es converteix en transitiu mitjançant la sufixació del morfema -IG-: **ĉesi = cessar** (intransitiu); **ĉesigi = cessar** (transitiu) = **suspendre**; **ĉeso = acció de detenir-se**; **ĉesigo = acció de detenir**; **daŭri = durar**; **daŭrigi = continuar** (transitiu).

9.- **EL POSSESIU REFLEXIU.** - L'adjectiu i pronom **sia**, derivat del pronom **si** (si, se), remet al subjecte de la proposició en la qual si troba. «El germà diu a la seva germana que el seu pare li demana que llegeixi el seu llibre pensant en el seu exàmen» **0 La frato diras al sia fratino** (es tracta de la germana en el seu exàmen). 9.- **El possessiu reflexiu.** - L'adjectiu i pronom **sia**, derivat del pronom **si** (si, se), remet el subjecte de la proposició en la qual es troba. «El germà diu a la seva germana que el seu pare li demana que llegeixi el seu llibre pensant en el seu exàmen» = **La frato diras al sia fratino** (es tracta de la germana del subjecte; en qualsevol altre cas diríem **lia** si el posseïdor fos masculí, **ŝia** si fos femení, i **ĝia** si fos neutre). **ke ilia patro (sia no s'usa davant del subjecte) petas ŝin (ŝin si «li» representa a la germana, però lin si representa al germà) legi sian libron (sian remet al subjecte de legi, qualsevol que aquest sigui; usariem lian si es tractés del llibre del pare) pensante pri sia ekzameno.**

10.- **Negació i interrogació.** - La negació s'expressa uniformement mitjançant **NE**:

Ni ne entreprenas = nosaltres no emprenem; ne multe = no molt; nefera metalo = metall no fèrric; nekredebla = increïble; nesana = malaltís.

La interrogació s'introdueix amb **Cu** en tots els casos en què no va introduïda amb un «mot simple» amb la inicial **K**:-

Cu vi venas? = vens?; però de kie vi venas? = d'on vens? Aquesta partícula

VILANOVA I LA GELTRÚ: BRESSOL DE L'ESPERANTO A CATALUNYA

Secció d'esperanto

En el llarg camí de la història de la humanitat, hi ha hagut gairebé un miler d'intents d'aconseguir una llengua internacional. Les causes sempre estan al voltant de les idees de pau i unió fraternal entre els homes. En el segle XIX és evident que es produeix un canvi qualitatiu: la Revolució Industrial, la Primera i la Segona Internacionals, etc., etc. Els ideals de justícia, igualtat, fraternitat, etc., aconsegueixen unes cotes d'expressió impressionants a través tant de la filosofia, de la teoria política, de les ciències socials com de la teoria econòmica, etc. No es estrany doncs que aquesta situació d'ebullició d'idees democràtiques, aquest «brou de cultiu», catalitzi també un dels tants projectes de comunicació lingüística internacional. Naturalment que l'acumulació històrica també hi juga un paper fonamental i malgrat que pel que fa a l'Esperanto en concret, la nostra presència a la societat és ben novella, pel que fa al seu objecte de llengua internacional som uns dels més vells, doncs textos tant antics com la Bíblia, l'antiga filosofia persa, escriptors, filòsofs i gramàtics grecs i romans ja tracten aquest tema amb prou interès.

No va ser el 1884, sinó tres anys més tard, quan aparegué la primera gramàtica d'Esperanto per a russo-parlants i a partir d'ací, del 1887, proliferaren en molt diverses llengües.

Les notícies que tenim respecte a Vilanova i la Geltrú, són de que la nostra vila fou pionera en aquest afer al nostre país. Creiem que no gaire després del 1887 hi hagueren esperantistes a casa nostra, doncs això ens ho fa suposar les dades que coneixem i que de forma cronològica exposem a continuació:

- En el Museu d'Esperanto de Sant Pau d'Ordal hi ha una postal dirigida al qui fins avui sembla fou el primer esperantista català, Josep Vidal i Llopart, datada el 8-2-99 i enviada des de Portugal, el text de la qual diu: «Us escric per dir-vos que les meves ocupacions no em permeten acomplir la vostra petició,

té valor subordinat (**mi ne scias, ĉu li venas** = no sé si ell ve) i coordinant (**ĉu por vivo, ĉu por morto** = ja sigui per la vida, ja sigui per la mort).

11.- **Ordre de les paraules.** - Gràcies al seu acusatiu i als seus flexius, l'esperantista tolera una gran llibertat de construcció:

La de vi montrita vojo = la vojo montrita de vi = el camí mostrat per vosaltres
La sola, unu fojon por ĉiam deviga por ĉiuj esperantistoj fumsamento = «l'únic, una vegada per sempre obligatori per a tots els esperantistes fonament» = l'únic fonament, obligatori d'una vegada per totes per a tots els esperantistes.

Correntment l'epítet es col·loca abans del nom, el subjecte abans del verb, els complements després, i l'adverbi davant de la paraula a la que «modifica»:
tio estas ne bona sed benega = això no és bo, sinó boníssim; **ankaŭ li venis** = també ell vingué; **li ankoraŭ ne alvenis** = ell encara no ha arribat. Per això és pel que sovint es col·loca entre el subjecte i el verb; **li senfine laboras** = ell treballa infinitament. Fora d'això no existeix cap regla obligatòria, sinó la regla de la claretat, la qual condemna qualsevol construcció susceptible de complicar o de fer la idea poc clara.

12.- **Les subordinades unides al predicat**, és a dir, en funció primària, poden classificar-se en proposicions-subjecte, completives i circumstancials, corresponent aproximadament als casos:

- **O estas bone, ke li revenis = lia reveno estas bona** = és bo que hagi regressat.

- **O-N ni esperu, ke li revenos** = ni esperu lian revenon × **esperem que regressarà**
-... **O mi jogas, ĉar li revenis = mi ĝojas pro lia reveno** = estic joïós puix que ha regressat.

Les subordinades unides a un element de l'enunciat que no sigui el predicat, és a dir, en funció secundària, es presenten mitjançant conjuntives introduïdes per **se** (si). **kvankam** (encara que), etc., i relatives introduïdes pels «mots simples». En aquest últim cas l'antecedent pot ser un nom o un pronom però també un element adverbial; el relatiu unit així al predicat de l'enunciat equival a una subordinació circumstancial:

Li estas tiel granda, kiel vi (estas granda) = ell és tan alt com vós.

Li alvenis tiam, kiam ni foriris = ell arribi quan nosaltres marxàvem.

L'emprament dels modes i dels temps es desprèn de la seva definició. Així trobem el volitiu (irreal) després de **por ke** (per a què), però l'indicatiu després de **kvankam** (encara que) i **timante ke** (per por de que). Trobem el potencial després d'un **se** hipotètic (suposició fictícia), l'indicatiu després d'un **se** eventual, i el volitiu per indicar l'obligació.

Se mi povus, mi venus = si pogués, vindria

Se mi povos, mi venos = si puc, vindré.

Se ni komparu lin kun... = si el comparem amb ...

Possiblement algun altre col·lega portugués podrà satisfer el vostre desig. Sempre vostre amic i servidor. Honorato (cognom il·legible) (data) 8-II-99. (destinatari) Senyor José Vidal Llopart - Villanueva Geltrú; Agua 24. Barcelona -Hespanha.

- L'«Enciklopedio de Esperanto», pàgina 216, volum primer, diu: «Ell (Josep Vidal Llopart) fundà un cercle esperantista en el seu lloc de naixement, on va morir el 1905, havent cedit la seva biblioteca esperantista a la Biblioteca-Museu Balaguer d'aquesta localitat.

- La revista «Kataluna Esperantisto» (1910-1936) òrgan oficial de la «Kataluna Esperantista Federacio» (1910-1939) conté les següents informacions a les pàgines 586 i 587, signades per Teresa Rosell, secretària del comitè del grup esperantista vilanoví «Laboro Esperanta».

- 1905.- 30 d'abril.- Morí el Sr. Josep Vidal i Llopart, el primer esperantista de Vilanova i la Geltrú. Hom conserva la seva biblioteca esperantista a la Biblioteca-Museu Balaguer.

1 de setembre.- El Sr. Francesc Mestres inaugura a casa seva un curs privat d'Esperanto. Foren els primers estudiants vilanovins de la llengua de Zamenhof els treballadors Srs. Angel Capitan, Josep Garcia i Isidre Fusté.

1907.- 29 de gener.- Reunió d'alguns esperantistes al Centre Català. Hom decideix la creació d'un grup i l'obertura de cursos.

2 de febrer.- Primer article sobre l'Esperanto del Sr. F. Mestres publicat per la revista catalana de Vilanova i la Geltrú, Costa de Ponent.

16 de febrer.- Apareix a la revista catalana de Vilanova i la Geltrú, Costa de Ponent, la primera impressió esperantista. La revista s'imprimeix a la reputada firma Oliva i Cia.

24 de febrer.- Fundació del grup «Laboro Esperanta». El Sr. F. Mestres és nomenat president.

28 de juliol.- Primera conferència sobre Esperanto a Vilanova i la Geltrú donada pel Sr. Rosals al Centre Català.

4 d'agost.- Per primera vegada a Espanya hom concedeix un premi monetari a una obra esperantista. El Dr. Bremon Masgrau guanya en el Concurs Literari i Científic de l'Ateneu Vilanoví el premi concedit per alguns esperantistes, amb la seva traducció del poema de Verdaguer, La Cegueta.

1 d'octubre.- El Sr. Mestres inaugura un curs d'Esperanto a l'Ateneu Vilanoví.

2 d'octubre.- Important inauguració de cursos d'Esperanto a la societat coral La Unió Vilanovina. Parlaments a càrrec dels Srs. Mestres, Vadull i Galceran.

9 de novembre.- Conferència pública del Sr. Rosals a l'Ateneu Vilanoví sobre Esperanto.

26 de desembre.- Conferència del Sr. Victor Oliva en el grup L.E. («Laboro Esperanta») sobre el tema «La Gramàtica, eiximent de la Civilització».

28 de desembre.- Les senyores assistents al primer curs d'Esperanto han

regalat un bellíssim estendard a la societat L.E.

1908.- 19 de març.- Excursió de propaganda a Sitges organitzada pel grup L.E. amb assistència del Sr. Rosals, de Barcelona, i el Sr. Robreño, de Vilafranca del Penedès.

13 d'abril.- El diari «Diario de Villanueva y Geltrú» obra una secció esperantista setmanal a les seves pàgines.

19 de setembre.- S'inauguren els «Diumenges Esperantistes» a la Societat L.E.

1909.- 23 de gener.- Hom nomena president de L.E. el Sr. Josep Escofet.

29 de juny.- Primer cercavila de l'estendard del grup L.E. per la vila, portat pel Sr. Mestres, en la festa popular amb la que Vilanova honorà l'eminent escriptor Guimerà.

15 d'octubre.- El Sr. Josep Escofet començà un curs de la nostra llengua a l'Ateneu Vilanoví.

1909.- 5 d'agost.- Per primera vegada a Catalunya són premiats els estudiants d'un curs d'Esperanto en una reunió pública i solemne, en la qual els Srs. Alcalde, President de l'Ateneu Vilanoví i Mestres, fan parlaments sobre el nostre afer.

Obertura d'una exposició de postals esperantistes ubicada en el local del grup L.E. Hom aconsegueix aplegar un miler de les més diverses postals.

8 d'agost.- L'editor de Barcelona, B. Baxarias publica a la col·lecció «De tots colors», «Un retrat», traducció catalana del drama «Portreto» escrit originalment en Esperanto per Nadia Kolovrat, la qual traductora és la nostra convidada Eulàlia Rosell. «Un retrat» és la primera traducció catalana d'una obra esperantista.

14 d'agost.- Apat íntim a L.E. organitzat pels esperantistes vilanovins en honor de la Srta. Eulàlia Rosell, en ocasió de l'edició d'«Un retrat».

3 d'octubre.- La Srta. Teresa Rosell comença un curs d'Esperanto i un de gramàtica catalana al local de L.E.

15 de desembre.- «Laboro Esprenata» decideix afiliar-se a la K.E.F. («Kataluna Esperanto-Federacio»).

El desenvolupament esperantista, mostrat en aquesta crònica fins el 1910, continuà «in crescendo» i així es produeix el punt culminant del que en podríem dir la primera etapa de l'esperantisme vilanoví, amb la celebració del VI Congrés de la Federació Catalana d'Esperantistes (F.C. d'E.) els dies 16, 17 i 18 d'octubre de 1915.

Segons cròniques de l'època, el Congrés dou molt important:

El Comitè d'Honor el componien: L'Excel·lentíssim Sr. Prat de la Riba, president de la Mancomunitat de Catalunya i de la Diputació Provincial de Barcelona. Els Excel·lentíssims Srs.: Joan Branquer, batlle; Josep Bertran i Musitu, diputat parlamentari; Pau Alegre, Josep Mª Bassols, Joaquim Jansana, Eduard Micó, diputats provincials, Rafael Rubió, jutge; Maximilià Soler, comandant militar; Jacint Pugès, rector; Francesc Ferrer, president del

Museu-Biblioteca Balaguer; els presidents de: Foment del Treball, Centre Democràtic Federalista, Centre Catòlic i Ateneu; Sr. Josep Soler, director del «Diario de Villanueva y Geltrú».

El Comitè organitzador fou el següent: Sr. Josep Escofet, president; Sr. Francesc Suñé, vicepresident; Sr. Gustau Galceran, secretari; Sr. Daniel Martí, vicesecretari; Sr. Magí Soler, finances; Srtes. Teresa i Eulàlia Rosell; Srs. Manuel Mas, Laureà Codina, Jaume Fort, Pere Pascual, vocals.

Dia 16 a 2/4 de 10 de la nit. - Recepció oficial dels congressistes a l'Ajuntament amb discurs eloqüentíssim del batlle Sr. Braquer.

Sessió inaugural a l'Ateneu presidida pel batlle, el coronel Sr. Soler, el diputat provincial Sr. Alegre, el president de la F.C. d'E. Sr. Balcells i d'altres. «...ple de gom a gom el saló d'actes de l'Ateneu, s'aixecà a parlar el batlle...».

Inauguració de l'Exposició universal esperantista a la planta baixa de l'Ateneu i vi d'honor que en nom dels obsequiats agrai el poeta Josep Grau i Casas.

Dia 17. - Sermó en Esperanto a càrrec del Dr. Coll, a la missa celebrada a les 8 del matí a l'església de Sant Anton, per l'esperantista Mn. Planas.

Secció de treball presidida pel Sr. Marià Batllés Beltran de Lis, delegat regi d'Instrucció pública de Barcelona i degà de la Facultat de Medicina, que assisteix al Congrés en representació del ministre d'Instrucció pública.

Un dels punts de l'ordre del dia era: «Projecte de Confederació Ibèrica Esperantista», en el que hi intervingueren representants d'un grapat de regions espanyoles. «...a proposta dels madrilenys s'acceptà canviar el nom d'«Ibèrica» per «Espanyola» en vista de que els portuguesos no volen adherir-s'hi perquè a llur nació es titlla de separatisme qualsevol intent d'unir-se a quelcom d'Espanya».

La Federació Basca ha proposat que s'accepti la revista «Kataluna Esperantisto» com a òrgan oficial de la Confederació.

El Congrés acordà enviar un missatge de salutació a en Frederic Pujalà i Vallés, esperantista exiliat a París per causa de la seva lluita catalanista.

Reunions per seccions. La Lliga Catòlica d'Esperantistes es reuneix en el Centre Catòlic.

A la una, àpat oficial al saló d'actes del Foment, presidit pel delegat del ministre Sr. Batllés i Beltran de Lis, acompanyant-lo en la presidència les autoritats civils i militars de Vilanova, els diputats provincials pel districte, el diputat a Corts Sr. Macià, el Consell Directiu de la F.C. d'E. i l'eximí poeta Morea.

El Dr. Bremon Masgrau brinda per Vilanova i les autoritats. En Willy Sedergerber, suís, brinda per la pau entre els pobles. En Maras, de Bohemia, elogia la tasca dels catalans en pro de l'Esperanto. En Mäyner, advocat i regidor de l'Ajuntament de Saragossa, aixeca la copa en honor de la terra catalana.

A 2/4 de 5 de la tarda, celebració dels Jocs Florals Internacionals, en l'espaiós teatre «El Bosque», on era inútil cercar-hi una localitat. Tot, fins els corredors estaven plens d'espectadors.

Adjudicada la Flor Natural a en Josep Grau i Casas, de Barcelona, «procla-

mà Regina de la Festa a la distingida damisela Na Julia de Andrés i Morera que acompanyada de les molt belles senyorettes de l'aristocràcia vilanovina Na Teresa Escofet, Na Carme Gumà, Na Montserrat Ventosa, Na Maria Castany, Na Josepa i N. Encarnació Pascual, N'Elvira Viñals, Na Joana Bielza i N'Antònia Ricart, i les no menys simpàtiques Maria i Josepa Macià, filles del diputat a Corts per Borges Blanques, passar a ocupar la presidència, donant als autors premiats la recompensa adjudicada a llurs composicions».

Entre els autors premiats trobem: Josep Graum Artur Domenech, Artur Torné, Pere Navàs, Josep Pascual i Armengol Serradell, de Barcelona; Marià Solà, de Tarrassa; Francesc Pirri i bruno Nigliormi de Venezia; Humbert Toschi, de Bologna; Maria Hankel, de Dresden i Willy Sedergerber, de Zurich.

Hi troberem tretze premis a tenes extraordinaris, atorgats per: L'Ateneu de Vilanova i la Geltrú, Laboro Esperanta, Centre Democràtica Federalista, Batlle de Vilanova i la Geltrú, Sr. Josep Bertran i Musitu, Sr. Eduard Micó, Sr. Antoni Jansana, Sr. Josep Mª Bassols, Sr. Pau Alegre i Batet, Biblioteca-Museu Balaguer, Semo (A.E.P.), Sr. Joan Amades i Lliga Catalana d'Esperantistes Catòlics.

La composició del jurat fou el següent: Dr. Josep Casanovas, President; Gustau Galceran; Josep Rosselló; Alfons Sabadell; Josep Ventura; Estanislau Pellicer, secretari.

A la nit tingué lloc un ball en honor dels congressistes a la societat «Foment».

Dia 18. - Visites a l'Escola Industrial, al Museu-Biblioteca Balaguer «...re-sistint-nos a ressenyar-la... per ser un lloc visitat amb molta freqüència».

L'assistència al Congrés fou d'uns 400 esperantistes forasters.

En el programa publicat a la revista «Kataluna Esperantisto» hi trobem la ressenya d'hotels i restaurants: Restaurant de l'Estació, Hotel «Fonda Española», Hotel «Fonda del Comerç», Hotel Vila amb les filials: «Restaurant dels Xalets» i «La Gran Peña», amb preus d'una a tres ptes., i amb rebaixes per a grups. També s'hi inclou la taula d'horaris dels trens de Barcelona a Vilanova i viceversa amb durades de trajecte des d'1h. 9' a 1h. 40' en la vinguda i d'1h. 4' a 2h. 12' en l'anada.

Amb aquest escairí comunicat volem retre el nostre més humil homenatge a la Institució Balagueriana i al seu fundador Victor Balaguer en les vigílies de la celebració del centenari de la Fundació, i també afirmar el nostre ferm propòsit de continuar la investigació dels inicis de l'Esperantisme a Vilanova i la Geltrú, i principalment pel que fa al llegat (que encara no hem localitzat) del nostre compatriota Josep Vidal i Llopart, pioner de l'Esperantisme a casa nostra.

EL REGLAMENT I EL CATALEG DE L'EXPOSICIÓ REGIONAL DE VILANOVA I LA GELTRÚ 1882

Per Angel Olivé i Gatell

LA CRIDA

Davant de l'esdeveniment de la inauguració del ferrocarril que havia de donar sortida a Vilanova de l'aïllament en que es trobava per la seva dificultat d'accés, es veia la necessitat de mostrar els productes que podrien ser objecte de transport, donada la situació privilegiada que ocuparia destinada a unir les tres capitals Barcelona, Tarragona i Lleida.

Mentre Vilanova es preparava a celebrar-ho solemnement, invità a participar-hi tots els pobles del districte de Barcelona, Sant Feliu de Llobregat, Vendrell i Valls, mitjançant una Exposició Regional dels productes agrícols, industrials i artístics procedents dels pobles directament favorescuts pel ferrocarril, tot el qual ajudaria al desenvolupament gràcies a les notícies que els hi proporcionaria l'Exposició i els mitjans de comunicació que la via fèrria havia d'establir. Ensems, l'Exposició revelaria l'estat de cultura d'aquelles comarques i seria un punt de partida pel seu desenvolupament.

A tal fi, el 8 de novembre de 1880, la Junta encarregada de dur a terme l'Exposició Regional va fer una crida als partits judicials citats abans, fixant la inauguració pel dia 20 de maig de 1881, tot anunciant que properament publicaria les bases particulars per els expositors.

En aquesta primera junta hi figuraven entre altres, Josep Ferrer i Vidal com a President Honorari; Josep A. Benach, President; Eduard Llanas i Teodor Creus, Vice-Presidents, actuant de Secretari, Francesc Ferrer i Ferret.

EL REGLAMENT

Es va publicar a finals de l'any 1881, concretament l'1 de desembre i anunciava que la inauguració es preveia començar-la el 2 de maig de 1882 fins el 30 de juny, poguent-se prorrogar el plaç. En realitat obrí les portes el 28 de maig i

la Junta estimà, després, el seu tancament el 30 d'octubre, acabant-se, en canvi, el 26 de novembre de 1882.

La Junta quedà constituïda així:

President, Eduard Llanas. Vice-Presidents, Teodor Creus i Francesc Ferrer i Ferret. Vocals, Manuel Carreras, Ricart Marqués, Josep Baró, Emili Comas, Fèlix C. Puig, Eugeni Poulet, Enric Santacana, Joan Roig i Serra; Heribert Gener, Josep A. Milà, Paulí Solà, Manuel Tomàs, Demetri Galceran, Josep Sugrañes, Josep Juncosa, Bonaventura Sans, actuant de Secretari, Enric Puig i Frederic Vidal.

En el Reglament s'admetia que l'expositor que vulgués vendre algun dels objectes exposats, havia de col·locar al damunt d'aquell, un rètol o tarja que digués «es ven» i el seu preu; que es tenia que substituir per un altre que digués «venut» quan així ho fos, havent de comunicar a la Secretaria de la Junta, el nom del comprador. No obstant, els objectes venuts no podrien treure's fins després d'acabada l'Exposició.

En el cas de volguer vendre, dintre de l'Exposició, objectes semblants als exposats, havia d'abonar-se una quota mòdica pel lloc que ocupaven.

Es preveïen premis dels productes que ho mereïessin, a criteri d'un Jurat nomenat per la Junta directiva per cada una de les Seccions de l'Exposició, compostat cada Jurat de 5, 7 ó 9 individus.

Els premis consistiren en medalles de bronze i mencions honorífiques.

Establia una classificació de productes en 5 Seccions, amb un total de 16 Grups. Cada Grup, a la vegada, estava dividit en classes.

Les Seccions eren aquestes:

- 1ª Ciències, arts liberals i mecàniques.
- 2ª Agricultura i Ramaderia.
- 3ª Indústria.
- 4ª Minerals i productes químics.
- 5ª Arts retrospectives.

La Junta quedava obligada a publicar un Catàleg en el que es figurés el nom dels expositors i els objectes exposats.

DOCUMENT SOBRE EL COMPROMÍS DE LA PUBLICACIÓ DEL CATELEG

A tal efecte, hem trobat a l'Arxiu de la Biblioteca-Museu Balaguer, en el lligall-carpeta Sig. 23574 «Documentos de la Exposición Regional de Villanueva y Geltrú (1882)», la Concessió de la publicació del Catàleg en forma d'Escriptura privada entre la Junta directiva i els Srs. Agramunt de Barcelona.

El document que conté el conveni diu així:

«En la villa de Villanueva y Geltrú, á los veiente y cinco de Abril de mil ochocientos ochenta y dos.

Sébase por esta privada Escritura que entre la Junta Directiva de la Exposición Regional de esta villa y los Sres. Agramunt y Compañía, de Barcelona, se ha convenido lo que sigue:

Primero. La Junta Directiva concede a los Sres. Agramunt y C^a. la privativa de imprimir y publicar el **Catálogo de Expositores y Productos** que figuran en la Exposición, intercalando y adicionando en él los anuncios que tengan a bien y que no desdigan del carácter que corresponde a una publicación de semejante índole.

Segundo. Los Sres. Agramunt y Compañía imprimirán por su cuenta el expresado **Catálogo** y entregarán a la Junta **doscientos** ejemplares del mismo y **quinientas pesetas** en metálico.

Tercero. La venta de los ejemplares del **Catálogo** se efectuará en la taquilla de la Exposición y por los encargados de la misma taquilla, sin que por ello deban abonar cantidad alguna dichos señores Agramunt y C^a. Con el producto de los primeros ejemplares que se vendan se hará pago a la Junta de las dichas **quinientas pesetas**, quedando obligados los Dres. Agramunt y C^a. a suplir el déficit que acaso resultare, si por cualquier evento no se vendiesen suficientes ejemplares para formar aquella suma.

Cuarto. Si los Sres. Agramunt y C^a. quisiesen expender gratis a los visitantes los ejemplares del **Catálogo** podrán hacerlo; pero dejando antes satisfechas las **quinientas pesetas** y los **doscientos** ejemplares.

Y para que conste se firma el presente por duplicado, queriendo que aunque privado tenga este Contrato los mismos efectos que si fuese público».

Hi ha les següents signatures:

«Eduardo Llanas, Escolapio», «El Vice-Secretario, Federico Vidal Ferrer» i la de «J.B. Agramunt» acompanyada d'un segell que diu: «J.B. Agramunt y C^a, Abril, 26, 1882, Barcelona».

*En la villa de Villanueva y
Geltrú, a los veinte y cinco de
Abril de mil ochocientos ochenta
y dos.*

Se pase por esta privada E. Secretaria
que entre la Junta Directiva de la
Exposición Regional de esta villa y
los Ches. e Agrarum y. Compañia, de
Barcelona, se ha convenido lo que
sigue:

consta se firma el presente por duplicado,
queriendo que aunque privado tenga este
Carácter los mismos efectos que si fuese
público

Edardo Lanas E.^a

El Vice-Secretario

Federico Vidal Ferrer

F. Vidal Ferrer

EL CATALEG DEL'EXPOSICIÓ REGIONAL DE VILANOVA I LA GELTRÚ

«de los expositores que han tomado parte en la misma y objetos que respectivamente han expuesto».

Comença amb un plànol desplegable, molt esquemàtic o simple, del local i departaments en que estava dividida l'Exposició.

Segueixen unes «Advertencias», dues.

La 1ª diu que la necessitat d'harmonitzar la distribució donada al local de l'Exposició quan era impossible saber el nombre d'expositors de cada secció, grup i classe que concurririen i l'espai que ocuparien els seus productes, amb el nombre que han concorregut i l'espai que han ocupat les seves respectives instal·lacions, ha fet que la col·locació dels productes exposats no s'hagi pogut seguir el mètode rigorós que s'havia adoptat al fer la classificació que acompanya el reglament, i que, pel contrari, s'ha degut de distribuir en departaments diferents, els objectes perteneixents a uns mateixos grups i seccions.

No havent estat possible, doncs, poguer seguir l'ordre de departaments per a consignar reunits els productes exposats, pertanyents a cada secció, grup i classe, s'ha preferit seguir el que aquests guarden a l'expressada classificació, indicant al marge els respectius departaments en que es troba col·locat cadascun.

Per tant, les xifres romanes que conté la columna exterior o de la dreta, estan relacionades amb les que té el plànol del local que es troba al davant del catàleg.

La 2ª advertència és per indicar que l'índole especial dels objectes de pintura i escultura exposats, ha fet considerar convenient emprar per ells, una numeració correlativa, separada o independent de les demés.

El contingut del Catàleg estava dividit així:

SECCIÓ PRIMERA.- CIÈNCIES LIBERALS I MECANQUES

GRUP 1er.

Classe única. Memòries i escrits originals sobre ciències i lletres.

GRUP 2on.

Classe primera. Material de les ciències i per a l'ensenyament de les mateixes.

GRUP 3er.

Classe primera. Pintura a l'oli, al pastel, aquarel·la, dibuix, etc.

Classe segona. Escultura.

Classe tercera. Arquitectura: projectes i còpies de monuments, estudis i detalls, etc.

Classe quarta. Gravats en metall, en fusta, en pedra litogràfica.

Classe cinquena. Dibuixos, models per a decoració d'edificis.

Classe sisena. Treballs cal·ligràfics.

Classe setima. Fotografia sobre paper, cristall i tot el que amb ella es relaciona.

Classe vuitena. Impremta i llibreria: models de tipografia, litografia, cromolitografia, heliografia: col·leccions, enquadernacions.

GRUP 4art.

Classe primera. Màquines, aparells i material per a les belles arts i les seves aplicacions.- Instruments de música.

Classe segona. Materials per a construcció d'obres.

SECCIÓ SEGONA.- AGRICULTURA I RAMADERIA

GRUP 5è

Classe primera. Blat, ordi, morenc, etc, en grà o pulveritzats, midò, fècula, etc.

Classe segona. Llegums, tubèrculs, farratges, etc.

Classe tercera. Llí, cànem, sedes, gomes, etc.

Classe quarta. Garrofes, ametlles, avellanes, enous, etc.

Classe cinquena. Fustes, llenyes, barretes, carbons vegetals, etc.

GRUP 6è.

Classe primera. Vins, vinagres, iaguardents, esperits, olis, etc.

Classe tercera. Embotits i conserves.

GRUP 7è.

Classe segona. Porcs, conill, aus, etc.

GRUP 8è.

Classe única. Adobs i material de conreu; eines i útils; màquines agrícoles, bombes, premses, etc.

SECCIÓ TERCERA.- INDÚSTRIA

GRUP 9è

Classe primera. Filatures i teixits de cotó, lli i cànem.

Classe segona. Sedes i mescles.

Classe tercera. Teixits de llana.

Classe quarta. Galons i cintes de totes classes.

Classe cinquena. Xarxes per a caça i pesca.

GRUP 10

Classe primera. Treballs al croxet, encaixos, brodats, flors artificials.

Classe segona. Articles de mitja i objectes de punt.

Classe tercera. Sastreteria, camiseria, modisteria, cotilles, etc.

Classe quarta. Bastons, paraigües, ombrel·les, ventalls, etc.

Classe sisena. Barrets i gorres de totes classes.

Classe setena. Papers, cartons i cartolines.

GRUP 11

Classe primera. Ampolles, vidres plans, acanalats, esmerilats, tallats, etc.

Classe segona. Gerros, objectes de terrissa, mosaics i paviments, articles de terra refractària.

Classe tercera. Pisa i porcellana.

Classe quarta. Objectes de marbre, pedres de totes classes per a decoracions i guarniments. Pedres artificials.

GRUP 12

Classe segona. Ebanisteria, fusteria i bótes.

Classe tercera. Màquines i útils per a treballar la fusta.

Classe quarta. Objectes de palla, bargalló, canya, espart, etc.

GRUP 13

Classe primera. Màquines i aparells de mecànica en general. Material per a ferrocarrils.

Classe segona. Màquines per a cosir, eines de cuir, aparells quirúrgics, etc.

Classe tercera. Treballs dels metalls per la fusió, fils metàl·lics.

Classe quarta. Ferreria i serraleria, caixes fortes, llits de ferro, armes blanques i de foc, etc.

Classe cinquena. Objectes de llaune, zinc, plom i estany. Aparells per a tota classe d'enllumenat. Tuberies de totes classes.

Classe sisena. Argenteria i rellotgeria.

GRUP 14

Classe primera. Botons de tota mena.

Classe segona. Cuiros, cordes, llissos, pintes per a la fabricació, calçat i objectes de goma.

Classe tercera. Objectes de baster, calçat.

Classe quarta. Objectes d'ivori, banya, conxa i quincalla.

Classe cinquena. Sabons comuns i fins, perfumeria.

Classe sisena. Dolços i conserves, xoxolates, sèmoles i pastes per a sopa, objectes de cera.

Classe setena. Fòsfors, pólvora, dinamita.

SECCIÓ QUARTA.- MINERALS I PRODUCTES QUÍMICS

GRUP 15

Classe primera. Minerals de tota mena.

Classe sisena. Àcids, bases, sals, etc.

Classe setena. Productes farmacèutics.

Classe vuitena. Aparells emprats en els laboratoris químics i farmacèutics.

Classe novena. Productes químics d'altres classes.

SECCIÓ CINQUENA.- ARTS INDUSTRIALS RETROSPECTIVES

GRUP 16

Classe única. Col·leccions numismàtica, arqueològiques, etc. Quadres i mobles antics. Tapisseries. Llibres i manuscrits notables.

Referent al Grup 3er, Classe Primera, de la Secció Primera, **Pintura a l'oli, al pastel, aquarel·la, dibuix, etc.** trobem en el Catàleg que dels 194 quadres, de Vilanova se'n presentaren 23 que significa un 12%. De Sitges, 10, que suposa un 5%.

El promig de quadres per artista, fou d'uns 2 pels vilanovins, mentre que pels sitgetans, 3.

Quant al nombre d'artistes locals en relació a la totalitat de 73 els vilanovins foren 13 (quasi un 18%) i els sitgetans 3 (el 4%).

Els pintors vilanovins foren:

Gristòfol Montserrat	amb 2 quadres
Joan Ferrer Miró	amb 4 quadres
Joan Llaverias	amb 1 quadre
Josep Juncosa	amb 2 quadres
Llorenç de Cabanyes	amb 1 quadre
Gaspar Miró	amb 2 quadres
Joan Milà	amb 1 quadre
Josep Verdú	amb 1 quadre
Manuel Cusí	amb 2 quadres
Alfons Viñals	amb 3 quadres
Ginés Capdevila	amb 2 quadres
Emili Viñals	amb 1 quadre
Manuel Creus	amb 1 quadre

destacant les obres de Ferrer, Juncosa i Martí com també les de Montserrat, Llaverias, Cabanyes, Miró i Emili Viñals.

Els pintors de Sitges eren:

Josep Miró	amb 3 quadres
Joan Roig Soler	amb 3 quadres
Felip Massó, resident a París,	amb 4 quadres

JAM. en la publicació «Eco de la Exposición Regional» núm. 11 del 27 d'agost de 1882, diu que entre les obres que segons la seva opinió destacaren, es pot citar:

- «Sant Marià» de **Marià Fortuny** de Reus.
- Els 4 magnífics quadres de **Tomàs Moragas** de Barcelona: «Paissatge», «La italiana i el nen», «Kàbila» i «Retrat (Josep Ferrer Vidal),» tots els quals foren venuts.
- Els 10 de l'artista **Modest Urgell** de Sant Gervasi de Cassoles (Barcelona) que també es vengueren en la seva totalitat eren els següents: «Marina»; «Un matí a Centelles»; «La riera d'Illé a Terrassa»; «Cementiri de Terrassa»; «Efecte de lluna a Toledo»; «Una platja»; «Contorns de Toledo»; «Roca»; «Festa a un poblet de Catalunya».
- **Josep Mirabent** de Barcelona: «Raïm»; «Fruiteria»; «La pescadora»; «Una jove a la font».
- **Vayreda** d'Olot presentà 3 magnífics paissatges, un d'ells amb figura.
- **E. Meifrén** de Barcelona: «Marina» i «Paissatge», de color molt viu.
- **N. Borrell** de Barcelona, el millor que fou exposat: «El raïm i la caça morta».

- **Enric Serra** de Barcelona: «Els frares» i «Un soldat borratxo».
- **C. Haes** de Madrid: Tres paisatges.
- **Ramon Martí**, Professor de l'Escola de Belles Arts de Barcelona: Un quadre de gran format representant «La verema»; «La jove de les festes»; «Tempesta a la mar»; «La primavera». 2 retrats i 1 paisatge.
- **Ricart Martí** de Barcelona: «La verema» i «Pagès en temps de la verema».

L'ESTRUCTURA SOCIO-PROFESSIONAL A VILANOVA I LA GELTRÚ. (S. XVIII).

Per Miquel Angel Martínez Rodríguez.

L'estructura socio-professional d'una comunitat és el que reflexa més clarament la lluita per la vida. El predomini d'unes determinades activitats és un fidel reflex de la qualitat de vida. Tenim dues fonts bàsiques per a l'estudi de l'activitat socio-professional, per un costat el cadastre i per altre els registres parroquials; tots dos ens permeten conèixer les variacions operades en la distribució de l'element humà a Vilanova des del punt de vista de la seva activitat econòmica. Tanmateix, aquest estudi socio-econòmic íntimament relacionat amb un estudi social de la fecunditat contribuirà a aclarir el motor del canvi a nivell demogràfic. Els registres parroquials per llur finalitat intrínseca no contribueixen directament a oferir-ne una visió panoràmica. No existia consciència d'un canvi en l'estructura de la localitat.

L'estudi de les dades disponibles per a Vilanova reflexen la presència d'una sèrie d'activitats econòmiques definidores: l'agricultura i el mar. Dues activitats complementàries que s'enllacen a través del s. XVIII. A més, siguent l'activitat econòmica més important, l'agricultura vilanovina s'especialitza en la viticultura i la seva posterior exportació a Amèrica va marcar decididament el creixement dels «boters» com a activitat artesana afavorida.

Així doncs, veurem com la conjuntura americana marcarà una fita a la vida marinera de Vilanova (1). El rigor científic ens imposa primerament una sistematització de les professions més representatives de Vilanova.

Si bé podríem afirmar que els pagesos són el grup social clarament predominant durant tot el s. XVIII això sol no és suficient, car el que realment ens interessa és l'anàlisi qualitativa. Existeix un estancament a finals de segle? Perd importància relativa amb el desenvolupament del comerç amb Amèrica? Quines altres activitats professionals se'n beneficien?

Malgrat que els pagesos augmentaran considerablement en aquests cent

anys, la sensació d'un estancament comparat amb l'auge relatiu d'altres professions a finals de segle. Els pagesos es troben en un carreró sense sortida durant les primeres dècades del segle XVIII. Per altra banda sembla que els pagesos mostren una tendència creixent d'ençà de 1739, moment de forta expansió de la viticultura (2). Aquest moment d'auge ja no és superat en tota la resta de segle si bé experimenta unes fortes caigudes conjunturals concretament a l'any 1780, període de crisi a Vilanova. Si analitzem la seva evolució a les darreries del segle dona la impressió d'un estancament, no experimenta l'eufòria dels boters, ni dels comerciants, símbols del nou estat de coses.

Els boters durant la primera meitat del segle es troben en una tònica d'atonía. Tanmateix, a partir de 1760 es produeix un fortíssim salt cap endavant. Aquest desenvolupament està en estreta relació amb els mariners, la qual cosa reflexa la coincidència amb les crisis del comerç americà. (3)

De totes maneres l'expansió és realment notable, convertint-se en un sector de pes específic a la localitat. Depenien per una banda de la conjuntura local i per l'altra de la internacional, així com els mariners. La pèrdua de les colònies a finals del s. XIX va significar l'ensulsiada. En qualsevol cas els boters van gaudir d'una centúria d'eufòria, l'autèntic salt dels quals coincidí precisament amb l'expansió ja esmentada de la viticultura cal al 1739. Mentre tant, què passava amb els mariners?

Aquest grup seguint junt amb els pagesos el més definitori de Vilanova és, també, el que es troba en un major grau sotmès a les crisis cícliques del comerç amb Amèrica. Abans d'endinsar-nos en l'anàlisi d'aquest important grup social ha de fer diverses puntualitzacions. En primer lloc, nosaltres emprem el nom

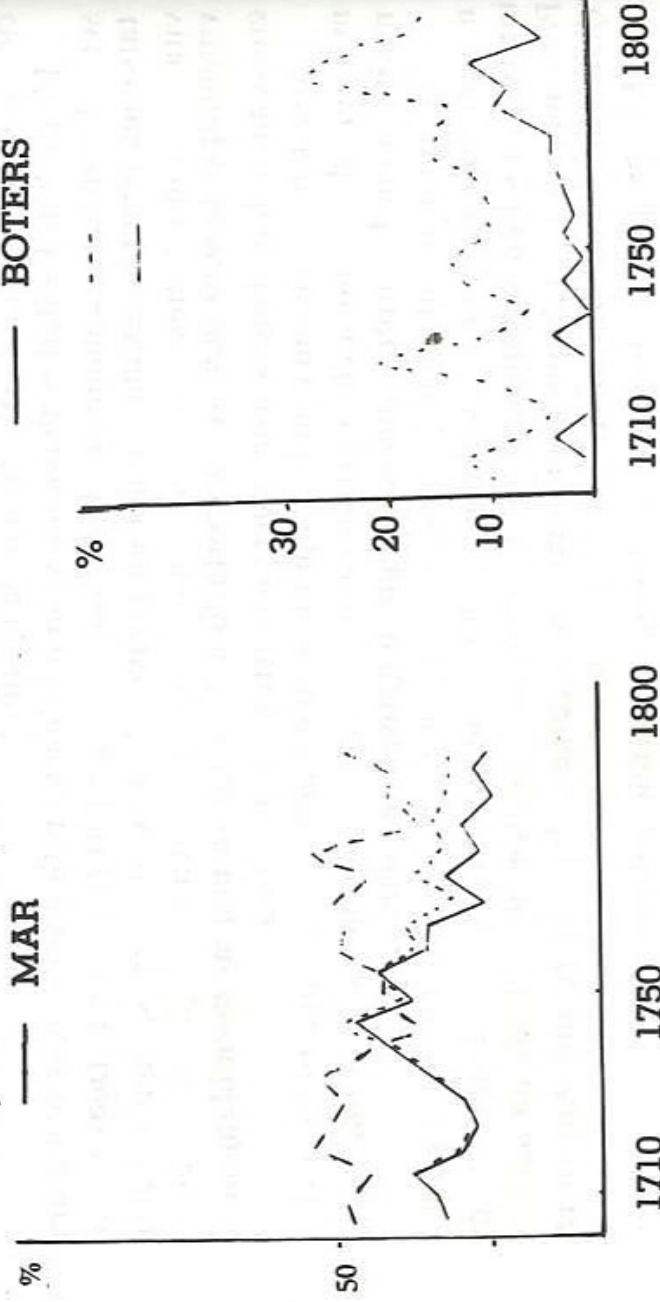
--- PAGES

--- MAR I COMERCIANTS

--- MAR

--- MENESTRALS

--- BOTERS

de «mar» que inclou no només als mariners sinó també als pescadors, els mestres d'aixa, els calafatadors, patrons i pilots. Cadascun d'ells té llur importància per tal com defineixen si hi ha canvi en l'estructura econòmica d'una localitat. De moment ja estem capacitats per fer una afirmació de sortida. Vilanova deixa de ser pescadora per convertir-se en marinera a les primeres dècades del s. XVIII. (4)

En definitiva pescadors i mariners havien invertit els papers. Sembla fins i tot que els dos moments foren compensatoris, o dit d'una altra manera, que els mariners recents procedien d'antics pescadors. A les partides parroquials poden trobar-se molts exemples d'aquest fenomen.

Aquest travessament de pescadors a mariners es completa als primers anys del s. XVIII. Curiosament si observem el gràfic en tants per cents veurem que una vegada superat aquest acoplament els mariners escalen ràpidament posicions arribant a superar els pagesos pels anys centrals del segle. Quines raons motivaren aquest sorprenent predomini del mar sobre l'agricultura? Els mariners ja han reestructurat el sector i estan en condicions d'efectuar un comerç intensiu, recordem que la diferència terminològica entre mariner i pescador està que mentre el primer recorre grans distàncies, el segon és aquell que exerceix l'ofici prop de les costes. Fixem-nos, no obstant, que una vegada es produeix l'expansió de la viticultura, els pagesos recuperen el predomini mentre que els mariners es mostren fortament afectats per la crisi cíclica del comerç americà. En aquest punt és útil recordar les dades principals per comparar-les amb la tendència que experimenten els mariners a Vilanova. (5)

La guerra dels set anys de 1756-1763, la guerra de la independència americana 1778-1783 i la de 1796-1803 marquen greus talls a l'evolució del comerç americà els quals són també enregistrats pels mariners de forma quasi automàtica i àdhuc, encara que amb menor intensitat els boters, mentre tant els pagesos no reflexen aquestes crisis cícliques del comerç (6) si bé mariners i pagesos s'enfonsen el 1780 encara que això no té més importància que la purament conjuntural. En qualsevol cas llur pes específic creix de forma considerable amb l'expansió registrada del comerç marítim. A les darreries del segle des de Vilanova s'exportaven 9000 barrils de vi i 7000 d'aiguardent anualment.

Aquesta expansió marítima ve també confirmada amb l'aparició als registres parroquials d'un tipus de professió especialitzada cap a finals de segle: la de pilots igual que en d'altres localitats catalanes. Aquesta professió és evocadora de grans naus i llunyanes navegacions. (7)

En la composició socio-professional trobem un grup social fortament relacionat amb l'activitat marinera: els comerciants. Aquesta categoria socio-professional inicia el seu «take off» precisament quan s'inicia la gran expansió del comerç americà, de totes maneres estan menys afectats per les crisis comercials que els mariners. Els registres parroquials en tractar d'aquest grup planegen un dubte: Els comerciants són un grup totalment diferent dels mariners o bé hi ha una certa relació entre uns i altres? Pel que fa a l'estatus són dife-

rents, no obstant això és freqüent que el mariner que s'enriqueixi amb el comerç americà passi a denominar-se comerciant. Aquesta possibilitat va suggerida pel mètode de reconstrucció de famílies (8) car a la partida de naixement del primer fill apareix la professió de mariner mentre que a les últimes partides apareix com a comerciant.

Els menestrals, grup ampli dins de l'estructura social de Vilanova no tenen un gran pes específic, si bé també experimenten la forta tendència a la puja. La seva principal missió es atendre les necessitats creades per la comunitat. Tanmateix, hem de puntualitzar que també s'hi ha inclòs els mestres de cases que experimenten un fort creixement a través del segle, fruit sens dubte d'un desenvolupament de la comunitat.

En un intent d'aclarir encara més l'estructura econòmica de Vilanova s'han confeccionat dos gràfics en tants per cents. Aquests dos gràfics ens permetran escatir l'evolució de l'esmentada estructura econòmica.

L'anàlisi comparativa s'ha efectuat primerament entre menestrals i boters per determinar el grau d'importància dels darrers per estudiar finalment la relació existent entre l'agricultura i el mar. A la primera anàlisi (menestrals-boters) distingim dos cicles:
Cicle A 1700-1750.

Roman a un nivell estacionari amb alguns dalts i baixos conjunturals com a conseqüència dels trastorns provocats per la Guerra de Successió per una banda i la forta compensació experimentada a la dècada dels vint per l'altra.
Cicle B 1750-1780.

Es produeix un increment lent però decidit dels menestrals a la comunitat, la qual cosa reflexa la necessitat de la comunitat d'un major nombre d'activitats complementàries.

Tanmateix, hem de matitzar que quan ens referim al paper que exerceixen els menestrals a la comunitat ens estem referint bàsicament als boters.

Què esdevé mentre tant als principals sectors de la societat? Els pagesos detenten la majoria encara que tendeixen a un estancament a través de tot el segle. Mariners i pagesos, cadascun amb les seves pròpies característiques experimenten una evolució semblant si bé, com és lògic, difereixen en determinats períodes concrets. Vet aquí la possibilitat d'establir un cicle més o menys paral·lels que ens servirà per explicar el comportament de cadascun d'ells.
Cicle A 1710-1740.

Els pagesos si bé tenen un percentatge alt, superant durant la major part del període el 50%, davallen apreciablement a les crisis centrals del segle. Els mariners, al contrari, es troben en un període de signe més positiu, experimenten un fort creixement que els col·loca en una posició immillorable.
Cicle B 1740-1765.

És un període de reestructuració, els pagesos inicien en aquest període un fort creixement coincident amb el de l'expansió de la vinya, mentre que els mariners es projecten ja cap a Amèrica. Curiosament en aquest mateix període

s'observa un fort avenç de l'edat dels homes al morir, (9) sobrepasant per primera i única vegada al segle a les dones. Existeix una relació entre aquest període de reestructuració i aquest avenç de la mort? Realment no tenim prou dades per emetre un judici de valor. Només un estudi de la mort per professions podria aclarir-nos-ho.

Cicle C 1765-1780.

Els pagesos es mantenen durant tota aquesta etapa mentre que el mar presenta una proporció més estable, de totes formes s'ha afegit la corba mar més comerciants per creure que representa més la tendència de l'època que el mar per les raons ja esmentades.

Cicle D 1780-S. XIX.

Hi ha una incertesa en aquest cicle per tal com ens manca una versió de les primeres dècades del s. XIX, de totes maneres sembla que els pagesos són incapaces de superar aquest fet, mentre que el mar mostra indicis d'un augment en els primers anys del s. XIX. Tanmateix haguessi estat interessant observar les tendències durant les guerres napoleòniques, però el registre parroquial deixa de consignar les professions dels contraents d'ençà de 1802.

Encara que els arxius parroquials ens mostren unes dades molt interessants necessitem confrontar-les amb les fonts convencionals. Per Catalunya, com per Espanya, el cens més fiable és el de Floridablanca confeccionat l'any 1787 i en ell podem obtenir una anàlisi sòcio-professional que complementa molt bé al conseguit mitjançant l'arxiu parroquial encara que també té les seves limitacions ja que no ens ofereix una visió diacrònica sinó sincrònica i també dona el nombre d'habitants per grups d'edat i això ens permet confeccionar piràmides d'edat. No obstant per tal d'aconseguir que aquest estudi tingui una panoràmica suficient comparem breument la situació de Vilanova amb la de Sitges i Vilafranca del Penedès.

L'anàlisi de l'estructura sòcio-professional que ens ofereixen les tres localitats, ja esmentades, és semblant però amb els trets característics de cadascuna d'elles. P. Vilar (10) ens fa unes observacions sobre la qualitat de dit cens i de les dades que utilitzarem pel cas de Vilanova. Les informacions demanades pels fulls a emplenar eren bastant detallades. En una cara del full, ens diu P. Vilar, calia classificar els habitants per estat civil (solters, casats, vidus, amb distinció de sexes) i per capes d'edat menys de 7, de 7 a 16, de 16 a 25, de 25 a 40, de 40 a 50, més de 50. A l'altra cara havien d'ésser recomptats clarament els eclesiàstics, els nobles «hidalgos», les professions liberals, els pagesos, els jornalers, les professions comercials i industrials (hom distingia els menes-trals dels fabricants fet molt interessant pel cas de Vilanova com veurem després), els músics, els criats, els empleats i funcionaris (del rei, de l'exercit, de l'Inquisició, dels Ordes, de la Croada, de les comunitats i presons), els «indiferents», per fi, que comprenien tots els habitants que vivien a càrrec dels caps de família, però també dels rendistes.

Com matisa molt bé Pierre Vilar, si fem un estudi detallat, aquesta exac-

titud sembla dubtosa en bastants punts, llevat de certs petits centres en els quals, els qui duïen l'enquesta, gent «il·lustrada», semblaven haver comprès clarament el sentit i l'interès de cada terme del qüestionari.

On el cens és, sens dubte, menys utilitzable és sobre les capes d'edats. Ja hem dit que l'edat dels habitants és demanada «poco más o menos». Quanta gent sabia aleshores, d'altra banda, llur edat amb precisió? En la immensa majoria dels casos, els enquestadors han atribuït automàticament la mateixa edat als dos membres d'un mateix matrimoni. En aquestes circumstàncies no serà possible de construir cap piràmide d'edats baldament fos simplificada.

Hom té de pendre les mateixes precaucions davant certes dades d'ordre social, més importants als ulls dels historiadors. Cal distinguir, com veurem pel cas de Vilanova i la Geltrú, entre rendistes, eclesiàstics i el conglomerat de la població activa (menestrals, fabricants, comerciants, units als pagesos i als jornalers).

Més greu és que las distincions entre «pagesos», «jornalers» i «criats» —sobre les quals s'han recolzat forces conclusions sobre les estructures socials del segle XVIII espanyol— no hagin estat totalment clares. Masovers i arrendataris són classificats molt sovint dins la categoria de «pagesos», però a vegades també dins la categoria de «jornalers» i criats. Finalment, tot i que sigui molt interessant que els «menestrals» hagin estat separats dels «fabricants» —categoria innovadora— tot ens confirma que en certes localitats notòriament industrialitzades la distinció ha estat mal compresa de base. Tampoc es pot acceptar la xifra del «comerciants» com només la dels «grans negociants» seria sens dubte arriscat.

Primerament analitzarem Vilanova per comparar-la després amb les dues restants localitats. D'entrada ja trobem una matisació molt important respecte als arxius parroquials: els pagesos, com ja he esmentat abans (coïncidint amb P. Vilar) no són ni molt menys un grup homogeni sino que hi ha una difrenciació social molt forta; ens distingeix clarament entre jornalers i pagesos; l'arxiu de Sant Antoni tant a les actes de matrimonis com las de defuncions no en fa distinció encara que a vegades distingeix entre pagès i «treballador» i en altres ocasions diu «pagès hortolà», però no hi ha una continuïtat. Tot això vol dir que el que cal analitzar és la relació d'aquest grup amb la terra, és a dir, qui la posseeix i qui és un simple contractat temporal. El fort nombre de jornalers palesa a primera vista l'estructura agrària vilanovina en què la propietat de la terra estava concentrada en poques mans (11) i això afavoria l'existència d'un proletariat rural molt important.

Els menestrals, com ja he esmentat anteriorment, tenen una gran importància a Vilanova si bé en aquest aspecte són molt més útils els arxius parroquials ja que ens distingeixen quines activitats predominen més juntament amb els cadastres els quals ens permeten, segons la seva qualitat, conèixer a fons la gran varietat professional.

Finalment tenim de comentar la importància dins el conjunt de la societat

del comerciant. Com ja he dit anteriorment aquest grup és molt heterogeni ja que el mot «comerciants» aplega sovint a un nombre important de mariners que s'han convertit en comerciants.

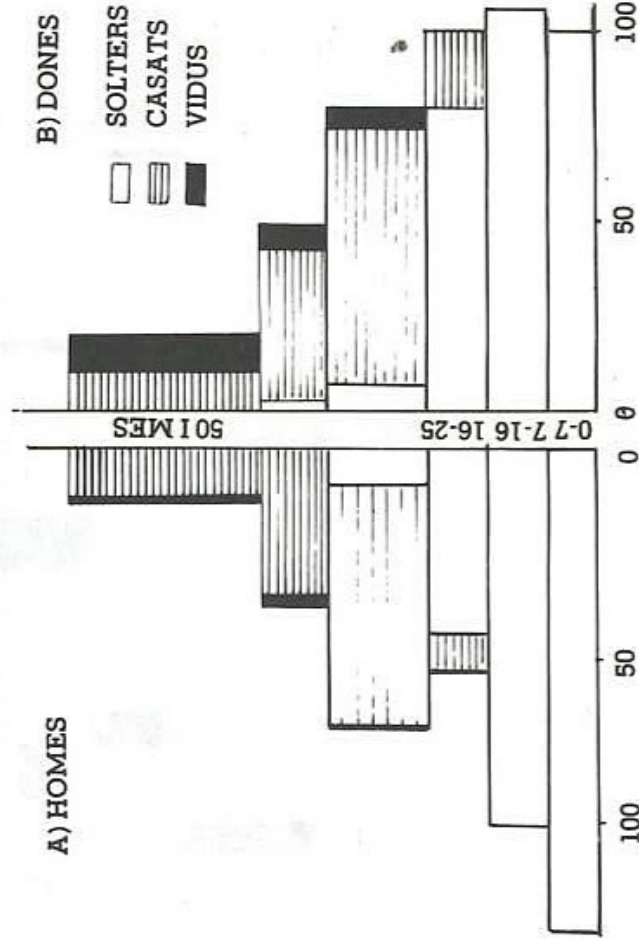
Les restants activitats esmentades pel cens són molt minoritàries sols cal fer menció per una banda del clergat tan secular com regular sense autoritats eclesiàstiques importants. Recordem, en aquest moment, l'existència d'un nombre reduït però molt significatiu a la nostra vila de «fabricants». (12)

Hi ha una sèrie d'activitats que pateixen deficiències sobre tot pel que fa referència a les professions liberals. No sabem res del nombre de Drs. en Medicina, ni dels notaris públics, sols menciona molt superficialment la burocràcia reial, els càrrecs destinats a controlar totes les activitats (mesurador de la sal, aduanes...) en les quals la Monarquia influïa directament. Pel que fa referència al nombre d'estudiants, les dades que forneix el cens són fiables, però insuficients en quant al coneixement de la seva especialització, és a dir, si estudiaven lleis, medicina, etc...

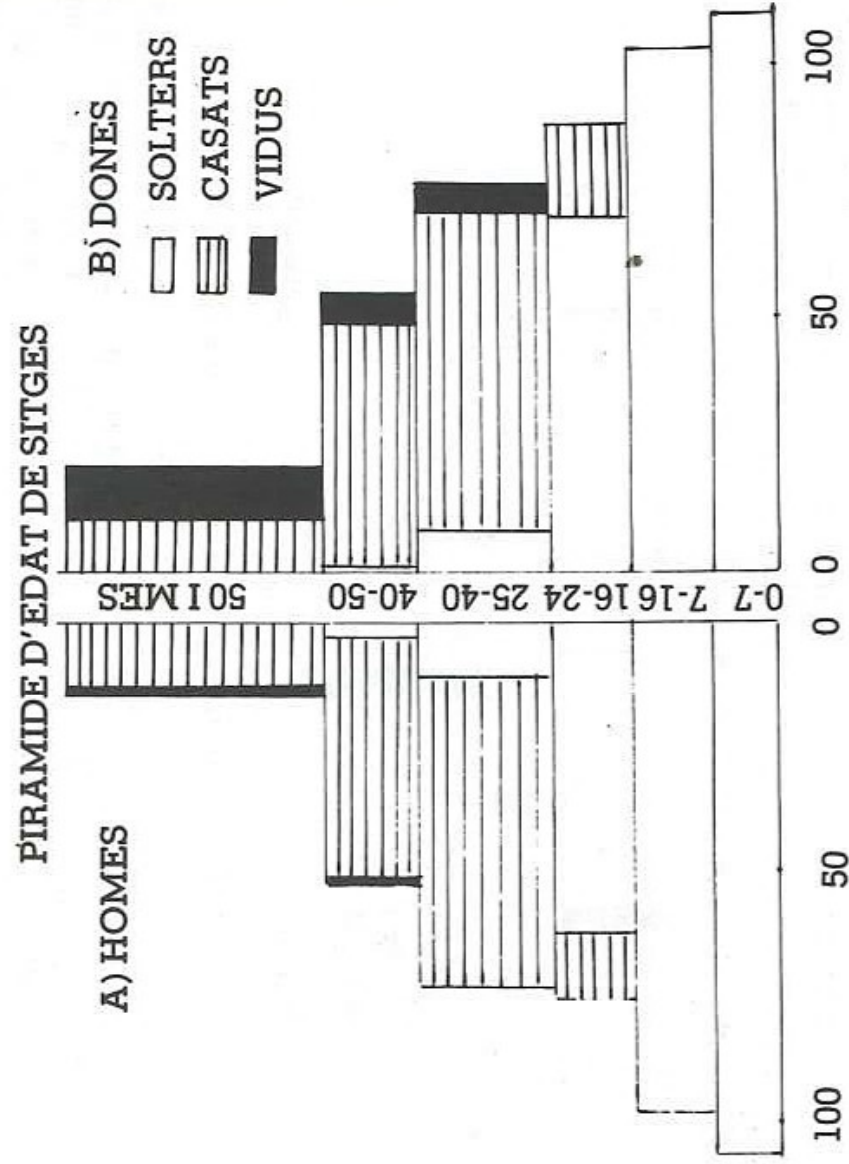
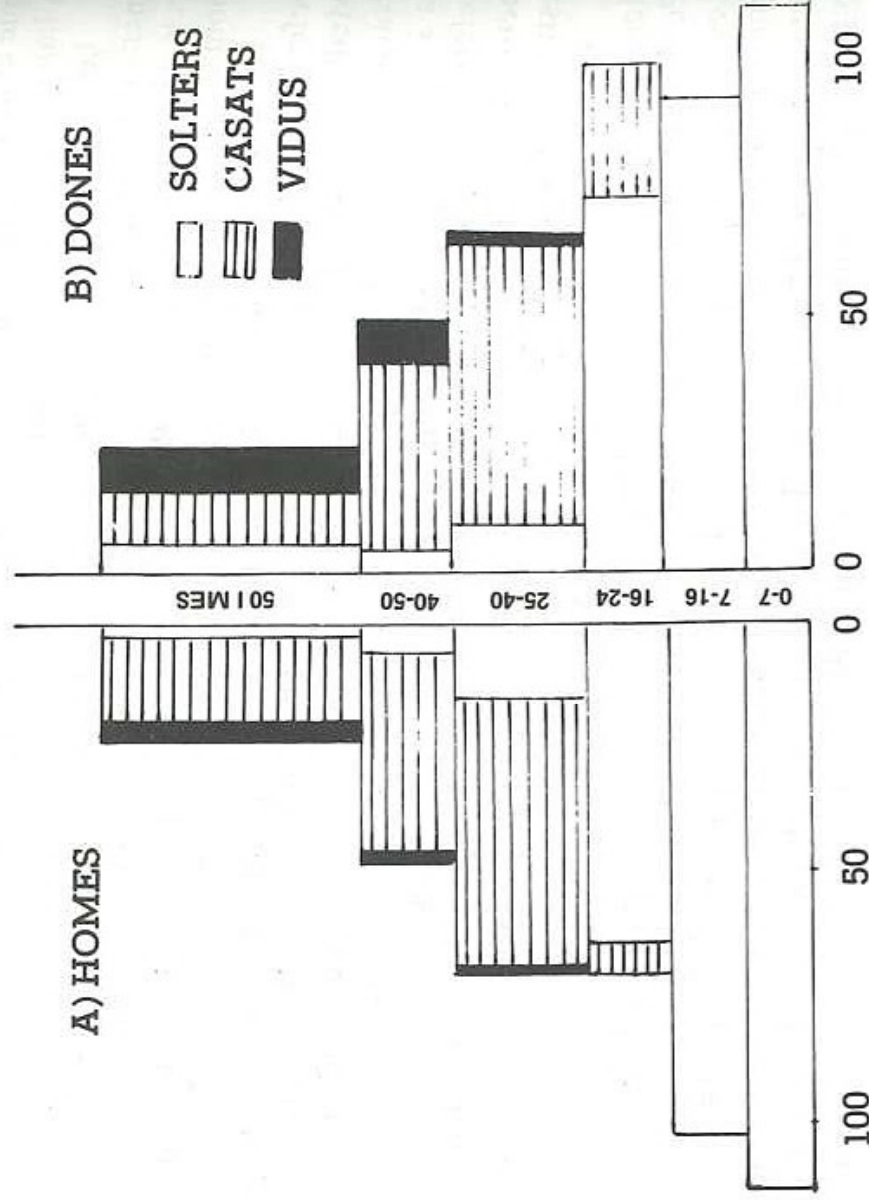
Les restants viles més properes a Vilanova i la Geltrú encara que coincideixen en alguns trets, tenen també les seves característiques. Vilafranca del Penedès (13) té una població eclesiàstica més important que Vilanova o Sitges. Les activitats o professions liberals són més importants puix que hi ha un nombre molt més gran d'advocats. Sitges es caracteritza per no tenir pràcticament una població eclesiàstica important amb una absència total del clergat regular (14) i té una proporció alta de jornalers, menestrals i comerciants, molt semblant a Vilanova.

Dita activitat sòcio-professional té una incidència en l'estructura poblacional de la vila. Per aquest motiu, mitjançant el cens de Floridablanca he confeccionat tres piràmides d'edat corresponents a Vilanova i la Geltrú i secundàriament las de Sitges i Vilafranca.

PIRAMIDE D'EDAT DE VILANOVA I LA GELTRÚ

PIRAMIDE D'EDAT DE VILAFRANCA DEL PENEDES

Les tres piràmides tenen una característica semblant: la joventut de les poblacions respectives, això és un tret característic d'elles. No obstant, hi han una sèrie de diferències clares entre les tres viles. Vilanova es mostra com una població més jove, però més desequilibrada. Així veiem com en el grup d'edat de 0 a 7 anys, la població masculina és més nombrosa que la femenina, mentre que a les demés localitats hi ha un equilibri més gran entre els sexes.

De 0-16 anys aquest esmentat desequilibri es mantén a Vilanova mentre que a Vilafranca hi ha un inici d'aquest desequilibri sobre tot pel que fa a la població femenina; mentre que Sitges es mostra com una població menys dentada.

Ampliant el radi d'estudi dels 16 als 40 anys veiem com a Vilanova, sobre tot pel que fa al grup de 25 a 40 anys, hi ha una forta emigració de la població masculina que ja ens ve explicada per la projecció americana, europea i espanyola dels vilanovins (15). Vilafranca i Sitges també la experimenten però menys important.

Quan part de la població supera els 40 anys hi ha una forta devallada de l'emigració, disminueix el percentatge de solteria; essent aquest fenomen més accentuat a Vilanova que a les dues restants poblacions ja que Vilafranca gaudeix d'un percentatge de solteria masculina als 40 anys molt més important que a Vilanova o Sitges. Una vegada s'ha superat els 50 anys la població experimenta una forta devallada, però seria necessari a Vilanova una taula de mortalitat (16) i d'esperança de vida per consolidar aquestes afirmacions.

Així doncs, podem concloure que Vilanova té una estructura sòcio-professional dedicada a aquella activitat més rentable: la viticultura. Pagesos, mariners, comerciants, boters, viuen tots del vi i del derivat: l'aiguardent.

Notes i Bibliografia.-

- (1). García, Xavier: **La vida mariner a Vilanova i la Geltrú**. Ed. Selecta, col. Antilop, n° 23. Barcelona, 1980, pp. 30 ss. En Xavier García analitza amb gran sensibilitat tot aquest fenomen, sobre tot en el capítol de «comerç i boters» en què analitza el comerç vilanoví, la seva consideració a Cuba i la importància de les esmentades exportacions.
- (2). Giralt, Emili: «Evolució de l'agricultura al Penedès. Del cadastre de 1717 a l'època actual». Martorell, 1950, p. 22, nota 9. Afirmacions complementades per P. Vilar el qual detecta el moment de l'expansió precisament entre 1734 i 1740. Recentment hi han una sèrie d'estudis que complemen aquests treballs anteriors:
- Ferrer, Ll.: **Conreus, accés a la terra i proletarització a Manresa en el s. XVIII**. Tesi de Llicenciatura. Barcelona 1980.
- Ferrer, Ll. i Segura, A.: «Conreus, rendiments i accés a la terra a la vila de Berga a començaments del segle XVIII». XXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Berga, juny 1979.
- Generalitat de Catalunya: **Els contractes de conreu a Catalunya. Documents pel seu estudi**. Publicacions del Dpt. de Justícia i Dret. Barcelona, 1933.
- Vilar, P.: **Catalunya dins l'Espanya Moderna**. Barcelona, 1966, vol. III, p. 433, gràfic n° 18. En ell ens diu que el motiu d'aquesta expansió es té que buscar en el sobrepreu relatiu del vi sobre el blat, especialment manifest a partir de 1720 i el qual perdurà fins a 1745 aproximadament.
- (3). Virella, Albert: «Quan Vilanova era un empori del vi». A Miscel.lània Penedesenca, n° 1, 1978, pp. 205 i ss.
- (4). Nadal Oller, Jordi: **Demografia y Economía en el origen de la Cataluña moderna. Un ejemplo local: Palamós (1705-1839)**. Estudios de Historia Moderna, VI, pp. 297. Amb un apartat titolat «evolució en el mar: de pescadores a mariners» ens diu que de 1718 a 1834 cada any marca una devallada del nombre de pescadors i un augment dels mariners.
- (5). Vicens-Vives, Jaume: **Historia Económica de España**. Ed. Vicens-Vives. Barcelona, 1972, 9ª ed. pp. 505-506.
- (6). Eiras Roel, A. y otros: **España a finales del s. XVIII**. Ed. de l'Hemeroteca de Tarragona, 1982. Vegeu el seu article sobre la inestabilitat de les estructures demogràfiques espanyoles a les darreries del s. XVIII.
- (7). Nadal, Jordi: **Demografía y Economía...** Op. Cit., pp. 307.
- (8). Martínez Rodríguez, Miquel Angel: **La población de Vilanova en el s. XVIII**. Tesi de Llicenciatura inèdita. Barcelona, 1981.
- (9). Martínez Rodríguez, Miquel Angel: **La población...** Op. Cit., pp. 246.
- (10).- Vilar, P.: **Catalunya...** Op. Cit., pp. 43 i ss.
- (11). Montserrat Robert, Mª Josep: **Sitges en el segle XVIII**. Tesi de Llicenciatura inèdita, Barcelona, 1982.
- (12). Torras Ribé, Josep Mª: **La venalitat dels càrrecs municipals a Catalunya: un exemple concret: Vilanova i la Geltrú**. Vilafranca, 1977, pp. 24 i 26.
- (13) Massanell Escasans, A.: **La població vilafranquina al segle XVIII**. Vilafranca, 1977, pp. 68 i ss.
- (14). Montserrat Robert, Mª Josep: **Sitges...** Op. Cit. pp. 226.
- (15). Dominguez Ortiz, A.: **Sociedad y Estado en el segle XVIII español**. Ed. Ariel, Col. Ariel Historia, n° 9. Barcelona, 1976, pp. 144.
- Pérez García, J.M.: **Un modelo de Sociedad rural de Antiguo Régimen: la Jurisdicción de La Lanzada**. Santiago, 1979, pp. 242.
- (16). Massanell, A. **La població**. Op. Cit. pp. 62.

ELS TRENTA-UN HOMES DEL SALÓ SILVELA

Per A. Virella i Bloda

Qualsevol visitant, no avisat, del nostre Museu Balaguer queda sorprès en entrar al «Saló Silvela» davant dels magníficients setials, disposats com un cor catedralici o una monacal aula capitular. Res d'això, es tracta de la Sala de Junes, creada en una reunió del 13 de maig de 1884, «en la qual se instaló la correspondiente silleria, abonando su importe, por partes iguales, los individuos de la Directiva» (Boletín de la Biblioteca-Museo-Balaguer, Setiembre-Octubre de 1901, p. 4)

Si bé el saló de Junes sembla que ha canviat més d'una vegada de lloc, el cert es que aquell cadiram és el d'origen i que, per tant, està ben a punt d'acomplir els cent anys de la seva existència.

Al respatllet de cada seient hi ha, gravat en la fusta i dorat després, el nom que corresponia a cadascun dels membres d'aquella primera junta. Val la pena enumerar-los i ho farem per l'ordre en que avui es troben i en l'idioma en que es van gravar:

Entrant, a mà esquerra: (1) Antonio Marrugat, (2) José A. Benach, (3) José Borrás, (4) Francisco Bonet, (5) Juan Roig, (6) Manuel M. Almirall, (7) Enrique Santacana, (8), Enrique Puig, (9) Síndico Municipal.

A l'angle esquerre: (10) Manuel de Torrents.

Al fons: (11) Andrés de Sard, (12) José Ferrer, (13) Pablo Soler, (14) Eduardo Llanas, (15) Antonio de Samà, (16) FUNDADOR, (17) Eduardo Toda, (18) Francisco Gumà, (19) José Pollés, (20) Cristóbal Parellada, (21) Manuel Olivella.

A l'angle de la dreta: (22) Juan de Torrents.

A mà dreta: (23) José A. Milá, (24) José A. Soler, (25) José Golar, (26) Juan Galcerán, (27) José Sugranyes, (28) Francisco Ferrer, (29) Luis Espoy, (30) Manuel Creus i (31) José Coroleu.

Es clar que, les posicions, des del setial del Fundador, Víctor Balaguer, s'invertien, i així tindriem que, a la dreta de Balaguer s'asseia l'Antoni de Samà i a l'esquerra Eduard Toda.

¿Qui era qui? Quins eren els trenta homes que feien costat a D. Víctor a l'hora d'obrir la Fundació les seves portes al públic de Vilanova i de tot arreu? Creiem que seria bó assajar una breu pinzellada que contribuís a la identificació dels que, sens dubte, ara fa cent anys eren homes de pro a Vilanova i la Geltrú. Ho farem seguint l'ordre de col·locació dels seients, ço és seguint la rotació de les agulles del rellotge.

(1) **ANTONI MARRUGAT I COLL**. Industrial flequer, natural de la Granada. El 1872 es casà amb Gertrudis Puig i Noia, del mas de l'Artís. El 1877 fou de la primera junta de l'Ateneu Vilanoví. Morí l'any 1903.

(2) **JOSEP ANTON BENACH I BARCELO**. Polític liberal, comerciant i advocat. Ocupà l'alcaldia l'any 1880 i fou diputat provincial el 1885. Amic polític de Víctor Balaguer, fou un dels quatre hereus de confiança, segons la seva última voluntat (14 desembre 1895). Benach morí l'any 1903.

(3) **JOSEP BORRAS I MAGRINYA**. Conegut pel sobrenom de «Manant», fou un conseqüent liberal, ocupà l'alcaldia del 1885 al 1887, any en que morí. Era sogre de l'historiador Josep Coroleu.

(4) **FRANCESC BONET I ESPASA**. Mestre de gran prestigi, regia l'any 1880 l'escola superior de nois, amb més de 100 deixebles. El 1881 fou professor del Centre Teòric i Pràctic d'Arts i Oficis i el 1887 formà part de la primera junta de l'Ateneu. Nomenat de la Directiva de la Institució a proposta del Fundador.

(5) **JOAN ROIG I SERRA**. Propietari rural. Fou constant col·laborador del «Diario de Villanueva y Geltrú» Colliter de bons vins era membre de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. El 1899 era comptador de la Biblioteca Museu. Pare de l'advocat Josep Roig i Ventosa i oncle de l'enginyer agrònom Joan Ventosa i Roig.

(6) **MANUEL M. ALMIRALL I ALBA**. Doctor en Dret i propietari rural, també de l'Institut Agrícola de Sant Isidre. Conegut per «l'Hereu del Cards». Fou fiscal i jutge Municipal i a més Síndic del nostre Ajuntament. També fou portat a la Junta Directiva a proposta de Víctor Balaguer. Parlen d'ell S. Barberà (Villanoveses de Ayer, p. 12) i Ramon Ferrer i Parera (Poetes, Versaires i Rimadors Vilanovins, p. 145) fent esment dels seus treballs literaris (dos volums d'impressions de viatges i un volum glossant la vida i fets de Joana d'Arc).

(7) **ENRIC SANTACANA**. Industrial. De la sirma «Santacana i Sadurní», fabricant de filats i teixits de cotó. Formà part de la primera junta de l'Ateneu, amb el càrrec de Secretari (1877). Fou un dels triats per D. Víctor per a formar part de la Directiva, de la qual, el 1899, en consta com a tesorero.

(8) **ENRIC PUIG I RAFECAS**. Doctor en Medicina i en Ciències. Forense i Director Facultatiu de l'Hospital de S. Antoni de Vilanova. Tresorer de la Casa d'Empar i de la Junta de la Creu Roja. També fou president de la junta de l'Ateneu. Fou tinent d'alcalde, conseller del Banc de Vilanova i primer director

Secretari de la Directiva de la Fundació Balaguer, fou home de vasta cultura i moltes activitats. Ferrer i Parera, en nota biogràfica, ens diu que fou redactor del «Diario de Villanueva y Geltrú» usant els pseudònims de «Juan Cualquiera Destavilla» i «Destavilla Juan Cualquiera». Morí el 1891 a Sant Boi, però les seves restes descansen al cementiri de Vilanova.

(9) El Síndic Municipal. Encarregat dels interessos i de les gestions administratives de l'Ajuntament. El càrrec no era vinculat a la persona, sinó a la corporació.

(10) MANUEL DE TORRENTS I HIGUERO. Hisendat, hereu del patrimoni de la casa Papiol i per tant de la dominicatura de la baronia de Jafre. Home lliberal i molt culte fou regidor els anys 1859 i 1863, contribuient, en aquesta darrera data a la fundació del Patronat de Pobres (Coroleu, Hist. Vil., p. 355). Quan la revolució de l'any 1868 fou el primer President de la Junta Provisional Revolucionària de Vilanova. A proposta de Víctor Balaguer fou nomenat membre de la primera Junta Directiva. Morí a Barcelona l'any 1901.

(11) ANDREU DE SARD I ROSSELLÓ. Industrial. Fou gerent de la fàbrica dita del «Portal». Casà amb Rafela de Torrents Higuero, marquesa vídua de Mariàno. Fou diputat provincial per Vilanova i a Corts per Barcelona (1891). Conseller dels Bances de Vilanova i de Barcelona. Membre del Jurat de l'Exposició Internacional de Barcelona, havent estat escollit pels fabricants de Catalunya per el discurs de benvinguda a la Reina Regent i al Príncep Alfons quan l'esmentada Exposició Universal. El seu exegeta, R. Ferrer i Parera, a «poetes, Versaires, etc.» (p. 149) exaltà el seu dó de gents i el definí com aristòcrata de la noblesa. Fou tresorer de la primera Junta de la Biblioteca Museu. Morí a Barcelona, el 1900.

(12) JOSEP FERRER-VIDAL I SOLER. Industrial, polític, escriptor i compositor. Fill de Josep Ferrer i Vidal. Es casà amb Josefa Guell i Bacigalupi, germana del comte de Güell. El juny de 1921 va rebre el títol pontifici de marquès de Ferrer-Vidal, Condecorat amb la Creu d'Isabel la Catòlica i la medalla del Mérit Militar. Fundador del casal de l'Orfeó Vilanoví, al carrer de l'Església. Fou del primer Consell d'Administració de la companyia «Asland». Morí a Barcelona el 1927.

(13) PAU SOLER I ROMEU. Industrial i hisendat. Fill de Pau Soler i Morell, conegut pel «Girabals» i de Bonaventura Romeu. Morí el 1891, sobrevivint-lo el seu pare. El 1882 fou cridat pel Sr. Balaguer per a formar part de la Junta Directiva. En desconeixem la seva activitat social o cultural.

(14) EDUARD LLANAS I ZUBERO.- Pare Escolapi, primer rector del Col·legi Samà. Hem tractat d'aquest docte escolapi en «El setanta cinquè aniversari de l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú», p. 18 i en l'opuscle «Col·legi Samà de l'Escola Pia - Vilanova i la Geltrú, 1877-1977», parlant en aquest darrer lloc, en els següents termes: «S'el veia per tot arreu, alternant amb la gent del poble i prenent part en les seves activitats i organitzacions com és ara l'Atenei de Vilanova i la Geltrú, la Caixa d'Estalvis, el Ferrocarril, la Bibliote-

ca-Museu Balaguer, els certàmens literaris, la premsa i l'excursionisme local... el poble, que aviat capta la singularitat d'una persona sense artificis, el sabé apreciar i estimar amb rara unanimitat». Deixà el col·legi Samà el 1886, data en que fou nomenat Pare Provincial amb residència a Barcelona. Fou sots-president Zon. de la Directiva.

(15) ANTONI DE SAMA I URGELLES. Industrial i propietari. El lloc que li assignà D. Víctor —al seient de la seva dreta— simbolitza la intimitat social i familiar que entre ambdós hi havia. En morir Joan Samà i Martí l'any 1864, el seu nebot Antoni en fou el principal hereu (hisenda de Solicrup, casa pairal del carrer Major). Casà amb Ramona de Torrents i Higuero i l'any 1872 li fou concedit el títol de Marquès de Casa-Samà, per Decret signat pel rei Amadeu. El 1875 fou diputat provincial per nomenament governatiu. Ocupà la gerència de la fàbrica «Samà, Bresca i Companyia». Morí a Barcelona el 1890 i el seu cos fou portat al panteó familiar del cementiri vilanoví.

Portat per Balaguer a la Junta Directiva de la Fundació, li conferí el càrrec de primer sots-president. Afavorí la fundació com el qui més, sobretot en el seu aspecte econòmic.

(16) VÍCTOR BALAGUER I CIRERA (Fundador).— No és aquest el lloc adequat per a glossar la vida i l'obra de D. Víctor. La política liberal progressista el portà a Vilanova i aviat va establir-hi vincles de fonda amistat. Remarcarem només les paraules pronunciades per ell el dia de la inauguració de l'Institut per ell fundat, en prova d'aquell sentiment, ja aleshores ben ferm «Com el caudal que mis padres me legaron y con las economias que, honradamente adquiridas y laboriosamente acumuladas, he podido recoger durante mi atareada vida, levanté este edificio, que quiero sea propiedad perpetua de Villanueva y Geltrú, para ornato, recreo y utilidad de la villa y para cultura, instrucción y enseñanza de sus hijos» Balaguer presidí la Fundació des de l'any 1882 en que es constituí la primera junta directiva fins el 1901, en la data de la seva mort.

(17) EDUARD TODA I GÜELL. Ocupà el seient a mà esquerra del Fundador del que n'era gran amic des dels anys de la seva juvenesa. Reusenc de pro, s'inicià en l'activitat diplomàtica durant la primera república i exercí càrrecs consolars a Macau, Hong-Kong, Xangai, Egipte, Càller, Helsinki, l'Havre, París i Londres. Dels seus anys d'estada pel llunyà i proper orient en son els objectes d'art exòtic que donà al nostre Museu (avui, malhauradament, deprestat per l'urc d'una bándol internacional de lladregots). Toda, el 1911, comprà el castell d'Escornalbou que restaurà. També contribuí a impulsar la restauració del Monestir de Poblet, presidint el seu Patronat i morint en el mateix Monestir l'any 1941.

(18) FRANCESC GUMA I FERRAN. Home associat a totes les empreses que portaren la vila a les cotes més altes, no podia inhibir-se als propòsits culturals de Victor Balaguer. Hom diu que Gumà i altres dels seus col·laboradors, en agraïment al Sr. Balaguer pels molts treballs i gestions practicats prop de

l'Administració per a la concessió del ferrocarril, lliuraren al diputat per Vilanova un cert nombre d'accions. Segons més tard referí Balaguer es donà la circumstància especial d'haver assolit les esmentades accions una cotització molt alta, se li acudí la idea de realitzar-les i destinar el seu import a la construcció de l'obra abans esmentada. I, si no fos prou, el terreny on s'edificà, també li fou cedit pel mateix Gumà, com a sobrant de les expropiacions en el seu moment efectuades. El seient de GUMA al saló de Junes, fou ben merecut i, tal vegada, un dels millors pagats.

(19) JOSEP POLLES I OLIVER. Advocat i polític liberal, molt adicte a Balaguer. Ocupà l'alcaldia cilanovina pels anys 1881-85 i 1888-90, deixant una bona tasca en el que es referí a la reglamentació de l'Hospital, el Cementiri i les Ordenances Municipals. Comptador de la primera Junta Directiva, fou, també, altre dels almoniers testamentaris de D. Víctor. Es esmentat en el nostre treball L'última orla del col·legi lliure de segon ensenyament, p. 102 del «Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer», 1980. Pollés fou el primer President del Patronat de la Biblioteca-Museu i morí l'any 1910, a Vilanova.

(20) CRISTOFOL PARELLADA I PUIG. Doctor en Medicina, fill d'altra metge, Baldiri Parellada. Polític liberal, el 1871 fou elegit diputat provincial. El 1873 presidí la tot-jost formada secció local de la Creu Roja i el 1888 fou de la Societat de Salvament de Nàufregs. Amic de Balaguer, col·laborà amb ell en moltes empreses. Morí a Barcelona el 1899.

(21) MANUEL OLIVELLA I MARQUES. De la família Marqués, era possessor d'una bona fortuna quanyada a l'Havana. El 1868 edificà la sumptuosa casa de la Plaça de la Vila que fou, en els darrers temps, residència dels germans Magrinyà. Per la seva baixa estatura se li deia el «Xicarró», nom que ha quedat en una interessant masia del nostre terme. A proposta de D. Víctor entrà a formar part de la Junta l'any 1882.

(22) JOAN DE TORRENTS I HIGUERO. Notari, industrial i financer. Casà en primeres noces, amb Antònia Coll, de la que en tingué una filla Josefa Sicart, comtessa de Sicart, títol pontifici concedit el 1875 al seu marit Isidre Sicart. En segones noces es casà amb Lluïsa Aimar. Joan Torrents col·laborà amb Gumà en les empreses dels Ferrocarrils Directes i del Banc de Vilanova, arriscant i perdent gran part de la seva fortuna personal. Es en un dels medal·lons del monument dedicat als iniciadors dels ferrocarrils. Féu construir el casal de la Placeta de Gumà i Ferran, fent xamfrà amb la Rambla de la Pau, on ara hi ha una Acadèmia d'Ensenyament. Morí l'any 1899.

(23) JOSEP A. MILA I ARTIGAS. Tipògraf i publicista. Dirigí el «Diario de Villanueva y Geltrú» durant trenta anys (1868-1898), mantenint, durant tota aquesta època, una tònica política del tot favorable al partit liberal monàrquic d'acord amb les tendències de Víctor Balaguer, de qui en fou el mes conseqüent propagandista. El seu domini del «quart poder» en l'àmbit local feu que algú el motegés com a **factòtum della cità**. Formà part de la primera Directiva de la Fundació. Morí a Barcelona, l'any 1914.

(24) JOSEP A. SOLER I PERS. Propietari rural. Un dels darrers representants de la família PERS que tanta anomenada assolí en els dos segles passats. Era regidor l'any 1881, en l'Ajuntament que presidia Pollès. Entrà a formar part de la Junta Directiva en la proposta que feu Balaguer el 1882.

(25) JOSEP GOLAR I SIRAROL. Advocat, d'una de les antigues famílies de la vila, ocupà l'alcaldia durant els períodes de govern liberal del 1852-53 i del 1868-1970, sempre per elecció popular. Fou jutge municipal durant 14 anys. De la primera Junta Directiva de la Fundació. Morí a la Geltrú el 1888. L'esmenta Ferrer i Parera al «Poetes, versaires, etc.» dient-nos que fou un gran col·laborador del «Diario», amb el pseudònim «El Forastero», perquè ell **era de la Geltrú**.

(26) JOAN GÁLGERAN I CUSCO. Doctor en Medicina (germà del farmacèutic Demetri Gálceran i Cuscó), molt lligat a les iniciatives populars. De la Junta de l'Ateneu, de la Creu Roja i del Salvament de Naufragis. El 1887 era director de la Sanitat Marítima. Ja formà part de la primera Directiva de la Fundació, el 1882.

(27) JOSEP SUGRANYES I FLORIT. Pintor, decorador i escenògraf. Ensenyà dibuix i pintura a l'Ateneu, a la Biblioteca-Museu, a l'Escola d'Arts i Oficis i al Col·legi Samà, éssent, en part, responsable de la florida pictòrica que fou anomenada «Escola de Vilanova». Formà part de la primera Junta de l'Ateneu i també de la primera de la Biblioteca-Museu. Morí a Vilanova el 1912.

(28) FRANCESC FERRER I FERRET. Industrial, escriptor i pintor. Participà en totes les obres de vilanovisme del seu temps. Molt pulcre escriptor en llengua castellana col·laborà assíduament al «Diario», amb el pseudònim EFE. Fou director de l'Escola d'Arts i Oficis, de la Societat de Salvament de Naufragis i conseller del Banc de Vilanova. El 1882 efectuà, a les seves expenses, unes excavacions pels rodals de l'ermita de Sant Gervasi, aleshores de la seva propietat, les primeres prospeccions serioses que s'han fet a l'envolt del poblat d'Adarró. El 1912 publicà «Minucias». Morí el 1920.

(29) MANUEL CREUS I ESTHER. Advocat, escriptor i pintor. Fou fiscal i jutge municipal de Vilanova i almonier testamentari de D. Victor. Polit escriptor que col·laborà al «Diario» signant «Dr. Hall-Ado». El 1882, publicà «Los Cuadros del Museo Biblioteca Balaguer» (1882). El 1882 fou nomenat per D. Victor, conservador del Museu. En morir el Fundador publicà una sentida i documentada nota bibliogràfica. Morí a Barcelona l'any 1944.

(30) LLUIS G. ESPOY I MACHADO. Industrial, fou el primer gerent i propietari de la fàbrica de paper de Vilanova i la Geltrú, havent fet donació del que s'emprà per a la impressió de certes obres de Víctor Balaguer⁸, Gendre d'Antoni de Samà i Urgellès, marquès de Casa-Samà, el qual segons Ferrer i Parera (Poetes i Versaires, etc., p. 415) li obrí moltes portes. El vaivé de la vida (seguint l'autor abans esmentat) el portà a Manila per ocupar un alt càrrec a la Companyia General de Tabacs. L'any 1882 fou nomenat tesorero de la Junta Directiva de la Biblioteca Museu, per a substituir al senyor Sard.

(31) JOSEP COROLEU I INGLADA. El seu seient és el darrer, a mà dreta, vist des de l'entrada, però no creiem que aquesta posició correspongui en l'escala de mèrits del grans historiador de Vilanova. Advocat i gran medievalista, es autor de gran nombre d'obres històriques, especialment «América. Historia de su colonización, dominación e independencia» en 3 volums (Barcelona, 1984) Casat amb Rosa Borràs i Ferrer, vilanovina, filla de J. Borràs i Magrinyà, amb motiu de la seva «Historia de Villanueva y Geltrú» (1878) i «Reseña de los festejos celebrados en Villanueva y Geltrú con motivo de la inauguración de los Ferrocarriles Directos de la Madrid y Zaragoza a Barcelona, en la sección de Barcelona a Villanueva y Geltrú» (1892), fou nomenat Cronista Oficial de Vilanova. Morí el 1895 i abans de morir, evolucionà decididament vers el catalanisme polític, participant en la redacció de les «Bases de Manresa».

Com s'ha exposat, els 30 homes que feien costat a D. Victor en aquella magna junta, conspicus representants d'una burgesia activa i plena d'inquietuds, distaven molt d'ésser un bloc monolític i d'un sol color. De totes maneres els grups més nombrosos eren els industrials i els polítics —7 de cada estament— dels quals Balaguer creuria que serien els fermes suports en el camp econòmic i en la política afí al seu ideari. Els escriptors i artistes eren sis —comptant entre ells el pare Llanas, Coroleu i Eduard Toda. Cinc d'ells cal considerar-los hisendats i quatre eren homes de l'Ateneu (sense comptar-hi al pare Llanas ni a Teodor Creus) éssent aquests els que estaven més prop de les inquietuts de la classe treballadora, classe que no tenia cap representant directe. No oblidem, però, que aquella junta no era alegida per ningú més que pel propi Victor Balaguer. A ell, i només a ell, hi corresponia la responsabilitat de l'encert o desencert de la tria, doncs a fi de comptes, es tractava d'una fundació particular.

* Comunicació llegida a l'inauguració del curs 83-84.

ELS OLIVA DE VILANOVA

Per Albert Virella i Bloda

En un follet descriptiu del Museu Balaguer, bellament editat pel departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, (4) hi ha una referència a «L'Escola de Vilanova» hom hi llegeix un extracte de la revista «Troços» (núm. 2, 1 d'octubre de 1917) on es diu: «Els dos excel.lents germans Demetrius i Víctor Oliva són com els Henri Etienne de l'escola». L'esment ens fiblà i ens portà a l'estela de dos notables fills de la nostra vila, desconeguts per la gran majoria dels nostres contemporanis, oblidats fins i tot pels voluntariosos memorialistes de programa de Festa Major que es veuen obligats a presentar un llistat de vilanovins il.lustres una vegada a l'any quan menys. Un comentari de l'Ors en els seus anys crepusculars de recès a l'ermita de Sant Cristòfor ja es referia a «un inexplicable olvido parece haber borrado de la atención de las nuevas generaciones el nombre de la que fué gloriosa imprenta y que en Villanueva y Geltrú habia creado su padre...» (3)

Avui —en aquesta tardor de 1982 curulla de pesombres i d'esperances, segons la lectura que es faci de les conjugacions astrals— l'oblid ja no és ni oblid, es un absolut desconeixement de les aptituds i realitzacions d'una família que, en son temps, guanyà fama i prestigi per a ells i per la vila que, de tan com l'estimaven, l'adoptaren per cognom de la més reputada oficina tipogràfica del seu temps. I es que els **Oliva de Vilanova** foren realment uns catalans universals, en un temps en que encara no s'havia manifestat una semblant distinció. Creiem, doncs, que no és inútil tasca la d'exhumar el record d'una família que lluí en el cel de Vilanova —i també en altres cels de fora vila— amb un fulgor que avui sembla del tot extingit. Començarem, doncs, pel patriarca:

JOAN OLIVA i MILÀ (1858, Sant Pere de Ribes - 1911, Vilanova i la Geltrú) Joan Oliva i Milà, el primer «Oliva de Vilanova», contra el que aquest sobre-nom indica, no era vilanoví, doncs nasqué a la masia de can Mironet del Bosc, propera als Solers, en terme de Ribes. S'educà a Vilanova i la Geltrú, fent els

estudis de Batxillerat a l'Institut Lliure de Segona Ensenyança, (20) promoció de 1874, éssent, per tant, amic i condeixeble de Francesc Macià, més tard, va córrer l'aventura per França i Anglaterra, guanyant-se la vida fent de caixista que es una de les feines que més valien per aprendre els idiomes. Però el 1884 ja el tornem a tenir a Vilanova, casat amb Anna Sala i Bordas —**amantíssima** uxor segons la làpida tumular— donant classes d'idiomes i de literatura. I, en aquestes circumstàncies fou que, a l'instal·lar D. Víctor Balaguer la seva Biblioteca i Museo a Vilanova i la Geltrú, cridà a Joan Oliva per a que catalogués i ordenés tota la part biogràfica. Hom pot creure que l'amor al llibre i a la lletra impresa que ja tenia l'antic caixista, s'enfervorí en passar per les seves mans tants i tants tresors de biblioteca, fins al punt de que voldria ésser ell mateix qui —no content de triar, catalogar i ordenar llibres— també en fes en el més material sentit de la paraula. I així fou que, l'any 1899, creà l'establiment tipogràfic conegut per «Oliva de Vilanova», a la cantonada per les rambles de Ventosa (nº 27) i de la Llibertat (nº 53). Ramon Ferrer i Parera, (5) curiós bibliògraf, anotà alguns peus d'impresa d'aquest establiment: «Imp. Oliva» (1899), «Oliva, tipógrafo» (1901), «Oliva, impressos» (1903), «Imp. Joan Oliva» (1904), «Impressor Oliva (1907-1908), «Imp. Oliva» (1909) i «Impressor Oliva, S. en C.» en 1910.

Ens trobem, doncs, amb un home que presenta més d'una faceta i es, amb tota evidència la del tipògraf la que ha tingut lloances unànims. L'abans esmentat Ramon Ferrer: «portà amb el seu bon gust artístic noves normes a aquest art industrial, tan atraients, que se n'aprofiten les que vindran acceptant els seus moderns procediments i pulcritud». (5) Fermí Virella, (15) col·lega en l'ofici, en una conferència sobre l'art d'imprimir es referí a «Joan Oliva i Milà, fundador de la casa «Oliva de Vilanova», «de la que tantes i tantes meravelles tipogràfiques n'han sortit», i, a l'efecte, és de remarcar la lectura que feu... d'una nota biogràfica dedicada a l'impressor esmentat i deguda a la ploma de Maria Luz Morales, la qual exalta la personalitat d'aquell home qui, d'origen modest, es creà pel seu propi esforç una cultura vasta i sòlida i... donà a les arts gràfiques orientacions i normes que han constituït un progrés formidable en l'art d'imprimir». Encara, l'Artur Masriera, (9) va sumar-se al cor dels elogiadors qualificant a Joan Oliva i Milà com «artista primoroso de la tipografia que supo arraigar en su vila natal un centro de producción del arte de imprimir, digno de los tiempos de los Aldos y Plantinos. La «Sociedad de Bibliòfils Catalans», la edició de «Rajolas Valencianas y Catalanas» de D. José Font y Gumà, pueden acreditar hasta donde llega el amor ilimitado por un arte, acompañado de una inteligente perseverancia.»

L'Oliva bibliotecari reuní criteris més desaparellats. Amadeu Hurtado, (7) fill d'un bon tipògraf, va referir-se a la Biblioteca Balaguer «tan unida als primers despertars de la meva adolescència, destrament guiada pel culte bibliotecari i professor meu de francès, Joan Oliva». Ivern i Salvó, (8) altre impresor, ens diu que l'Oliva fou quelcom més que el bibliotecari de Balaguer:

«En certe época es confià al digníssim Bibliotecari, el malaguanyat D. Joan Oliva Milà, l'arrajament d'aquella dependència destinada a Arxiu (Municipal) i en llurs estanteries varen quedar degudament classificats els expedients, llibres, monografies, periòdics, etc.», vol dir que fou, en son dia, també l'ordenador de l'Arxiu Municipal de la vila.

Per a Joan Ventosa i Roig, (19) Joan Oliva i Milà fou «eminent tipògraf i bibliotecari mediocre» i relata: Poc després de la mort de Víctor Balaguer, els seus hereus de confiança i la Junta de la Biblioteca-Museu, varen reclamar al bibliotecari les «Memòries» que accidentalment es trobaven en son poder. Aquest, va resistir-se en principi a donar-les, al·legant que don Víctor les hi havia lliurades personalment, dient-li que no havien d'obrir-se fins passats cinquanta anys de la seva mort. Ni la Junta Directiva en la seva majoria, ni els hereus de confiança, varen acceptar les manifestacions del bibliotecari, car els semblava completament inversemblant que en Balaguer no hagués manifestat mai de paraula, o per escrit, aquesta voluntat, en un assumpte de tanta importància, mentre ho havia fet tractant d'altres detalls de menys transcendència, relacionats amb la seva mort, enterrament i funerals. A tothom li costava de creure que una disposició d'aquesta gravetat, en comptes de confiar-la als seus hereus l'hagués confiada, sense formalitat de cap mena, al bibliotecari. Per això la capsa que contenia els documents va haver de ser lliurada a la Junta, i el seu president, no recordo si efectiu o accidental, Francesc Ferrer i Ferret, va obrir-la malgrat les protestes de Joan Oliva, i va trobar, amb gran sorpresa, un dels set volums en blanc. Després, per tal d'evitar discòrdies i discussions que només podien perjudicar la Institució, ja que alguns individus de la Junta acceptaven com bones les manifestacions del bibliotecari, s'acorda de segellar-la de nou i deixar passar els cinquanta anys, malgrat no existís cap prova que fos aquesta la voluntat del fundador. No cal dir el rebombori que la troballa d'un dels volums en blanc va produir, ni les discussions apassionades entre els amics incondicionals d'en Joan Oliva i els que el creien culpable d'una subtracció o substitució. Aquests darrers suposaven que, en un dels volums es consignava alguna cosa molesta per al bibliotecari, tenint en compte que aquest, segurament per tal de buscar-se en altres ocupacions la compensació d'un sou insuficient, únic que podia pagar-li la Institució, per la migradesa dels mitjans econòmics, malgrat els constants sacrificis econòmics del fundador i l'ajut, plé de bona voluntat, però insuficient, dels socis protectors, tenia completament abandonada la tasca de catalogar els 40 mil volums de la Biblioteca, que havia començat amb gran empenya els primers anys». La conclusió segons Ventosa és que «la veritat d'aquest embull no se sabrà mai, per tant, cadascú podrà creure la versió que més li plagi...»

A nosaltres, no ens plau cap versió, però si que ens plau acabar de definir la polèmica (?) personalitat de Joan Oliva. Fidel a la memòria de Balaguer, Oliva el mateix any publicà un compendi d'Història de Catalunya, (10) subtitulat «Converses familiars sobre l'història de la terra catalana» i destinat a «Llibre de

lectura y estudi per a us de las escuelas de primera ensenyansa del principat català», i datat a «Vilanova y Geltrú: Oliva, impressor: MCML., és un volum de 248 pàgines x 134 mm) amb una portada en vâries tintes. A la plana 6 hom hi llegeix: «A la bona memoria d'En Víctor Balaguer, lo catalá que més ha treballat para fer conèixer l'Historia de nostra terra, dedica aquet llibre, en prova d'agraïment, l'Autor» i a la pàg. 17: «...l'amor a la terra, la constància en lo treball, l'esperit d'independencia, son monuments que valen més que totes les obres de pedra, per qu'ells han donat foras a Catalunya pera suportar el pes de totas sas desgracias, sense minvar l'esperansa de viure un dia en pau ab sos vehins y regintse dintre l'Estat Espanyol per la lleys, usos y costums que li son propis...» Constatem que un catalanisme molt de l'època han captat al polifacètic impressor i l'ha dut a escriure i fer-se el seu llibre, que es complaurà, més tard, d'incloure en el catàleg de les obres sortides de les seves premses, que ja seran quaranta-cinc l'any 1907. (11)

El 1907 és, precisament, l'any de la publicació del famós «Anuari Oliva», subtitulat «Ensaig de materialisació d'un moment intelectual», obra pretensiosa com es demostra en el seu ampul·lós colofó: «Explicit Anuarium Oliva/Referida gracia al Omnipotent Deu/es dat terme felix a la preclarissima obra que «Anuari Oliva» es nomenada/en la festa de Sant Ignasi bisbe, justos 699 anys després de la naixensa del/strenu e invicte Rey nostre En Jacme, que serven en piadosa recordació/les memories catalanes ab el sobrenom de Conqueridor, avuy dia hu/ del mes de Febrer del any que contam a partu Virginis salutifero/Milia noucents e set anys, regint lo comtat de Barchinona N'Anfós/de Borbó, sisé del nom, e fou stampat en vulgar catalá, sots/pulchra cura e despeses de l'honorable ribetà e mestre/stampador En Johan Oliva, expert mercantil e bibliotecari,/en la magnífica vila de Vila/Nova e la Geltrú, membre e carrer de Barchinona./B.P.H.» (11) Col.laboraren en el seu text els autors: Antoni Mª Alcover, Joan Alcover, Angel Aguiló, Carles Roselli, Josep Carner, Raimon Caselles, Miquel Costa i Llobera, Gustau Galceran, Ramon Miquel i Planes, Mateu Obrador i Bennassar, Víctor Oliva, Josep Pijoan, Josep Pin i Soler, J. Pons i Massaveu, Joaquim Riera i Bertran, Alexandre de Riquer, Josep Maria Roviralta, Santiago Rusiñol, Doctor Schulze, Xavier Viura i amb il.lustracions de Giuseppe Aureli, Eudald Canibell Masbrenat, Alexandre Cardumets, Bonaventura Casas de Valls, Ramon Casas, Caietà Cornet, Hans Christiansen, Ramon Ferrer, Bruno Hèrous, Junceda, C. Kunst, O'Neill, Latham, Joan Llaveries, Víctor Oliva, Joaquim Renard, Alexandre de Riquer, Josep Maria Roviralta, Stanlows y Josep Triadó, en tot unes 70 il.lustracions, estampades amb gran riquesa de colors, algunes d'elles en tricomia y en Twilghtcolour. Avui, des de Vilanova i la Geltrú, ens costa de comprendre com un «modest impressos» podia reunir tantes col.laboracions de moltes firmes prestigioses del modernisme (Caselles, Roviralta, Rusiñol, Casas, etc) de bracet amb els que serien grans noms del noucentisme (Carnes, Alcover, Costa i Llovera, Pijoan). Aquest «poder de convocatòria» ben difícil d'adquirir, mai més l'havem tornat a veure a la nostra vila.

Ja havem dir que, en l'«Anuari Oliva» hi ha un llistat de les edicions d'aquell obrador de la Rambla Transversal, algunes notables, com «I Pirinei», versió italiana de la trilogia «Los Pirineus», de Víctor Balaguer, musicada pel mestre Pedrell; «La Trilogia Los Pirineos y la crítica», de varis autors, en obsequi de l'esmentat compositor, el mestre Pedrell; un recull de poesies catalanes de Víctor Balaguer, acompanyades de la versió francesa, un estudi de les formes verbals emprades en una edició del Nou Testament en èuscar, publicada el 1571 a La Rocheta; de Pin i Soler hi ha un aplec d'articles en prosa i una «Rhapsodia de Sonets d'autors catalans contemporanis», de Canibell i Sange-nís, «Tipos góticos incunables para impresiones artísticas y ediciones de biblió-filo» gravats i fusos a Barcelona, baix els auspicis de la Societat Catalana de Bibliòfils. Esmement especial es mereix l'obra de l'arquitecte vilanoví Josep Font i Gumà «rajolas valencianas y catalanas», amb 443 reproduccions numerades, més 16 fora de serie, reproduïdes en colors. És una obra d'indiscutible importància sobre el tema de les rajoletes ceràmiques, que honora, ensems, al seu eminent autor com al pulcre editor.

Els temes locals foren tocats en les edicions sortides de can Oliva en el recull «Nuestro Carnaval», amb portada il·lustrada per Joan Llaveries; algun discurs del Rey Carnestoltes, naturalment d'autor anònim, l'obreta de Joan Fabrè i Oliver «¿Por qué soy artista?»; «Màximes cristianes de la Casa d'Amparo», de Mn. Josep Roig i Casanellas; «Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer», revista mensual, en la seva tercera època (1900-1904); els temes comarcals son tractats en edicions organitzades pel Centre Catalanista de Vilafranca del Penedès, sortides pels anys 1902, d'autors rellevants com Claudi Mas i Jornet, Ramon Escalasans i Milà, Antoni Martorell i Panyellas i varis autors i una «Memoria sobre ferrocarriles secundarios presentada por los Ayuntamientos de las comarcas de Igualada, Vilafranca del Panadés y Villanueva y Geltrú», publicada l'any 1904, amb un comentari molt significatiu de Josep Bertran i Musitu en el qual Joan Oliva és qualificat com «editor pulcríssim, actiu company i patriota vilanoví» i, finalment, el periòdic «Costa de Ponent - Periòdic setmanal català - Portaveu de les comarques del Baix Penedès i del Baix Llobregat», que es publicà del 1906 al 1908.

No fou massa llarga la vida de Joan Oliva. Morí a Vilanova i la Geltrú el 5 de desembre de 1911 i, malgrat la seva poblada i patriarcal barba, només tenia 53 anys. La seva muller només el va sobreviure un any, deixant dos fills, Victor i Demetri, convertits en comanditaris de l'obrador tipogràfic ja en vida del fundador.

VÍCTOR OLIVA i SALA (1884, Vilanova i la Geltrú - 1948, Sant Feliu de Codines).

L'hereu de ca l'Oliva aviat es notabilitzà per la seva precocitat intel·lectual. De la seva primera adolescència en coneixem «La cançó de les terres llemosines», de la qual Ramon Ferrer i Parera (6) ens donà el seu fragment final:

«Terres llemosines, terres llemosines,
enceses i ardents en llum i color,
on canta a tothora l'ocell en les hortes,
on canta a tothora l'amor dins dels cors;
sou en la llegenda rossinyol de glòria,
sou en la epopeya pabelló d'honor,
teniu les més nobles històries de gesta,
teniu les més belles menines del món;
per terme les ones de la mar llatina,
per fita les serres del Pirén boirós,
Terres llemosines, terres del meu cor.
Terres llemosines, terres llemosines,
romàntiques terres de pretz i laozor,
empori de joya, viles de paratge,
que hermoses, que hermoses que sou.»

12 abril 1986 (sic)

Malgrat i que va cursar a l'Escola Superior d'Indústries de Vilanova i la Geltrú, els estudis dels peritatges electricista i químic —amb excel·lents qualificacions— la seva afecció literària era dominadora per damunt de totes les altres activitats, publicant els seus primers articles —de temàtica molt variada— en el setmanari catalanista «Joventut» que es publicà a Barcelona del 1900 al 1906. (1) En aquest darrer any presentà una comunicació al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana sobre el parlar ribagorçà. Poc després guanyà un concurs literari promogut per «El Poble Català» que li valgué la publicació de l'obra premiada: «Eros-Christ», (12) en la qual insisteix en els aspectes lingüístics de la franja de ponent: «La fisomia del llenguatge venia donada sobre tot pels imperfectes de indicatiu; en casi tot Catalunya, entre les lletres de l'arrel verbal y la terminació de la persona hi han quedat, en aquest temps, les vocals; allà, no, se recorden molt bé de la consonant; de **faciabamus** diuen **febam**, de **dicebat diba**, de **duceba, duba**; després (y això potser es permès sospitarho com a general per tot Catalunya en l'Estat mitjana, com herència dels pobles pre-romans), no tenen 1 senzilla, tot son elles, fins després de la consonants, així diues: **pllat**, per plat; **navalla** per navaja; **pllou** per plou, y les paraules que usen ab ele senzilla semblen totes d'introducció moderna, influencia dels mestres d'escola, del ferse ab gent de fóra... Més, ajuda a donar extrany aspecte en aquell parlar el sonar com a y, la i que fem en català y que s'escriu tant per ig, així, **boy** y **boye** per boig y boja, **roy**, **puyar**, **rayar**, per roig, pujar, rajar, pronunciant com en els sigles mitjans els noms de qualitats o atributs, **perea**, **riquesa**, **flaquea**, **noblea**, **baixesa**, per peresa, riquesa, flaque-sa, noblesa, baixesa...»

Així, doncs, l'esperit observador de Víctor Oliva li serví per aprofitar una estada a les vores de la Noguera-Ribagorçana —pot-ser per motius de salut—

per a estudiar la varietat dialectal del català occidental que allà es parla i per teixir l'entrellat d'una novel·la, en la qual s'estrena un lloc ben concret de la costa catalana al que la geografia-ficció li aplica el nom de **Vilabona del Mar**. Però la novel·la, fluixa d'argument, no arribà a interessar al gran públic i fou, que se sàpiga, l'única incursió de Víctor Oliva en el camp de la narrativa de creació. Més preparat pel treball erudit, publicà diversos articles a la «Revista Ibérica de Ex-Libris» i les obres «Introducción al estudio del arte del alfabeto en Cataluña», «El libro Español», «Costums de Catalunya», etc. Però no oblidà la seva bissaga i el 1919, al «Boletín de la Sociedad de Atracción de Forasteros» publica un llarg article titulat «Villanueva y Geltrú», (12) dedicat a Sebastià Gumà y Surís, que es més aviat un breu resum de la història de la vila on nasqué, amb seixanta pàgines de text, la tercera part de les quals van destinades a la descripció de l'Institut Balaguer. L'article va il·lustrat amb 73 fotografies i conté nombroses dades fins aleshores inèdites, ço que fà aquesta obreta d'obligada consulta pels interessats en el passat de la vila.

No podem oblidar que els germans Oliva eren comandataris de la tipografia paterna. En morir, primer el pare i després la mare, Víctor i Demetri foren copropietaris del negoci i, el 1915, es traslladaren a Barcelona, instal·lant-se al número 169 del carrer de Rafael de Casanova, on reafermà el prestigi adquirit ja pel seu pare a Vilanova, avalant el cognom Oliva, amb el nom de la vila que fou bressol dels dos germans: Oliva de Vilanova, que, segons J.F. Ràfols (14) assolí gran fama per la perfecció tipogràfica de la seva producció. Ferrer Parera qualifica aquell establiment d'innovador del llibre bibliòfil, elevat a la categoria d'art. Víctor, literat i conferenciant especialitzat en bibliografia, tenia al seu càrrec la il·lustració per bon dibuixant i gust. (6) Era, com qui diu, l'intel·lectual de la família i, a més a més, l'hereu, i per això es va endur la part del lleó en el prestigi de la casa que regentaven els dos germans. En morir l'any 1948, Eugeni d'Ors va dedicar-li un d'aquells articles «Estilo y Cifra» (3) que publica cava per aquells anys en la «Vanguardia Española» de Luis de Galinsoga: «Muere don Víctor Oliva cuando un inexplicable olvido parece haber borrado la atención de las nuevas generaciones el nombre de la que fué gloriosa imprenta y que en Villanueva y Geltrú había creado su padre... El camino de la imprenta Oliva era equivocado. Consistía en la reproducción literal de las soluciones artísticas antiguas, sin rehuir siquiera aquella insulsez del «pasticcio» pedante, el énfasis de los anticipos de palabra al pie de página, de los finales de capítulo en decrecimiento, de los colofones pomposos y haviográficos, de la letra gótica por gusto «gótico por gusto no pica», decíame un alemán romanizante... — la cual perpetuaban los Oliva la ejemplaridad de los grandes impresores del Renacimiento. Yo, por mi parte, no tengo empacho en declarar a quien quiere oírme que debo personalmente a dicha lección tres frutos de buen aprendizaje. Uno, la policía de las márgenes en los libros, con su proporción —aproximada, porque la cosa es, en rigor, más fina— de uno para el margen interno, dos para el superior, tres para el extremo; cuatro para el inferior. Otra adquisición,

el castigo de las que pueden llamarse «carreras» en tipografía, como en las medias de las señoras; quiere decir, la continuidad de las verticales columnas de blanco, que producen el efecto de una tipográfica vaciedad, de vena o veta en la óptica del conjunto. Por fin, la belleza del rojo, de un cierto rojo, del rojo escarlata, que en las imprentas suelen empujarse en no encontrar, substituyéndolo por la delonía de los carmines, cuando no por la cursilería de los naranjas. El respeto a esos detalles daba una nota —¿como lo diré?—, una nota viril al arte de los tórculos olivianes. Pienso, al expresarme así, y por contraste, en el empalagamiento de aquellos verde-agua, que hacia las mismas calendas cultivaron algunos diletantes de las artes gráficas, como el bueno de Juan Ramón Jiménez, o el popularísimo Santiago Rusiñol, o el industrioso Gregorio Martínez Sierra, o José María Roviralta —que también pasó por ahí— o el mismo Adrián Gual, de logros menos ejemplares en su litografía que sobre las tablas. Todavía hay que agradecer en los libros que salieron de la Casa Oliva, algunos otros primores, cifrados precisamente en la abstención. En primer lugar, el que la nota pedante que parecía exigir la moda bibliofílica del tiempo, no se llevara aquí a las exageraciones que a veces deseaban los autores mismos, sobre todo los de criterio regionalista, con su característico retorcimiento de medievalismo o de vernaculidad. Luego el no convertir en presuntos monumentos —en papel de estraza perenne— insignificantes pliegos de dieciséis páginas, al cabo de las cuales el lector —si es que los términos bibliofilia y lectura no son incompatibles— se encuentra con algún heráldico y frondoso colofón, donde se declara que la obra «se acabó de estampar— y se empezó, pudiera añadirse— A.M.D.G., a los XII días del mes de junio de MCMXXVI, fiesta del Bienaventurado San Onofre, en el obrador de los maestros impresores Mengano y Perengano, de la heroica ciudad de... «Item, nunca los Oliva emplearon trucos como el de la substitución del boj por el celuloide, **que tanta sangre nos cuesta**. Ni incurrieron en la abominación de este hediondo ensanchamiento de pestaña en las rústicas, por donde hasta los poemas épicos cobran villanía de catálogo comercial y que se aplastan o fracturan indefectiblemente al ser puesto el libro, de pié, en los estantes de la biblioteca...» Fixem-nos bé que l'Ors, en exposar els defectes i les virtuts de la casa Oliva de Vilanova, malgrat i tractar-se de l'obituari de Víctor Oliva, sempre parla en plural: **els Oliva**. Cal, doncs, fer cabal esment del germà més jove.

DEMETRI OLIVA i SALA (1886, Vilanova i la Geltrú - 1966, Barcelona).

Si Víctor fou intel·lectual, el seu germà Demetri fou l'oscur obrer manual —si bé de la més alta categoria artesanal— però, en definitiva, el responsable de la bona execució del producte tipogràfic, de l'«obra ben feta» que hauria dit l'abans esmentat Xénius. Quelcom hauria vist en ell el vell Joan Oliva quan, a l'ensens que feia estudiar «als Arts» al Víctor, enviara al Demetri a la saxona ciutat de Leipzig, (6) a aprendre l'ofici en tots els seus aspectes més nobles. I val a dir que els coneixements adquirits per Demetri, en la seva etapa d'apre-

mentatge a l'Alemanya, foren immensos i que a ells es degué la superació, si cabia, de l'artesanat patern, que es va donar als taller gràfics del carrer de Casanova. I la veritat és que, quan ens trobem davant de certes obres tan cares pels vilanovins com «El poeta Cabanyes» de Sebastià Puig (1927) i la versió anglesa del Quixot, encarregada per una societat de bibliòfils dels Estats Units, (14) amb gravats al box d'Enric C. Ricart (1933), l'èxit d'aquestes edicions es degué a les relacions públiques de Víctor o a les bones mans de Demetri. Aquell Demetri que —amarat a l'obrador— era detingut i pres durant la dictadura de Primo de Rivera, el novembre de 1925, per un inimaginable delictes d'impremta.

Demetri, altrament, sobrevisqué per divuit anys més al seu germà, i durant aquell període, l'obrador continuà treballant amb l'habitual pulcritud i eficàcia. D'aquell període conservem una entrevista publicada al «Diario de Barcelona» pel gran mestre de l'interviu que fou Del Arco, (2) en ocasió de la Festa Patronal dels impressors, ço és, el dia 6 de maig de 1950, diada de Sant Joan Antem Portam Latinam. Heus aci, en l'idioma en que es publicaren, el text original de les preguntes i respostes més significatives:

«-El impresor, ¿que es más; artesano o industrial?»

«-Ha de ser artesano; pero para defenderse, ha de ser industrial.»

«-¿A qué llama el artesano procedimientos nobles de su creación?»

«-El tórtulo (aguafuerte), la xilografía (sobre madera) u la litografía sobre piedra, en cuyos procedimientos está la mano directa del artista.»

«-¿El mejor grabador de todos los tiempos?»

«-Rebrandt; y entre los nuestros, Goya y Fortuny. Pero delante de Rembrandt uno se descubre; hubo un gravador —se dice— Rembrandt, y un pintor, Velazquez.»

«-¿Usted ha llegado con la máquina a igualar la mano?»

«-He conseguido facsímiles que llegan a dar sensación de original.»

«-¿El mejor grabador hoy día?»

-«Sobre madera, Enric C. Ricart, creo que uno de los mejores de Europa y como aguafortistas, Ramon de Campmany, Mariano Andreu y Teodoro Miciano.»

«-¿Es difícil el sello?»

«-Sí, porque si uno se distrae le sale una etiqueta.»

«-¿Usted se ha distraído?»

«-He procurado estar siempre atento y creo haberlo conseguido.»

«-¿Cree usted posible falsificar un sello?»

«-Yo soy capaz de hacer un facsímil que puede confundirse con el sello original.»

«-¿Es usted coleccionista de sellos?»

«-Sí.»

«-¿Es usted capaz de reproducir el color exacto de una pintura original?»

«-Vea esta acuarela.»

La veo y admiro la fidelidad.

«-¿Lee todo cuanto edita?

«-Es mi obligación.»

«-¿Toda su vida consagrada a la letra impresa?

«-Siempre entre libros, desde hace cincuenta años».

«-¿No publicó nada suyo?»

«-Nunca.»

I, com a colofó, l'entrevistador comentava: «Si hay otro impresos así que levante el dedo».

Nosaltres, convidem a la reflexió sobre la modèstia de Demetri Oliva, amb cinquanta anys d'executòria —que al cap i a la fi foren seixanta sis!— artesà i industrial, atent sempre al seu treball, fidel a l'obra que devia reproduir, en el color, en la presentació i en la correcció dels textos, i ferit de la lletra aliena, pero que mai va caure en la tentació de la lletra pròpia, i en aquesta nostra reflexió, ens preduntem si el mon es just quan s'oblida d'homenatjar a l'home conseqüent, treballador, refractari a la vanitat i a la pompa, exemple dels quals fou el vilanoví Demetri Oliva i Sala.

Albert Virella i Bloda
18 de novembre de 1982

Referències:

- (1) ALBERTI, Santiago.- «Diccionari Biogràfic», Barcelona, 1968.
- (2) DEL ARCO.- «Vd. dirá...» 'Demetrio Oliva de Vilanova', en «Diario de Barcelona, 1950, maig, 6.
- (3) D'ORS, Eugenio.- «Estilo y Cifra» 'Oliva de Vilanova', en «La Vanguardia Española», 1948.
- (4) DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. Fundació Víctor Balaguer.- «Museu Balaguer», Vilanova i la Geltrú, 1982.
- (5) FERRER i PARERA, Ramon.- «Puixança de la Impremta a Vilanova», en «Butlletí de l'Associació d'Alumnes Obrers de l'Escola Industrial» n° 69, pp. 6-8. Vilanova i la Geltrú, maig, 1930.
- (6) Idem.- «Poetes, Versaires i Rimadors Vilanovins», pp. 337 i 338 Vilanova i la Geltrú, 1958.
- (7) HURTADO, Amadeu.- «Quaranta anys d'advocat», vol. I, p. 199 Barcelona, 19..
- (8) IVERN, Josep.- «Per una història de Vilanova i la Geltrú», en «Butlletí de l'Associació d'Alumnes Obrers de l'Escola Industrial», n° 24 pp. 6-8. Vilanova i la Geltrú, octubre, 1925.
- (9) MASRIERA, Arturo.- «El Catalanismo literario en las regiones», en «La Vanguardia», Barcelona, 1913, juliol, 13.
- (10) OLIVA i MILA, Joan.- «Breu compendi d'Història de Catalunya», 248 p. Edició de l'autor. Vilanova i la Geltrú, 1901.
- (11) Idem.- «Anuari Oliva - Ensaig de matearialització d'un moment intel·lectual» Vilanova i la Geltrú, 1907.
- (12) OLIVA i SALA, Víctor.- «Eros-Christ», Biblioteca del Poble Català, 252 p. Barcelona, 1908.
- (13) Idem.- «Villanueva y Geltrú», en «Boletín de la Sociedad de Atracción de Forasteros», pp. 9 a 69, Barcelona, 1919.

- (14) RAFOLS, Josep F.- «E.C. RICART», El Cep i la Nansa, pp. 16, 32, 48, 58 i 162; Vilanova i la Geltrú, 1981.
- (15) T.O.C. (VIRELLA COSIALSS, Fermí).- «Factors del progrés humà» en «Butlletí de l'Associació d'Alumnes Obrers de l'Escola Industrial» n° 81, pp. 6-11, Vilanova i la Geltrú, agost-setembre-octubre, 1932.
- (16) VARIS AUTORS.- «Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana», vol. 39, p. 1075, Edit. H. de J. Espasa, Barcelona.
- (17) Idem.- «Gran Enciclopèdia Catalana», vol. 10, pp. 720-721, Barcelona, 1977.
- (18) Idem.- «Un segle de Vida Catalana» (1814-1939), II, pp. 1024, 1025 i 1193, Barcelona, 1961.
- (19) VENTOSA i ROIG, Joan.- «A l'entorn de les Memòries de Víctor Balaguer. en «Pont Blau», n° 2, pp. 26-28, Mèxic, D.F., octubre 1952.
- (20) VIRELLA i BLODA, Albert.- «L'última orla del col·legi lliure de segon ensenyament de Vilanova i la Geltrú» en «Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer», sisena época; pp. 95-124, Vilanova i la Geltrú, 1980.

QUIN ÉS L'ORÍGEN DE L'ERMITA DE SANT CRISTOFOR

Per Antoni Ferrer i Martí

Una de les qüestions que sempre m'havia cridat l'atenció és, perquè n'és dedicada l'ermita de Sant Cristòfor a aquest sant? S'honorava al lloc a altre déu ibèric? o es simplement el record o l'influència d'època romana que ha arribat a nosaltres en una transició a través de la religió catòlica?.

Sabem que l'ermita de Sant Cristòfor anterior a l'actual en fou restaurada i ampliada al segle XVIII segons ens expliquen les històries. Quina construcció tenia?. Sí, se sap que era més petita i, a la vegada ja estava dedicada al sant a l'any 1388, que es la dada més antiga que s'en té referència, i per lo que es desprén, la Seu barcelonina hi tenia un cert interès.

Per esbrinar-ne un xic la qüestió, haurem de referir-nos a temes mitològics i folklòrics tot i que això en recomporta uns riscos aparentment d'incertesa, tota vegada que avui es va a buscar la data precisa de tal forma que uns passatges semiesborrats per el pas dels temps encara que en tinguin un fons comú i ric en folklore, si bé no en són del tot precisos i exactes sí en canvi en són prou interessants com per demostrar-nos els grans tresbalsos que hi han hagut i a a vegada ens transportaran quan menys a l'època romana on possiblement en té una procedència sense descartar un origen anterior.

HISTORIA

Tres persones s'han interessat per el tema de l'història d'aquesta ermita: El primer va ser el Pare Garí (1) qui dintre de la seva preocupació estudianta ens explica; «Ni en que época ni quién la fundó he podido encontrar a pesar de las muchas diligencias que he practicado, solo he visto que ya existía en el año de 1500 pues las escrituras públicas fechadas en aquella época ya hablan de ella...» i poc més avall ens hi afegeix que l'actual fou renovada i ampliada «... y bendecida el 5 de julio de 1778...» justament cinc dies abans de la Diada de l'Aplec que s'hi acostumaba a fer. Cosa molt normal, doncs mereixia una doble celebració després de quasi quatre centúries com veurem seguidament.

El segon va ser En Albert Ferrer i Soler qui en un petit article al setmanari local (2) ens donà a conèixer la data més antiga que fa referència a aquesta ermita i anota que en un document de l'Arxiu Episcopal, el bisbe Ramon de Barcelona, el 27 d'agost de l'any 1388 va escriure als feligresos de Santa Maria de la Geltrú «...exortándoles a que entregasen lisonas para reparar i ampliar la capilla de Sant Cristóbal...» Però també preocupat per la seva construcció i afegeix «...tal vez levantada en los dias difíciles de la reconquista o en los primeros siglos del feudalismo.» De totes maneres és difícil si no n'hi ha una mostra palpable per poguer discernir, ja que les mostres visibles de construcció actuals no ens diuen res en aquest sentit a no se que s'hi practiqués una excavació científica.

Albert Virella és el tercer que en parla en el seu llibre «Imatges...» (3). En cita les dues anteriors sense explicitar-ne la procedència, però hi afegeix de forma incanescent «...que en la diada del Sant Patró de l'ermita es celebrava un aplec al seu voltant...» tota vegada que «...«el turó no estava urbanitzat i la gent s'escampava per les eres...» i com a cosa curiosa afegeix que «...era típic menjar-hi una coca...» Justament aquesta última dada pot ser interessant pel fet que ens ocupa com veurem més endavant.

Cap d'ells però intenta relacionar el sant al qual l'ermita està dedicada, només unes notes del P. Garí ens remonten a èpoques més allunyades, encara que no foren escrites en aquest sentit quan ens diu; «Año 1788. Mucho se hizo sentir la sequía en este año y consternados los habitantes de esta villa acudieron a Dios con súplicas y rogativas...» Cal tenir en compte que en els temps a

què es fa referència, a Catalunya i especialment a Vilanova es vivia de cara a la pagesia, on afegeix «...en Villanueva se expusieron en el altar mayor las reliquias de los santos mártires Justo, Vicente i Clará y al día siguiente a san Cristóbal que en procesión trajeron de la ermita.» També l'any 1812 es repetí la secada i s'anà a buscar la imatge del sant «... y alcanzaron lluvia...» Si bé això avui ens pot fer riure un xic per dessota el nas, en aquells temps era cosa sèria i com a tal es tenia. Però ja tenim una altra dada important, a St. Cristòfor com a advocat per a les aigües dolces i fertilitzants, a l'igual que amb les Neptunàlies romanes que estaven dedicades al Déu Neptú, gegant i Tità dintre de la mitologia romana. (4).

LA RELACIÓ FOLKLORICA MITOLOGICA

Bé, el fet és prou conegut però cal recordar-ho. La imatgeria popular ha representat sempre a St. Cristòfor com un gegant que s'encarregava de passar a les persones d'un costat a l'altre d'un riu on no hi havia pont. La imatgeria en aquell temps era abundant i hom trobava el sant a capelletes, camins, hostals, portals de ciutats àdhuc a l'interior de les cases. Tenim encara a la Plaça dels Lladoners, a la Geltrú, la imatge del sant en una capelleta d'una de les cases de dita plaça. A principis de segle sota el porxo de la Capelleta de Marcús hi havia una imatge del sant en fusta, de proporcions exagerades, que els vianants veien i veneraven quan sortien de la ciutat de Barcelona per la carretera del Maresme.

Altres costums a diversos pobles han existit i existeixen. A Eivissa s'anava a fer una berenada al costat del mar. En moltes poblacions per les que passava un riu era corrent que hom anés a banyar-se a les 12 del migdia o simplement a travessar el riu amb els peus descalços i qui tenia un menut se'l carregava a coll-i-bé i el passava com Sant Cristòfor feia amb el Nen Jesús. (5) A Vilanova el costum ha passat a menjar-se una coca al costat del mar i a fer una gran festa amb «ballaruga».

També encara hom té a St. Cristòfor com a patró dels nedadors, dels pescadors, dels moliners (perquè antigament molien amb la força de l'aigua) i dels viatgers (ja que era molt costós travessar un riu embravit per les aigües i perillós l'haver de fer un viatge per mar sobretot si hom no sabia nedar). El costum de beneir els cotxes és recent (6).

La diada del sant era la més apropiada per a prendre els primers banys. Justament era un costum que tenien molts vilanovins, que precisament anaven a fer-ho a la Platgeta dels Freres (sota la protecció del sant a dalt, en la seva ermita) fent així les primeres remullades, car existia certa recança a mullar-se massa, si bé el fons de la qüestió rau en la religió catòlica per allò de que era pecat ensenyar massa el cos nu o semi-nu. És per això que existien unes dites que en forma d'advertència avisaven de que «totes les persones que es banyen el dia de St. Cristòfor cada any se'n ofega una» i també «Home de sis banys, home de pocs anys».

L'afició als gegants és comú arreu de Catalunya. Només cal recordar a Jacint Verdaguer en el seu «Canigó» quan s'esplaia d'aquesta forma;

«un gran arbre ajagut es lo Pirene
que mira ses branques poderoses
esbadaïar-se de València a Roses
entreteixint-se amb serres i turons... (7)

i no li manca raó pel que fa a aquest aspecte si s'aplica al poble en general i més especialment quan es tracta de festes populars, on hi participen gegants (grsos i petits) capsots, dracs, mulases i tota una munió d'entremesos de diversa procedència i gran repertori. I això no ens ha d'extranyar gens ni mica car el món romà hi contribuï en gran manera.

La presència d'unes festes Neptunàlies en el món romà pressuposa l'existència del Déu Tità Neptú que regnava sobre les aigües encalmades i fertilitzants, així com també del mar. Justament la presència d'un sant Cristòfor en una ermita, muntanya o qualsevol lloc suposa l'existència d'un assentament romà, vila, poble o antics ritus mal anomenats, pagans.

Quan els romans emprenien una excursió transmarina oferien sacrificis al mar juntament amb Júpiter (8) que era el germà gran dels dotze grans poderosos déus romans. Es per això que en època de l'Imperi romà els «Ludi Neptunàlia» contenien sempre «Naumàquies» i els atributs del Déu eren el trident i el dofí, emblemes que actualment formen part de les fonts monumentals de qualsevol poble, ciutat o capital europea.

A Vilanova existia un costum, ja perdut, que ens els recorda Amades (9) «Una de les notes típiques de la festa de sant Pere eren les processons de pescadors, que feien el recorregut per la platja, ran de les onades, en la que a Vilanova i la Geltrú el sacerdot, fregava l'aigua amb la creu processional, sense tocar-la, tot describint-hi tres creus.» Avui es fa en forma de passeig, si bé amb gran participació, i es llencen flors al mar, que té un mateix significat, però com podem veure un ritus sensiblement canviat.

CONCLUSIONS FINALS

Cal fer ressaltar que la corografia de la platja de Vilanova ha sofert infinitat de canvis al llarg dels temps, o sigui, que degut a la gran llacuna que existia a la rada d'aquesta vila el lloc de St. Cristòfor deuria d'estar voltat d'aigua, podríem dir-ne unes tres quartes parts poc més o menys, car el Torrent de la Piera, també conegut per el Torrent de la Geltrú, contenia fins fa pocs anys (a principis d'aquest segle) un estany consignat com a Estant de la Geltrú (encara alguns mapes així ho anoten) que era part de la resta de l'antiga llacuna que existí al Pla de Vilanova. A principis de segle aquesta llacuna es travessava per un pont que hi plantaven els mariners. El pont de ciment actual es va fer als voltants de l'any 1920 quan s'urbanitzà el sector de St. Cristòfor. Per tant al estar el lloc gairebé tot envoltat d'aigua no es difícil pressuposar aquest culte al

dit sant doncs hi era molt escaient.

Així com també quan es va urbanitzar el turó de st. Cristòfor en un dels xalets hi aparegué un mosaic romà (10) el qual fou novament soterrat. Apart, s'han fet troballes més recentment de caràcter esporàdic com són fragments de «tègulæ» i ceràmica típicament ibèrica, la qual cosa ens indica un assentament d'una vila romana. I qui sap si en el racó de l'estany de la Geltrú en aquella època no s'hi podien haver celebrat «Naumaquies?».

No hi ha dubtes de que l'origen de Vilanova té una forta arrel romana; primer per la gran extensió del poblat ibèric i romà de Darró; en segon lloc per les ermites que hi ha a punta i punta de la rada de Vilanova, dedicades les dues a personatges que recorden el món romà —com es St. Cristòfor— que és barreja amb llegenda i festes pròpies dels romans, l'ermita dedicada als sants Gervasi i Protassi que estan considerats com a «màrtirs», així com la gran festa dels pescadors a la platja, i finalment; en tercer lloc, el nom de Vila-Nova així com el de tantes altres viles tenen origen romà i a més a més Nova, justament perquè a Darró hi havia una Vila Vella. Hi ha qui fa referència a Cubelles com a vila vella.

CLOENDA

Justament a Darro l'any 1980 aparegueren un grup de ceràmiques de «terra sigilata» on (especialment una d'elles) es representa «Les Neptunàlies». En les diverses metopes d'aquesta ceràmica hi ha representades les «umbræ» amb animals estirats a la sombra d'aquesta, una dona o una noia sentada en un banc també sota les «umbræ» amb un ocellet a la mà (11) així com el Déu Mercuri amb el corn de l'abundància. En conjunt tota ella plena de símbols inequívocs d'aquestes festes, que encara que no eren «magnis» sí que eren populars.

Retornant a En Virella quan explica que hom menjava una coca a l'aplec de St. Cristòfor, i que ara ha passat a la festa de St. Pere, és també molt significatiu. La idea d'oferir als déus menjars amb cerimònies propiciatòries no pot ser més antropocèntrica car com succeeix continuament la millor manera de guanyar-se els semblants és acariciar-los el ventre des de la més remota antiguitat. No es gens extravagant que encara es celebri una festa amb un símbol indeterminat o determinat com pot ser un pa, una coca, unes galetes, uns confits o qualsevol altre llepolia, ja que en el fons recorda un fet, ja sigui esdeveniment, culte, adoració, entrada de temporada, solsticis, etc., encara que no s'en sàpiga la procedència. sigui per tradició o festa a vegades —posiblement— desplaçada, etc., ja que el món i les idees dels homes són canviants o es fan canviar segons les situacions que travessen.

Acabarem amb altre nota d'Amades (12) on veurem com l'enginy popular a vegades «se les manega» per sonar raó d'un fet. Diu que: «**Sant Cristòfor n'era fill de Begues i en aquest poble ensenyen una pedra que havia estat seient el sant; com a prova d'això hi ha una ratlla que, segons la veu popular, és**

deguda a l'emprempta de les natges de Sant Cristòfor. Al terme d'Olesa de Bonesvalls, que limita amb el de Begues, hi ha una ermita dedicada a Sta. Coloma. Sembla que sant Cristòfor anava de nits a veure santa Coloma a la seva ermita. Els veïns d'Olesa varen pendre la llibertat del sant com a una irreverència i una nit van esperar que sortís de l'ermita i el varen apedregar. El sant va fugir i per barrar el pas als seus seguidors, va orinar-se en una vall on es va produir una riera que encara existeix; el líquid impetuós va deturar als veïns d'Olesa.»

Si bé aquesta petita història pot semblar tota una irreverència, explica en el fons un fet molt natural, i és que, quan plou a Begues amb pluges torrencials, es produeix a les diverses rieres del Farrag unes veritables torrentades per tenir-ne una gran conca de recepció, i quan aquestes passen per Olesa, Canyetlles, St. Pere de Ribes i Sitges fan veritables estralls. Cal recordar que farà una vintena d'anys aproximadament, l'aigua de la Riera de Begues es va endur el pont de Canyetlles, va negar part de Sant Pere de Ribes i també a Sitges. A més a més es molt exaltada —aquesta conca— per els geòlegs justament per això, per la gran conca de recepció i perquè el seu inici discorreix de cara al nord, gira a noranta graus a l'oest i torna a girar a noranta graus pel sud, tot desembocant a Sitges on el vuitanta per cent de les aigües d'aquest massís desembocuen. Cal recordar també que l'actual Pantà de Foix, el seu primer intent d'implantació havia de ser a la Vall d'Olivella per recollir aquest gran cabdal d'aigües que baixaven per aquestes rieres, però al ser el lloc tant porós es va desestimar i el varen plantar a Castellet i Gornal que no oferia tantes possibles pèrdues.

Però queda un altre aspecte molt interessant i és que al situar a St. Cristòfor com a Gegant, vigia del massís de Garraf, és com un gran resguard d'empar del món romà, del gran Imperi romà que hi havia hagut a banda i banda del massís. Crec que en representa la victòria de l'Imperi romà sobre els cossetans i els laietans antics pobladors d'aquestes contrades els quals varen ser subjugats per la potentia Roma. Només cal veure la part de la costa. El Vilarenc (Calafell), possiblement «Stabulum Novum» a (Cubelles), Darró o Subur a (Vilanova i la Geltrú), El Vinyet (Sitges), Lauro (Castelldefels) i possiblement altres.

Queda de fet una altra incògnita. A quin déu ibèric va substituir? perquè no hi ha dubte que abans de que vinguessin els romans, els nostres avantpassats ibers, dels quals som descendents, ja tenien els seus propis déus, que els temps han esborrat.

NOTES

- 1.- Fr. José Garí i Siumell «Descripción e historia de la villa de Villanueva y Geltrú año 1860, pl. 158.
- 2.- Albert Ferrer i Soler a setmanari «Villanueva y Geltrú n° 41 del 7-9-46, article «Antigüedad de la ermita de St. Cistóbal».
- 3.- Albert Virella i Bloda «Vilanova i la Geltrú. Imatges de la ciutat i Comarca» any 1949 pl. 137.
- 4.- Neptú és el Déu llatí equivalent al Posseidó grec, dintre de la Mitologia romana. El poder d'aquest Déu no es limitava als mars, llacs, rius i fonts, sinó que s'extenia també a les illes, penínsules, muntanyes i també a continents. Aspecte contemplat en totes les mitologies publicades.
- 5.- Joan Amades «Les diades populars de Catalunya» vol. II, any 1935 pl. 135. Edit. Barcino.
- 6.- La benedició actual dels cotxes i tots els útils mecànics fou introduït a Barcelona a principis de segle —1907 o 1908— al Barri del Regomir seguint una costum que gaudia de força èxit a l'extranger, organitzant una benedició d'automòbils car també s'invocava a St. Cristòfor com a advocat dels arriscats i temeraris xofers d'aquella època. «El Món» n° 30 del 9-12-1981. També s'hi contempla altres aspectes d'aquest sant en dit número d'aquest setmanari.
- 7.- Jacint Verdager «Canigó» Cant IV-6, de la Biblioteca Selecta, Barcelona 1973.
- 8.- Dotze Déus olímpics formaven la família Divina: Zeus (Júpiter) era el capdevanter seguint després els seus germans: Psseidó (Neptú), Hades (També dit Plutó); Hestia (Vesta) la seva germana; Hera (Juno) muller de Zeus; Ares (Mart) el seu fill; Atena (Minerva) i Apoló altres dos fills de Zeus; Afrodita (Venus); Hermes (Mercuri); Artemisa (Diana); i Hefeste (Vulcà) fill de Hera. E. Hamilton «La Mitologia» Edicions Daimon. Barcelona 1981.
- 9.- Joan Amades «Folklore de Catalunya. Costums i creences» vol. III, pl. 832, Barcelona 1969.
- 10.- Això ho sé per veu del meu pare i altres companys d'ell qui hi treballaren hi ho comentaven en moltes ocasions.
- 11.- El banc on està sentada aquesta dona té tot l'aspecte d'un banc de jardí molt semblant als que hi havia arreu com per exemple els de l'actual Parc Samà de Vilanova.
- 12.- J Amades (obra cit) «Les Diades...» pl. 134.

ELS ORÍGENS DE LA CAVALLERIA: ESBOÇ D'UNA EVOLUCIÓ EN ELS INICIS

«Perquè el temps era seré i dolç, li tragué el fre al corser i el deixà pasturant per la verda herba fresca. I ell, que sabia llançar molt bé els venables que portava, anava llançant-los arreu, cap enrere o cap endavant, cap avall o cap amunt fins que va sentir venir entre el bosc cinc cavallers armats, equipats de totes les armes. I feien gran soroll les armes dels que venien perquè xocaven sovint amb les branques de les alzines i les estepes. Les llances xocaven amb els escuts i les llorigues grinyolaven; ressonaven les fustes, ressonava el ferro dels escuts i dels ausbergs.

El vailet sent i no veu pas els que venen cap a ell al pas, i es meravella molt i diu:

- Per la meva ànima! Ja ho deia la meva mare, ma senyora, que em va dir que els diables eren les coses més lletges del món i per sensenyar-me va dir que cal senyar-se davant d'ells, però aquest ensenyament el menystindré i no em senyaré pas, sinó que feriré de seguida el més fort amb un dels venables que porto, i no s'acostarà a mi cap dels altres, em sembla.

Així es deia a si mateix el vailet abans de veure'ls, però quan els veié obertament, que foren descoberts del bosc, i veié les llorigues centellejants, els elms clars i lluent, i el blanc i el vermell relluir contra el sol i l'or i l'atzur i la plata, li va semblar molt bell i molt agradable, i digué:

- Ah, senyor Déu perdó! Són àngels el que veig. Realment he pecat molt quan he dit que eren diables. No em va explicar una faula ma mare quan em va dir que els àngels eren les coses més belles que existeixen, llevat de Déu que és més bell que tot.»

CHRETIEN DE TROYES: Li contes del Graal, versos 91-145.

El vailet de l'episodi que encapçala aquest article, el jove Perceval, no havia vist ni sentit mai parlar de **cavallers**; justament la seva mare li havia amagat tot perquè ell era fill i germà de grans cavallers, morts tots en combat o a conseqüència. Després d'aquest encontre sorprenent amb els cavallers, ell mateix decideix de ser-ne i ja res no podrà aturar-lo: acabat un procés d'iniciació, esdevindrà un dels millors cavallers del món.

Aquest famós fragment de l'extraordinària novel·la de Chrétien de Troyes (composta entre 1178 i 1181) ens serveix de pretext per introduir-nos en el tema que pretenem d'esboçar (tot just esboçar) ara mateix: els orígens, l'evolució en els orígens, d'aquest fenomen que anomenem **cavalleria**.

No es tracta, certament, d'un concepte simple. D'un cantó constatem una realitat històrica indubtable; d'un altre, un fet que pertany, potser com pocs, al món de les categories mentals, al que s'ha anomenat l'**imaginari**. Perquè, aquesta és la seva principal característica, la cavalleria ha estat tant una realitat com un producte imaginat, projectat, idealitzat. La consideració d'aquesta doble dimensió, d'aquesta essencial complexitat, que s'estén arreu de l'Occident medieval és el que ens ocupa.

L'àmbit en el qual hem de comprendre l'aparició de la **cavalleria** està delimitat per l'evolució d'una classe dominant cap a una noblesa de dies, que posteriorment arribarà a perpetuar la seva posició «per la sang».

Marc Bloch posava de manifest l'evolució a la qual ens referíem entre el que anomenava «primera edat feudal» i «segona edat feudal», això és, 950-1050 i 1050-1250, respectivament. Les dates han estat notablement precisades per Georges Duby: 980-1180, en un procés de gènesi i d'ascensió; 1180-1230 en un procés de descomposició de la feudalitat. Malgrat això, la idea enunciativa conserva tota la validesa:

«Mais toute classe dominante n'est pas une noblesse. Pour mériter ce nom, elle doit, semble-t-il, réunir deux conditions: d'abord, la possession d'un statut juridique propre, qui confirme et matérialise la supériorité à quoi elle prétend; en second lieu, que ce statut se perpetue par le sang - sauf, toutefois, à admettre, en faveur de quelques familles nouvelles, la possibilité de se'n ouvrir l'accès, mais en nombre restreint et selon des normes régulièrement établies»¹

Així, doncs, **feudalitat**, **vassallatge**, d'una banda, i **miles**, **cavaller**, de l'altra, són mots donamentals, dels quals cal advertir-ne la relació genètica. La possessió de senyories, de la qual, se'n deriven els aspectes feudals mésamentals, és la marca d'una dignitat i una essència nobiliàries; però, ho és, si suposa ensems un poder de direcció sobre els altres homes, i això s'expressa, sobretot, a través de la funció pròpia del noble: la militar, la de cavalleria. No perdrem de vista aquests dos eixos.

Cap a l'any 1000, tal i com ja hem dit, es produeix el que s'ha anomenat la «revolució feudal»: canvis en el poder i en la idea que d'aquest se'n tenia. En

(1) - BLOCH, Marc: *La société féodale* Edit. Albin Michel. Paris 1968 p. 395.

realitat, els canvis han començat molt abans, però ara comencen a percebre's: podem comprovar-ho a través del vocabulari que es fa servir en els documents d'arxiu, jurídic en la majoria dels casos:

«Sabemos que en Verdun-sur-le-Doubs, en 1096, los eclesiásticos encargados de anotar los términos de los juramentos de paz quisieron fijar com precisión las palabras que habían escuchado: para designar a los caballeros preferieron emplear la palabra **caballarius** y no **milites**.» 2

Dominus només s'aplicava fins aleshores al rei, als bisbes i a Déu mateix, és a dir a aquells que havien rebut la unció sagrada, als intermediaris entre Déu i els homes. ¿Què significa que, ara i adés, comenci a anomenar-se **dominus** als homes que tenen castell, als que tenen **potestas**, tots ells **bellatores**?

El que realment s'ha transformat és el mode de producció. S'ha destruït un sistema de relacions basat en la guerra i en l'esclavisme. Duby ha esboçat un quadre social, jeràrquic naturalment, d'aquesta societat pre-feudal que basa el seu sistema de producció en la guerra externa.

En primer lloc, el rei, conductor; els **primores**, subordinats del rei i caps dels **milites**; aquests són els guerrers a cavall que usen armes nobles; el **populus** és el conjunt d'homes lliures participants en les expedicions i també en els seus beneficis; finalment els **servi**, els esclaus, exclosos de qualsevol activitat militar. Per tant, cinc graus en la jerarquia. 3

Però durant el segle IX el mode de producció canviarà perquè les àrees aptes per a la predació s'han reduït al mateix temps que l'Imperi Carolingi s'estén i l'aparell militar es torna contra l'interior, contra els propis dominis; en definitiva, contra el **populus**. El poder del rei es dilueix i l'únic poder realment eficaç, directe, que afecta els habitants, és el dels castells, el dels senyors. L'extorsió, l'explotació del poble als senyorius que abans es reduïa gairebé als períodes de descans de la guerra, ara esdevé un dret i l'exerceix, evidentment, qui té **potestas**.

Podríem resumir els motius i els senyals d'aquesta evolució en «Una obertura al món, cap a l'Islam, per exemple; una obertura que pot detectar-se fins i tot a l'Església mateix. Expansió de l'economia monetària; a Catalunya hi ha un comerç transpirinenc i amb l'Islam encara molt feble, però una decidida expansió dels intercanvis interiors. Hem de concedir una importància remarcable a l'avenç de la producció mitjançant l'extensió de les superfícies conreades, les plantacions i la utilització de nous recursos hidràulics, els progressos de la ramaderia i dels estris agrícoles. 4

En definitiva, el mode de producció que es constitueix en aquestes noves circumstàncies es caracteritza per la intensificació del treball rural en extensió i qualitat. Les repercussions que se'n deriven varien el quadre social que hem

(2) - DUBY, Georges: *Los tres órdenes o lo imaginario del feudalismo*. Edit. Petrel, Barcelona 1980, p. 198.

(3) - *Vid Ibidem*, p. 199.

(4) - *Vid. BONNASSIE, P.: Catalunya mil anys enrera*. Ed. 62. Barcelona 1979. vol. I.

esmentat anteriorment: **populus** i **servei**, se'n desdibuixen les fronteres, alhora que s'acosten; la piràmide, es divideix d'una manera definitiva entre els homes que tenen armes i els que no en tenen, els treballadors; finalment, també s'accentuen perceptiblement les diferències entre els homes laics i els eclesiàstics. La interacció dels fenòmens, —transformació i creixement de la producció, aparició dels primers excedents—, és una condició per al sorgiment d'una classe rica, d'ociosos: feudal.

Ja hem esmentat el paper dels poders «baixos» en l'explotació del poble. Afegim ara que la cavalleria és l'encarnació d'aquesta opressió ja que el senyor actua, a través, o amb els seus homes subjectes per llaços de vassallatge:

«Primer de tot, la funció del castlà és realment de forçar (**forcare**) els pagesos, és a dir de preparar-los, aplicant-los un règim de terror mesurat, a sotmetre's a les exaccions banals. Convenientment condicionats, no oposaran cap mena de resistència a les requises, que, amb menyspreu de llur condició d'homes lliures, els batlles realitzaran entre ells (...) (La pagesia) n'hi ha prou de mantenir-la en el temes i en la submissió. Per això, no cal més, al més sovint, que desplegar la seva puixança: d'on la importància, ja subratllada, de l'obligació de la «cavalcada» imposada quasi quotidianament a les guarnicions dels castells. Les rondes contínues, les quals tenen lloc a través dels camps i les garrigues de la castellania, imposen respecte als pagesos que se senten vigilats permanentment pels cavallers del castell.» 5

Una prova d'això la trobem en el fet que el mateix G. Duby reporta: la ideologia de la Pau de Déu fou, en els primers temps anticavalleresca però no antisenyorial. L'Església no impugna el sistema de producció senyorial sinó l'ús indiscriminat de la força que fan els nobles mitjançant el braç armat, la cavalleria. 6

És a dir, el naixement de la societat feudal, cap allà l'any 1000 comporta el mateix temps, com a conseqüència de l'establiment d'un nou sistema de producció, el senyorial, la distinció d'un grup en l'escala social. El que queda caracteritzat a partir d'aquí, i enfront dels altres grups, és qui exerceix el poder i, encara, qui l'exerceix amb les armes: el noble, el guerrer. La distinció es marcarà mitjançant la forma de vida que possibilitarà aquest canvi. És el que Marc Bloch anomenava «la vie noble». 7

Pierre Bonnassie ha descrit així el mode de vida aristocràtic en la Catalunya pre-feudal que ja començava a sentir els símptomes de l'evolució:

«Si l'equipament militar del noble testimonia la seva puixança, també és, abans de l'any 1000, el seu únic luxe. Entre els poderosos tot és sacrificat a l'osentació, al desig de figurar «honorablement», tant a la cort com a la guerra. Homes que passen la major part del temps fent llargues cavalcades, no es desficien pas gaire per llur vida domèstica. Els castells encimbellats al capdament

(5) - *Ibidem*, vol. II p. 62

(6) - *vid. DUBY*, op. cit.

(7) - *vid. BLOCH*, op. cit. p. 409 i següents.

dels puigs més alts o damunt de taules rocalloses són estatges singularment exigus, de mal accés i incomfortables. El mobiliari és de la mateixa mena que el dels pagesos menys pobres, i sovint inferior en quantitat i qualitat.» 8

Tot seguit il·lustra això l'exemple de Guitard, castellà de Barberà, al Vallès, mort el 1005, o d'Adalbert, fill dels vescomtes de Barcelona, mort el 1010, el qual en el moment del seu traspàs posseïa en béns mobiliaris només un llit de ploma, tres flassades i dues catifes; encara es veié obligat a empenyorar per testament als creditors la seva argenteria (dues copes i un anap) i quaranta peces d'argent.

Aquesta evolució és més evident en el fet que, al primer terç del segle XI, els nobles, receptors del benefici del creixement econòmic, ja no només tenen el gran privilegi de no passar fam, sinó que, a més, comencen a interessar-se per allò que és superflu, pel luxe i la riquesa. Vegem-ho en un exemple: l'inventari dels béns en riqueses mobiliàries d'Arnau Mir de Tost i la seva muller Arsendis, a la segona meitat del segle XI: Una llarga llista de vestits i pells (per exemple Arsendis posseïx quinze capes de brocat i Arnau sis mantes de seda), teles, joies (Arnau posseïx «molts» anells d'or), tapisos, un parament de llit completíssim, parament de taula, estris de cuina, jocs d'escacs i de taules (trenta taules d'argent i tres escacs d'ivori), arreus de viatge i de guerra (amb un nombre no precisat d'espases i ausbergs). En fi, Arnau Mir és un comdor, encara que un cas extrem en aquest grau puixant de la noblesa ja que ell tot sol controla més de trenta castells repartits pels comtats d'Urgell i de Pallars i pel Regne d'Aragó. El cas és, tanmateix, molt il·lustratiu si el comparem amb l'antecesor d'Adalbert, per les formes de vida que expressen objectes «superflus» com els escacs, els anells o les pells.

«Arnau Mir de Tost representa, en certa manera, el model vers el qual tendeixen la major part dels comdors catalans. És un model social més que no pas polític. El que els deu fascinar d'ell és menys la seva independència en vista l'autoritat comtal (després de 1060 ningú no qüestiona més la supremacia de la casa de Barcelona) que no pas la sumptositat del seu tren de vida.» 9

Per tant, tot i tenint en compte que no tots els nobles es troben en aquest nivell de vida cap el 1070, són inqüestionables l'exigència en l'embelliment i el confort de les residències, la demanda de personal de servei i l'existència de l'oci en els jocs, els plaers, la música, etc.

Per tant, es produeix la definició d'una classe a través de l'exercici d'una determinada forma de poder, del manteniment d'un tipus de fortuna, d'un gènere de vida distint en l'oci i en la guerra. Marc Bloch afegeix també, mitjançant un codi de conducta propi. Certament, ben aviat, aquells, als quals s'atribuïa tant de reconeixement social, es fixaran unes formes determinades de cap-

(8) - BONNASSIE, op. cit. vol. I p. 259.

(9) - Ibidem. vol. II p. 239. L'inventari detallat de les possessions d'aquest noble el trobareu a les pp. 235-238.

teniment. Tanmateix, el gran historiador francès identifica plenament aquestes normes amb la *cortesia*, desenvolupada, tal i com precisa, a partir de l'any 1100, ja en la segona edat feudal. Potser aquest punt mereix alguna discussió, no obstant, quedem-nos amb la idea:

«L'était naturel qu'une classe aussi nettement délimitée par le genre de vie et la suprématie sociale aboutît à se donner un code de consuite qui lui fût propre. Mais ces normes ne se précisèrent, pour, en même temps, s'affiner, que durant le second âge féodal, qui fut, de toutes façons, celui de la prise de conscience». 10

Els articles 4 i 5 dels *Usatges de Barcelona* (dels més antics del recull segons Bonnassie) fan una distinció fonamental entre vescomtes i comadors, per un costat, i varvassors i *milites*, de l'altre (11). La piràmide feudal es completa amb els comtes, el seu nivell superior.

La separació, tan clarament establerta, respondrà no gaire més tard a l'existència real de dues nobleses. Ens interessa, especialment, allò que pugui fer referència a aquests darrers graus, l'evolució dels quals arribarà al punt de fer-los mereixedors d'aquesta distinció.

Els vasvassors, els «vassalls de vassalls», eren els caps de mainades reduïdes de cinc, com a màxim uns quants més, *milites*. Podem identificar-los, segons Bonnassie, per l'exercici d'aquesta funció, amb els *castlans* 12, amb els caps d'una guarnició de castell.

Segurament, provenien dels membres menys rellevants dels grans llinatges, o bé, sobretot, dels *milites*, d'entre aquells més rics o més destacats.

Els guerrers als que fins ara hem estat fent referència són els mateixos. Com vivien? Es tractava d'homes de fortuna i patrimoni molt modestos: posseïen algunes terres, encara que l'essencial de la seva riquesa se centrava en l'equipament militar mateix. P. Bonnassie en determina un origen pagès més o menys llunyà, però de pagesia aloera, és clar: aquell *populus* que esmentava Duby, posseïdor d'armes i cavall que intervé en les expedicions guerres organitzades pel rei o els comtes. El mateix Bonnassie precisa que cap el 1080-1090 s'han especialitzat en l'ús de les armes hi s'han integrat en els *milites*, és a dir, en el moment en el qual la societat feudal tendeix a fer una separació pràcticament definitiva entre nobles i innobles, portadors d'armes i no portadors d'armes.

(10) - BLOCH, M.: op. cit. p. 425. Respecte el que hem esmentat més amunt, cfr. pp. 425-433.

(11) - BONNASSIE, p: «Remarquons de bell antuvi, car no és pas un fet fortuït, que els autors del document establiren una separació entre els vescomtes i els comadors d'una banda i els varvassors i els *milites* de l'altra, amb clàusules referents als uns o als altres repartides en dos articles diferents» op. cit. vol II p. 226.

(12) - Ibidem vol. II p. 240.

Seguint P. Bonnassie a la seva obra, podem establir una interessant distinció de tres graus o tipus de **milites**: 13

1 - El colon, soldat accidental pel lligam vassallàtic. Viu de les rendes de la terra.

2 - Els que tenen terres aloeres però les arrenden. Amplien el seu patrimoni fent-se vassalls i adquirint així feus. Compleixen les seves obligacions vassallàtiques, molt sovint múltiples, perquè disposen d'armes suficients i adequades.

3 - Els més nombrosos i els que abasteixen les necessitats senyorials de guerrers: els combatents professionals. Formen en aquells moments les guarnicions dels castells. Tenen una funció guerrera i, al mateix temps, una funció primordial de policia, com hem vist. Estan lligats per un fort vassallatge.

Recapitulem, tot seguit. Tenim, en primer lloc, uns canvis en el poder i en els modes de producció que possibiliten l'aparició i el desenvolupament d'una classe dirigent que es constitueix en noblesa. Hem insistit en la coincidència i interacció d'aquests fenòmens, els quals gairebé es són causa i conseqüència al mateix temps.

En segon lloc, podem detectar-se uns canvis socials que clivellen la societat en dues parts: senyors i sotmesos. La distinció es fonamenta en l'exercici d'un poder mitjançant unes funcions (guerreres); en definitiva, això determinarà el desenvolupament d'unes formes de vida pròpies en els nobles que ràpidament s'aristocratitzen. I, tanmateix, hem notat l'existència de dues nobleses, distingides pel prestigi, pel poder i, fins i tot, per les funcions que detenten, però entre les quals trobem uns caràcters psicològics cada cop més semblant i, d'alguna manera uniformadors.

Hem determinat tot això en un marc cronològic: els anys que ens porten des de la societat pre-feudal, fins a principis del segle XII, en una societat ja completament feudal.

Es en aquest moment, quan aquesta classe ja s'ha constituït, i, repetim-ho un cop més, es distingeix per l'exercici d'un poder (comandament), pel tipus i l'origen de la seva fortuna, per l'exercici de les seves funcions professionals i per les seves formes de vida en l'oci, i quan s'inicia la determinació d'uns certs modes de comportament identificadors, és ara, doncs, que la noblesa pot constituir-se en una classe jurídica i, fins i tot, hereditària; en una casta, per tant. I això ho farà justament al llarg del segle XII i culminarà a finals de segle, quan es clogui, com dèiem, segons Duby, la gènesi i ascensió de la feudalitat.

Com s'assolirà aquesta evolució? No és agosarat afirmar que mitjançant la **creació de la cavalleria**; pel desenvolupament de les formes constitutives de l'imatge cavalleresc. Haurem de precisar les causes i els motius que condueixen des de la noblesa de fet, a la de dret; dels cavalcadors als cavallers.

La creació de la cavalleria, les idees relacionades amb ella, s'irradia des de França. Georges Duby ha estudiat, per exemple, la qüestió a la Lorena, una

(13) - vid. BONNASSIE, p: op. cit. vol. II, p. 243.

regió entre el regne francès pròpiament dit i l'àrea de cultura teutona. A través del vocabulari de les cartes estableix un punt inicial, el 1025, a partir del qual la paraula **miles** comença a identificar un grup social enfront de la resta. 14

Pierre Bonnassie determina, en el cas de Catalunya, el significat de les paraules **miles** i **caballarius**, al llarg del segle XI i principis del XII. Per comentar, la paraula **adobar**, que designa el ritu que institucionalitza la cavalleria, és ignorada pels documents catalans, per tant, ens és, per ara i tant, impossible de saber el moment precís en el qual aquest ritu apareix a Catalunya:

«Una llacuna molt natural: ni els contractes agraris de terres ni les **conventientiae**, com tampoc els testaments o els juraments, no tenien pas com a objecte de referir-se a aquesta pràctica» 15

Tanmateix, són els dos mots que centren la recerca els que serveixen per a designar, en qualsevol cas, un cavaller adobat. La precisió, el matís tan important, vindrà donada en el context. Ambdós mots són sinònims aproximats, encara que **miles** pertany a la llengua culta i **caballarius** a un registre molt més col·loquial. Vegem els resultats de la investigació: 16

1 - Durant el segle XI **miles** conserva encara el sentit corrent més antic de «combatent». De la mateixa manera, **caballarius** té el sentit exclusivament de «combatent a cavall».

2 - **Miles**, seguit d'un nom de persona, aleshores, en genitiu, o precedit de la preposició **de**, pot ser sinònim de **fidelis** o **homo** i, per tant, significa «vasall». Això no ocorre mai amb **caballarius**.

3 - A les **conventientiae**, **miles** i **caballarius**, tenen, gairebé sempre, el sentit de cavaller de guarnició que forma la mainada del castell. En podríem dir **cavalladors**.

4 - El sentit implícit de «cavaller adobat» apareix, per primer cop el 1086 en un testament: «(...) tantum usque sit kavallarius.» («(...) fins que Pere sigui cavaller»). Reapareix el 1092 però aplicat al mot **miles**: «(...) usque dum fuisse militem» («(...) fins que Guillem Ponç fos cavaller»). L'historiador que citem fa notar que, encara que la presència del ritu resta implícita en la formulació, la declaració més correcta seria «usque fiat kavallarius».

5 - Als Usatges de Barcelona, **miles** correspon, com ja hem indicat, al noble de darrera categoria i, per tant, distingit dels magnats.

(- Finalment, a la fi del segle XI i principis del segle XII, els **milites** apareixen com a grup. S'oposa a **pagenses** i, al mateix temps, a **clerici** i a **negotiatore**s. El mot **caballariu** té un sentit semblant en un document del 1110. Això és molt remarcable.

L'exemplar estudi de Bonnassie cospa perfectament el moment de transició: els «cavalcadors», pel fet d'haver entrat en la piràmide feudal a través del

(14) - DUBY, G: op. cit. p. 383

(15) - BONNASSIE, p: op. cit. vol. II p. 246.

(16) - Ibidem. pp. 246-248.

vassallatge, però, sobretot, per l'adobament, han adquirit prou prestigi i condició com per a esdevenir nobles en el darrer esgraó. Se'ls considera ja un **grup** distingit, absolutament separat alhora del poble i dels grans senyors, la noblesa antiga. En un estat embrionari, s'està esdevenint l'encontre entre cavalleria, noblesa i feudalitat. Podem dir ja que una **mentalitat cavalleresca** ha nascut i és per això que fa un moment parlàvem de «proximitat psicològica». Aquest és el terreny de l'imaginari.

A Catalunya cal situar aquest accés a la noblesa per part dels **cabalers** i **castlans** durant la segona meitat del segle XI i principis del XII. Cal tenir en compte l'enorme pes específic que aquest grup podia tenir sobre l'estament noble ja que constituïa el gruix veritable dels combatents i l'esgraó intermedi entre noblesa i pagesia. L'entrada cal entendre-la com una cosa tenta, tenint en compte que, precisament per això, la noblesa restarà dividida en dues capes, ja que identitat psicològica no vol dir fusió social.

L'adopció del ritu d'adobament, sobretot, iniciació, entrada a un estat sagrat; en definitiva, selecció. Com ja hem vist en l'exemple català, la cerimònia d'ordenació comença a ser un fet en l'occident medieval a partir de la segona meitat del segle XI. El que realment és significatiu és la generalització de l'acte, perquè aleshores sí que trobem un símptoma clar de modificació profunda en la noció de cavalleria. Es tracta d'un replegament, d'un producte de la necessitat de sancionar formalment l'entrada a una classe d'un noi que ja ha nascut en ella. Aparent paradoxal.

Marc Bloch interpreta molt encertadament aquest fenomen al posar-lo en relació amb una tendència característica de la societat medieval:

«Le souci de signifier ainsi, par un geste sensible aux yeux, tout changement d'état juridique comme tous contrats». 17

Necessitat, per tant, de reconeixement jurídic indubtable. La sacralització que comporta qualsevol ritu, més encara si és de tipus iniciàtic, expressa igualment restricció: cal tenir en compte aquí el paper decisiu que juga l'Església perquè això sigui així.

De què té por la noblesa? Per què necessita el reconeixement de dret del seu estatut?

Pierre Bonnassie creu que, en el període de temps que estudia, l'adobament és una barrera que imposa la mateixa noblesa, en primer lloc, als **miles-caballarius** que hi accedeixen. Una limitació més precisa que les mateixes limitacions econòmiques que ja actuaven de selecció. 18

Tanmateix, això no explicaria la generalització de l'adobament al llarg del segle XII.

Podem relacionar el fenomen amb quatre grans tendències que manifesta el segle XII. Amb el procés de formació d'un Estat que s'ordena i es perfecciona,

(17) - BLOCH, M: op. cit. p. 437.

(18) - BONNASSIE, p: op. cit. vol. II p. 246.

que distingeix classes (nobles i innobles), que es fa més eficaç en l'exigència fiscal. Enfront de tot això s'observa la necessitat de delimitar clarament qui té dret als privilegis. 19

Amb l'evolució de l'exèrcit, en el qual es distingeixen mercenaris de cavallers; fins i tot, ministerials de cavallers. 20

També amb el desenvolupament urbà i el naixement d'un nou poder: el de la burgesia. Aquesta, a finals de segle, comença a produir una economia monetària i comercial, els excedents de la qual no estan pas en mans de la noblesa.

Finalment, amb l'evolució de les estructures de parentiu. Segons Georges Duby cap el 1175 els caps dels llinatges de la França del nord, no només es preocupen de casar els primogènits, sinó que també donen esposa i petits senyors als fills segons amb la qual cosa es produeix una dispersió del poder i la dignitat que van a parar a nombroses mans. 21

Aquestes raons tenen un caràcter molt general, però Catalunya no n'és una excepció. Del darrer punt en caldria un estudi especial; al mateix temps, caldria investigar les conseqüències que en la cavalleria podria haver tingut l'extinció dels grans llinatges comtals i vescomtals durant el segle XII, al Principat.

En resum, l'evolució que cap els anys setanta del segle XII 22 condueix a fer de la cavalleria una institució en la qual s'integra l'aristocràcia laica, síposa, sobretot, la formació d'una casta hereditària (només els nobles poden ordenar-se, almenys en principi), la superioritat de la qual vindrà, no ja de la funció, sinó del naixement.

La cerimònia d'investidura té una simbologia rica i és un moment fonamental per a la transmissió d'ideologia, dels valors cavallerescos. Espasa, compromís, vetlla, etc., la gestualitat del ritu, suposen l'actualització pública de la idea.

Ara bé, l'Església demostra una ferma voluntat d'intervenció en la cavalleria, en la funció i en la manera d'exercir-la, més que en la classe noble. Efectivament, l'Església és la principal formuladora dels continguts ideològics de la cavalleria: li explica d'on prové, com actua i sobretot com ha d'actuar.

(19) - vid. BLOCH, M: op. cit. p. 455.

(20) - vid FLORI. Jean: «La noción de caballería en los cantares de gesta del siglo XII», dins DIVER-SOS: *Epopeya e historia*, Edit Argot, Barcelona 1985, p. 138.

(21) - vid. per aquesta i les anteriors qüestions, DUBY, G: op. cit. p. 384-385.

(22) - La data correspon al nord de França. A Catalunya el procés es dona més o menys contemporàniament. Tornem a repetir que la història de l'evolució fins a la cavalleria afecta el conjunt de la cristiandat llatina, vid. per exemple els casos extrems de les regions del *Latium* i *Germania* a DUBY: op. cit. pp: 381-382. Citem també com exemple un text que cap el 1170 pretén que Ramon Berenguer III (1096-1131) va ser armat cavaller, fet que es basa sobretot en tradicions orals. Això pot donar-nos una idea del grau de desenvolupament de la mentalitat cavalleresca que s'expressa en el desig de suposar el comte, un cavaller, tot i ser qui era. El text és citat per BONNASSIE: op. cit. vol II p. 248 N:

«No hay que engañarse por más tiempo: la caballería tal y como la conocemos hoy es una creación eclesiástica. Más exactamente, de la nueva moral que la reforma cisterciense desarrolló en el suelo europeo en las décadas centrales del siglo XII. Desde esta perspectiva los grandes ideólogos de la Iglesia atribuyeron a los valores caballerescos todo un contenido de salvación para el mundo, ligando su suerte a las transformaciones que comenzaron a operarse en las estructuras sociales con el afianzamiento de la ministerialidad regia y el continuo acceso a las clases elevadas de un grupo turbulento en sus orígenes, pero eficaz y necesario como propagador de estos ideales, como fue el de los **inve-
nes**». 23

Efectivament, el paper de l'Església com a ordenadora i formuladora dels valors cavallerescos és subtil. La jerarquia és la primera interessada en legitimar l'existència del cos dels guerrers i d'identificar aquests amb l'ordre de cavalleria. 24 L'ordre existeix des del moment que és imprescindible l'ordenació per a accedir-hi?

Però no només l'Església ofereix un marc ideològic a la cavalleria. Entre els Plantagenet, especialment, es desenrotllarà una cultura cortesana, un extraordinari referent mental per a la cavalleria. Des de John of Salisbury, fins a Chrétien de Troyes, a qui citarem al començament, creador d'un espai de ficció en el qual s'atorga un tractament nou al cavaller, subjecte individualitzat i protagonista, i a la col·lectivitat; veritable projecte. Aquesta és una ideologia bastant a banda de l'Església.

Es difícil de determinar la visió que de la cavalleria tenien els cavallers; ho és perquè els textos ens han pervingut ja modificats per una visió externa i intencionada. Tanmateix, és molt important de preguntar-se per aquesta qüestió. Jean Flori ens ofereix unes dades excel·lents a través d'un estudi històric del vocabulari a les cançons de gesta del segle XII, a França. Flori fa notar que les cançons de gesta reflecteixen molt millor que els **roman courtois** la mentalitat dels cavallers; entre d'altres, cita els treballs d'E. Köhler que poden de manifest la identitat de mentalitats entre escriptor i públic en les gestes.

«... los cantares de gesta se consideran por lo general destinados a un público de caballeros y fiel reflejo de sus sistema de valores. Por tanto, su vocabulario nos aporta una «visión interna» de la caballería que, aun cuando no sea real, es al menos tal como los propios caballeros se la representaban.» 24

Per «chevalier» les cançons de gesta entenen, sobretot, «guerrer professional». Aquest és el sentit que té la paraula en el 80% dels casos en els poemes anteriors a 1180, i en el 67,5% dels casos en els poemes que van de 1180 a 1200. Aquesta professió exigeix unes condicions físiques i morals determinades. En el primer cas són evidents i per això s'obvien (les millors descripcions

(23) - RUIZ DOMÈNEC. J.E.: **El laberinto cortesano de la caballería**. Monografías Medievalia I UAB 1981 p. 16.

(24) - FLORI, Jean: op. cit. p. 119.

de l'aspecte físic corresponen, precisament, als cavallers sarraïns). Cal ser un home ja fet (l'edat mínima sembla que són els quinze anys 25) i cal **resembler guerrier**, la qual cosa ens resumeix aquesta exigència fonamental.

Però entre les qualitats morals advertim ràpidament la preponderància d'adjectius que destaquen les qualitats guerreses -**bonvaillant, hardis, membrez, proz, de pris, eslis, fier, forz, conrajox**- sobre els adjectius que es refereixen a les qualitats interiors -**oneste, loial, corteis**.

Les cançons de gesta presenten la cavalleria més que com un orde o una classe social, com una **corporació** de professionals, en el si de la qual hi ha mestres, companys, aprenents, sants, patrons, ritu d'iniciació. Tota corporació tendeix a tancar-se i, com ja hem vist, la cavalleria no és una excepció. Aquest replegament es produeix a França, segons Flori, entre 1180 i 1200. La cerimònia d'ingrés a la corporació és molt mencionada en els poemes d'aquests anys.

L'anàlisi posa de manifest que per als cavallers que escoltaven les cançons de gesta **cjevalerie** volia dir alguna cosa més que **cavalerie**, però el concepte no conté elaboracions gaire més complexes: ni hi ha una mística de la cavalleria (com la de la **Vulgata**, tal i com fa notar el mateix Flori) ni un concepte d'orde, transcendental.

Una altra dada interessant: llevat de quan es refereix als grans senyors, la paraula «cavaller» apareix amb «connotacions de servei», és a dir, els cavallers són sobretot vassalls, i la cavalleria, per tant, és un cos de servei feudal.

«Como se ve, la caballería dista mucho de ser homogénea. No es una clase social, es un oficio que se ejerce de una manera más o menos gloriosa, más o menos autónoma según los medios materiales de que se dispone. No es un título, sino una profesión que se ha elegido y que se puede rechazar o abandonar. Es así como el conde Guillaume, al hacerse monje, deposita sus armas en la entrada misma del monasterio. Al obrar de este modo, deja de ser caballero para convertirse en religioso. No abandona su condición de conde, y así lo siguen llamando, pero ya nadie se refiere a él como a un caballero. Sólo vuelve a serlo cuando decide volver a coger sus armas —íbamos a decir sus útiles— para ejercer de nuevo su profesión. La caballería es la corporación de los guerreros de élite.» 26

Georges Duby, analitzant el llarg poema-panegíric dedicat a Guillaume le Maréchal, aporta dades interessants en el sentit que abans referíem. L'obra no es deu a un clergue i no té contacte amb la cultura escrita; surt d'un casal no gaire gran, per això no gaire influït per la cultura cortesana tampoc. Per a Duby és l'obre d'un **trouvère**. A més, l'autor cita repetidament fonts de caràcter oral.

«Ce qui nous est livré est infiniment précieux: la mémoire chevaleresque à

(25) - Ibídem: p. 144 nota 45.

(26) - FLORI: op. cit. p. 134.

l'état presque pur, dont, sans ce témoignage, nous ne saurions à peu près rien.» 27

Es així que el poema de Guillaume ens ajuda a saber el que pensaven els cavallers d'ells mateixos. Per començar, l'elogi sencer del Mariscal és l'elogi dels cavallers, de la cavalleria. De fet, per l'autor, i, en conseqüència, per als cavallers als quals va dirigida l'obra, només una part de la humanitat té importància: no són ni els clergues, ni els camperols, ni els burgesos, ni les dones, és clar; les vegades que es parla d'aquests grups són molt escasses. Només comptem els combatents, i encara, només aquells que són signes de dur aquest nom. Ni els **cavallers**, ni els guerrers a peu ho eren, per molt necessaris que fossin. Només els combatents que han rebut la dignitat de mans de Déu, l'han confirmada el dia de l'adobament i la demostren en l'exercici de l'espasa: només els cavallers.

L'orgull és la primera prova de consciència de grup:

«Qu'est-ce que manier les armes?

S'en ser-on comme d'un crible, d'un van,
d'une cognée?

Non, c'est un bien plus dur travail.

Qu'est-ce donc que chevalerie?

Si forte chosa et si hardie,
et si fort coûteuse à apprendre
qu'un mauvais ne l'ose entreprendre...
Qui, en haut honneur se veut mettre,
lui convient d'abord entremettre
qu'il en ait été à l'école.» 28

L'ètica dels cavallers no es correspon, sovint amb el que anomenem «ètica cavalleresca». La dels cavallers com Guillaume (Duby fa notar que aquesta ètica ja es transmetia a través de les cançons de gesta) es basa en tres conceptes principals:

Fidelitat. Exigència que es desprèn d'un sistema jeràrquic: la lleialtat manté la cohesió. Es deu fidelitat, en primer lloc, al cap del llinatge i als superiors més propers.

Proesa. L'honor obliga a ser intrèpid fins a la temeritat. Tanmateix, l'acte de valor ha de respondre a unes lleis, implícites, que determinen el comportament del cavaller en combat: el diferencien alhora que l'obliguen. Sovint són normes gratuïtes, i, per això, tenen més valor.

Generositat. Aquesta virtut és, sobretot, diferenciadora. Com dèiem ara, la seva gratuïtat estableix una distinció social: despendre's del que es té, no guar-
dar res. Podríem dir que, així com la proesa és generadora de cavalleria en el

(27) - DUBY, Georges: **Guillaume le Maréchal ou le meilleur chevalier du monde**. Edit. Fayard, 1984 p. 43. Per a tots els aspectes relacionats amb la forma, les fonts i l'autor vid. p. 40-48.

(28) - DUBY, G: op. cit. II, p. 69.

combat (en l'exercici de la seva funció), * la generositat ho és en el quotidià, en la societat. 29

Sovint, s'ha discutit la relació entre cavalleria i vassallatge. Aquest és un aspecte que considerem important de precisar. 30 En primer lloc, hem de tenir en compte el procés de formació d'un jove, ka que aquest es relaitza sota la direcció d'un senyor. Llevat dels primogenits, els altres abandonen ben aviat, i sovint per sempre, la casa paterna. L'adscripció a la mainada d'un senyor representa una introducció brusca al món dels homes, dels guerrers.

La tropa d'adolescents ha de rivalitzar per guanyar l'amor del nodridor, ja que això equival al favor. L'exemple de Guillaume les Maréchal és il·lustratiu:

«Le signeur l'aime. Tl prospère. Le voici bientôt écuyer, suivant dans leurs équipées les gens de guerre, les servant. Il demeure huit annés dans cet état préparatoire.» 31

Prèviament el jovecell ja haurà donat proves del seu valor i habilitat, però el veritable aprenentatge té lloc en la condició d'escuder. La seva funció en temps de pau són els torneigs i les justes. En temps de guerra, el servei del senyor al mateix camp de batalla.

L'adobament és un moment precís, important en la vida dels joves, tant com el naixement o la mort. Es tracta d'una cerimònia col·lectiva, en la majoria dels casos. Però un cop ja fets cavallers, el **juvenes** no tenen gairebé res en propietat: l'armament i el cavall, proporcionats pel nodridor en molts dels casos. 32 Aleshores, o bé s'inicia un moviment per adscriure's a una casa nobiliària, o bé s'agrupen en bandes per conquerir honors i riqueses mitjançant el combat i els torneigs. En qualsevol cas, la independència que proporciona l'adobament produeix turbulències i malestar en la societat.

En definitiva, el procés individual que mena de l'adolescència a l'adobament, passa, inevitablement, pel sistema de relacions feudals. Però l'assoliment de la independència només forneix al jove de possibilitats i de mitjans, no pas de cap poder. I aquí ens trobem amb el segon aspecte, l'únic mitjà de promoció en aquests moments es troba en l'ascensió dins el sistema feudal.

Des del darrer terç del segle XII al primer del segle XIII, els moviments de promoció en l'aristocràcia tenen un doble sentit: d'un cantó l'individu s'eleva sobre els altres a l'interior de cada casa, sota la vigilància de qui la dirigeix. D'un altre cantó, cada mol·lècula social, cada casa, es promociona enfront les

* vid. FLORI, J: op. cit. p. 122 *Chevalerie* significa sovint **faire grant chevalerie**, fer acció militar brillant, tenir valor i coratge. «Nostras caballeria no és dar pruebas de galantería, de virtudes cristianas ni de dedicación a una causa noble, sinó mucho antes que eso, demostrar en la liza las habilidades del guerrero o caballo».

(29) - vid. DUBY, G: op. cit. II 106-108.

(30) - vid. FLORI, J: op. cit. pp. 129 i 136, vid. DUBY, G: op. cit. II pp. 85-90.

(31) - DUBY, G: op. cit. II p. 86.

(32) - FLORI, J: op. cit. p. 137.

altres sota l'arbitratge dels prínceps. La competència hi és present en ambdós casos i qui vol elevar-se més, també ha de situar-se en el grup més puixant. 33

No obstant, el poder s'assoleix realment quan hom rep terra i dona. A finals del segle XII l'únic poder establir i veritable és el dels homes casats i aquest no l'aconsegueix tothom. Això significa, sempre, entrar plenament en el sistema feudal: l'intercanvi de serveis i de favors, fins que pugui formar-se una nova casa i una nova mainada. 34

En el si de les cases feudals podem distingir un triangle que manifesta uns determinats conceptes de poder, els quals responen alhora a les relacions que existeixen entre el senyor i la cavalleria: existeix el perill constant que el senyor perdi el control de la cavalleria. Els mitjans de subjecció els ha estudiat Georges Duby 35. Al casal noble l'ètica cortesana es desenrotlla a través d'una triada; diferenciem tres subjectes protagonistes: senyor, dona, hereu; que tenen, respectivament, tres funcions: el parlament, la fecunditat i la força; i tres virtuts: la justícia, la prudència, i la força. El senyor conté la mainada mitjançant l'hereu, que s'endú els *juvenes* fora de la cort, i la dona, que és l'objecte del «Joc cortès».

Finalment, encara podem analitzar les relacions entre cavalleria i feudalitat en els lligams afectius que uneixen els vassalls. La qüestió es relaciona amb els darrers aspectes que hem tractat. A les cançons de gesta, el panegíric de Guillaume, les cròniques, etc., apareixen uns signes exteriors d'afecte (ja que és evident que nosaltres no podem jutjar els sentiments) entre vassalls. Tanmateix, ens adonem ràpidament que aquestes demostracions, aquest amor entre cavallers, es relaciona, en la majoria dels casos, amb el lloc que ocupen uns i altres en la piràmide feudal i amb la promoció social. De fet, la societat feudal al segle XII és entesa com un univers basat en la *caritas* i en la *fides*. 36 La primera genera els deures i drets en la relació mútua i la segona els manté: tot l'ordre jeràrquic s'hauria de sostenir així.

Com ja hem insinuat, en conseqüència, la *caritas*, l'amistat, es desplega a un nivell entre pars, mantenint la pau, alhora que estreny les relacions entre superiors i inferiors. En relatat, ens adonem fàcilment de la problemàtica essencial dels sistemes: la rivalitat, les gelosies i l'enveja.

Per tant, podem concloure que evidentment cavalleria i feudalitat són dues entitats diferents, però íntimament relacionades pels vincles que hem exposat. Certament, hi havia cavallers que no estaven lligats per cap llaç vassallàtic.

(33) - vid. DUBY, G: op. cit. II p. 94.

(34) - vid. Ibidem. pp. 159-160 i FLORI, J: op. cit. pp. 136-137.

(35) - vid. DUBY, G: pp. cit. I, p. 393.

(36) - vid. DUBY, G: op. cit. II, pp. 161-162.

CENTRE D'ESTUDIS
BIBLIOTECA-MUSEU
BALAGUER

